

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2021

2

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt





Andrius ZAKARAUSKAS, „Potėpis dešinė ranka“. 2020. Drobė, aliejus, akrilas, fotografija, aliuminis; 90 x 67 Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.



Kultūros ir meno
žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 8 652 32034

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Romana RAČKAITYTĖ-ČEPAITIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Alfредas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Aušra Marija SLUCKAITĖ-JURAŠIENĖ
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: info@kulturosbarai.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Almantas SAMALAVIČIUS. Pandemija ir tikėjimas (3) / 2

Problemų ir idėjų

Juozas LAKIS. Gyvenimas tarp darnos ir priešpriešos Lietuvoje / 7

Kūryba ir kūrėjai

Stasys EIDRIGEVIČIUS. Aštuoni tūkstančiai žingsnių / 16

Aušra Marija SLUCKAITĖ. Autoportretas su berete / 18

Knygos protingesnės už savo autorius. *Su Juanu Gabrieliu VASQUEZU kalbasi Jaspersas VARVEAKAS* / 22

Apie šlovę, neapsukusią galvos, svajonių vaidmenis ir didžiąją meilę. *Edgaro MONTVIDO ir Gintaro RINKEVIČIAUS pokalbį moderuoja Rasa MURAUSKAITĖ* / 27

Dialogo asmenybė: nuo socialinių tiltų iki egzistencinės gelmės. *Su Krzysztofu CZYŻEWSKI kalbasi Ramūnas ČIČELIS* / 34

Aneta ANRA. Hana / 37

Raminta JURĖNAITĖ. Sija raiste. *Mykolės Ganusauskaitės tapyba* / 46

Lietuviški rašmenys – tarp istorijos ir mitologijos. *Su dailės istorijos edukologu, dailės terapeutu, dizaineriu Artūru JAZAVITA kalbasi Mindaugas PELECKIS* / 50

Ketvirtis amžiaus: laiką įveikiantis šokis. *Su Audroniu IMBRASU ir Gintare MASTEIKAITĖ kalbasi Ugnė KAČKAUSKAITĖ* / 56

Irena RATKIENĖ. Žmonija geriausiai susižino per posakius / 63

Edita DEGUTIENĖ. Tai, kas neprilygstama ir nepakartojama. *Varšuvos menininkų rūšys, kuriame viešėjo ir lietuviai* / 65

Praeities dabartis

Vytautas LANDSBERGIS. Sukilėlių geografija / 68

Algimantas ČEKUOLIS. Nauja sankryža, arba Ne vien skurdas veja į laukus / 69

Laikai ir žmonės

Vida GIRININKIENĖ. Uždraustos kalbos tyrėjų takais (3) / 72

Juozas BRAZAUSKAS. Jono Aisčio egzilis / 80

Iš rankraščių ir archyvų

Apie „Penkis stulpus turgaus aikštėje“, gyvenimo ilgesį ir smalsumą ateičiai. *Iš Algirdo Landsbergio ir Artūro Hermano susirašinėjimo 1981–2002 m.* / 82

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Kaukių balius mario metu / 93

Viršelio 1 p.: Andrius ZAKARAUSKAS. „Purslojantis potėpis“. 2021. Drobė, aliejus, akrilas; 150 x 130 Vidmanto Ilčiuko reproduktas.
4 p.: Mykolė GANUSAUSKAITĖ. „Pavasaris 1“. 2019. Drobė, akrilas; 120 x 90

PANDEMIJA IR TIKĖJIMAS (3)

Pasaulyje žinomas amerikiečių lingvistas, filosofas Noamas Chomsky's, daug prisidėjęs prie kognityvinių mokslų plėtros, šalia kitų dalykų garsėjantis itin plačiais intelektualiniais interesais, skvarbiu mąstymu ir nepriklausoma laikysena, dėl kurios net „laisvajame pasaulyje“ yra pelnęs kitaminčio reputaciją, išvalgiai charakterizavo prieštaringas šiuolaikinės kultūros tendencijas: *„Gudrus būdas išlaikyti žmones pasyvius ir paklusnius yra griežtas priimtinių nuomonių spektro apribojimas, tuo pat metu leidžiant labai aktyviai diskutuoti nurodytose ribose, netgi skatinant kritiškus ir disidentinius požiūrius. Tai įtikina žmones, esą plėtojamas visiškai laisvas mąstymas, nors tuo pat metu sistema iš anksto nustato galimų diskusijų ribas.“*

Ši įžvalga nusistebėtina tinka mūsų laikams, kai laikraščiai, interneto portalai, o ir visa viešoji erdvė užkimšta komentarais apie globalią kovą su koronavirusu, apie išganingas vakcinas bei kitus vien su pandemija susijusius dalykus, tarsi visuomenės nevalgintų daugiau jokie rūpesčiai ir problemos. Apžvalgininkai į kairę ir į dešinę švaistosi menkai pagrįstomis nuomonėmis, nesivargindami jų argumentuoti, o nemaža internautų dalis savo mėgstamus ar nemėgstamus autorius užverčia anoniminiais ko-

mentarais. Šio sunkaus laikotarpio nerimastingoje atmosferoje bene labiausiai stebina ne tiek paranojiškas įtūžis, baimės kurstymas, viešų pasmerkimų ar akivaizdaus absurdo apraiškų gausa, kiek entuziazmas, su kuriuo dauginamos abejotinos vertės žinios, klaidingi ir klaidinantys įsitikinimai, net prietarai, nepamirštant jų apgaubti mokslo „tiesos ir šviesos“ aureole. Kad ir kaip kam nors būtų apmaudu, tačiau nesąmonės vis tiek lieka nesąmonėmis, nors išdidžiai apeliuojama į mokslinę pasaulėžiūrą, neginčytiną mokslo autoritetą.

Sigitas Parulskis, į lietuvių literatūrą kadaise atjęs ant poezijos Pegaso, vėliau pasibalnojęs romano žirgą, rašinyje, skambiai pavadintame „Totali negailastinga laisvė“, labiausiai piktinasi tais tautiečiais ir bendrapiliečiais, kurie, pasidavę antivakserių gundymams, įklimpo į gilų, akivaizdžiai neišbrendamą tradicinės kultūros liūną, o jis toks tamsus *„kaip šikšnosparnio ola, ir iš tos tamsos iki šiol išnyra prietarai ir naivios kvailystės, baimės ir nepasitikėjimas“*. Kai kuriuos rašytojo teiginius pacituosiu ištisai, kad išryškėtų ne tiek jo stiliaus, kiek mąstymo ypatumai: *„Galiu tik spėlioti, kad Lietuvoje ar apskritai Rytų Europos pakraščiuose viena gilesnių istorinių tamsumo priežasčių – religija; iš esmės nuo XVI a. protestantiz-*

mas, ekonomika ir techniniai laimėjimai Vakarų valstybėms atvėrė naujas galimybes, be to, dar prancūzų šviečiamojo amžiaus pasaulietinė filosofija ir 1789 metų revoliucija, nors ir lėtai, bet sklandė prietarų [paryškinta mano – A. S.] prieblandę; taip pamažu turtingos imperinės Vakarų valstybės (Vokietija, Anglija, Prancūzija) sukūrė pažangią pramoninę ekonomiką, išstobulino valdymo sistemas, stiprėjo miesto kultūra, o Rytuose gyveno religingi valstiečiai (stačiatikiai, katalikai), valstybių neturinčios tautos, klestėjo autokratiniai režimai.“¹

Kad sustiprintų pragaištingo atsilikimo įspūdį, rašytojas pasiguodžia, esą vaikystėje, prieš pusę šimtmečio, vos nepraradęs piršto, mat močiutė, nutolusi nuo Apšvietos spindesio, apsėsta dabartiniais antvakseriams būdingų prietarų, savo anūką, kuriam buvo klaidingai diagnozuota „rožė“ (taip liaudiškai vadinamas tasai susirgimas), nutempė ne pas gydytojus, bet pas užkalbėtoją. (Čia vertėtų pridurti, kad kai kurie net profesionalūs gydytojai laikosi nuomonės, esą užkalbėjimas iki šiol yra efektyviausias šios mįslingos opos gydymo būdas.) Šiaip ar taip, apšviečiančio mokslinio pasaulėvaizdžio stoka, regis, nesutrukdydė Parulskio močiutei nei išauginti vieną iš jo tėvų, nei galbūt „išleisti į mokslus“ anūką, kuris dabar taip nuoširdžiai piktinasi andainykšte lietuviško kaimo ir jo gyventojų „tamsa“. Kad ir kaip keista, tačiau rašytojo svarstymuose galima įžvelgti ne tik kultūros istorijos žinių spragas, gerokai apšiurusias modernaus mąstymo klišes, bet ir ateistinio pasaulėvaizdžio, primygtinai diegto sovietmečiu, atšvaitus, kai „pažangūs“ įsitikinimai būdavo atmiešiami pramanais ir sufabikuotais faktais apie nekenčiamą ir niekinamą religiją. Akcentuodamas pažangaus mokslinio pasaulėvaizdžio reikšmę, autorius akivaizdžiai pasiklysta tarp elementarių faktų.

Iškilius religijos sociologas, Vašingtono universiteto lyginamosios religijotyros ir sociologijos profesorius Rodney's Starkas, nepriskiriantis savęs nei ateistams, nei katalikams, nei reformatams, plačiai nuskambėjusiuose veikaluose „Klaidinga liudijimo kryptis: demaskuojant antikatalikiškos istorijos šim-

tmečius“ (2016), „Reformacijos mitai: penki neteisingų koncepcijų ir (kai kurių) nesėkmių šimtmečiai“ (2017)² įtikinamai parodė, kad dauguma katalikybę diskredituojančių mitų, kuriais iki šiol tiki nemaža išsilavinusių vakariečių dalis, buvo sukurti Apšvietos laikais. Laisvamaniams bet kokia kaina rūpėjo sugriauti krikščionių Bažnyčios autoritetą. Prie šio vajaus, suprantama, prisidėjo protestantų veikėjai, kaltindami katalikus būtomis ir nebūtomis nuodėmėmis, kai kurie garsūs autoriai, metę studijas kunigų seminarijoje, nes nusivylė tikėjimu ar Bažnyčia. Netrūko ir šiaip visokių prisitaikėlių, antai Vilniuje, Pedagoginiame institute, religinę pasaulėžiūrą kadaise į šipulius daužė buvęs katalikų vienuolis ir seminaristas Juozas Stankaitis, persikvalifikavęs į „mokslinio ateizmo“ specialistus. Nepamirškime, kad sovietmečiu Lietuvoje klestėjo kryptinga ateistinė dogmatika ir propaganda.

Parulskio užmojis demaskuoti tikėjimo „tamsą“ atklydęs tiesiai iš sovietmečio mokyklinių vadovėlių. Beje, rašytojas iš *lrytas.lt* sakyklos skelbia ir daugiau abejotinų tiesų – pateikiamas pernelyg paviršutiniškas prancūzų revoliucijos padarinių vertinimas, gimnazistiškai žavimasi „pažangia pramonine ekonomika“, o miesto kultūros samprata gali kelti nebent kreivą šypsena... Pakoreguoti silpną ir banalią minėtų politinių, ekonominių ir socialinių procesų interpretaciją, atitaisyti kai kuriuos klaidingus teiginius padėtų garsaus urbanistikos tyrinėtojo Lewiso Mumfordo monumentalus, chrestomatiniai laikomas veikalas „Miestas istorijoje“ (1961)³ arba, pavyzdžiui, analogiška italų urbanisto Leonardo Benevolo istorinė miestų raidos studija (1980).⁴ Beje, Mumfordas vienas iš pirmųjų atskleidė, kad svarbiausios ilgalaikės Vakarų urbanistinės kultūros vertybės ir formos buvo sukurtos ne moderniaisiais laikais, net ne Apšvietos epochoje, o būtent katalikiškaisiais viduramžiais.

Nesileisdamas į plačias diskusijas, pridursiu, kad ne itin adekvatūs ir Parulskio svarstymai apie ribas, taikytinas laisvei. Straipsnyje pateikiama štai tokia beatodairiška išvada: „Populiariausia šių laikų bū-

*sena ir savijauta – abejoti viskuo ir visais, bet koks atspirties taškas yra suvaržymas, o suvaržymas yra blogis, gėris tik laisvė, totali, negailestinga bet kokius tabu ir barjerus griaunanti laisvė. Pasipriešinimas vakcinai, valdžiai ir sveikam protui kyla iš tokios nai-vios laisvės sampratos.*⁵

Priminsiu rašytojui, kad abejojimo ir abejonių kultūrą imta puoselėti ne kokiais nors „tamsiaisiais amžiais“, o Apšvietos, kurią jis be išlygų garbina, laikais. Intelektualinė atmosfera, kai siekta nuvainikuoti religinį tikėjimą, ypač Bažnyčios instituciją, paradoksaliai paskatino ir įteisino naują religijos rūšį – tai tikėjimas beribėmis žmogaus proto galiomis ir neklystančiu mokslu. Toks galingas protas, suprantama, galėjo atsirasti tik tada, kai imta sistemiškai abejoti bet kokiomis transcendentinėmis vertybėmis ir nematerialiais reiškiniiais. Taigi rašytojas, pasikylęs tarp pasekmių ir priežasčių, užsipuolęs švietėjišką neigimo ir abejonių kultūrą, vienu mostu sugriovė, gal net pats to neįtardamas, visą savo suręstą „kortų namelį“...

Beje, Vakarų visuomenė, būdama iki pašaknų sekuliari, toli gražu nenuvertina, juo labiau neatmeta abejonių svarbos, netgi laiko jas vienu iš pamatinių mokslinio tyrimo principų (išsamiau apie tai rašiau ankstesniame šio ciklo tekste, KB nr. 1). Tai, žinoma, yra motyvuota ir visai nestebina. Stebėtis šiais slogaus nerimo laikais (ypač mūsų šiame karantino kontekste) galima nebent tuo, kad didžioji dauguma pandemijos klausimais rašančių autorių karštai įrodinėja, neva įveikti globalų priešą – koronavirusą – bene labiausiai trukdo „tamsos gaivalai“. Kartu su šimtąkart prakeiktais antivirusiais prietarų priblandoje dažniausiai šmėžuoja ir visi kiti užsispyrėliai, pavyzdžiui, netikintys, kad viruso šaltinis yra šikšnosparniai arba iš pažiūros dar nekaltesni padarėliai – skujuočiai (šią versiją žiniasklaida kurį laiką piršo aną pavasarį). Aišku, smarkiai kenkia ir asmenys, skleidžiantys įvairias sąmokslų teorijas. Šios trys piktavalių grupės, daugelio komentatorių įsitikinimu, ir yra kalčiausios, nes drumsčia lengvatikių protą, kol visi „apsišvietusieji“ kantriai laukia visagalės

vakcinos, suteiksiančios sekuliarų „išrišimą“.

Taigi Lietuvos viešoji erdvė pritvinkusi raginimų medžioti „tamsybininkus“, kaltųjų ieškant „artimoje aplinkoje“, o Vakarų šalyse dėmesys krypta į daug svarbesnius dalykus. Ypač didelį nerimą, pagrįstas abejones, net rimtus įtarimus kelia pastaraisiais dešimtmečiais įsigalėjusi globali farmacijos industrija, kurios orbitoje sukasi multimilijardinės lėšos. Nemažai tų kompanijų, kurios dabar suskubo kurti ir plinti vakciną nuo COVID-19, ne kartą yra nuskambėjusios įvairiose, švelniai tariant, ne itin skaidriose istorijose, globalaus masto skandaluose. Kanadiečių rašytojas ir žurnalistas Wade'as Rowlandas (mano pokalbį su juo *Kultūros barai* išspausdino 2013 m. nr. 11) knygoje „UAB Godumas: kodėl korporacijos valdo mūsų pasaulį“⁶ ne tik aptarė daugybę pasibaisėtinų šios industrijos piktnaudžiavimo atvejų, bet ir atskleidė priežastis, kodėl šiuolaikinis pasaulis taikstosi su didžiosiomis korporacijomis, nors jų veikla neretai daro didžiulę žalą.

Be kitų studijoje aptariamų atvejų, Rowlandas priminė ir kelias visuomenę sudrebinusias didžiųjų farmacijos kompanijų aferas. Antai Kalifornijoje 2004 m. buvo iškelta byla didžiausiai pasaulio farmacijos kompanijai *Pfizer*, nes ji sąmoningai nusiėmė informaciją, kad jos sukurtas preparatas *Zoloft* ne ką veiksmingesnis už placebą, be to, tarp pacientų, vartojusių šiuos vaistus, smarkiai padaugėjo savižudžių. Pridurkime, kad prieš pradedant nagrinėti šią bylą, plačiai nuskambėjo kitas su minėta farmacijos kompanija susijęs kriminalas dėl *Neurontin* vaistų prieštaringo poveikio. JAV federalinis teismas skyrė *Pfizer* 430 milijonų JAV dolerių baudą, nes buvo įrodyta, kad ši kompanija, nors žinojo, koks menkas *Neurontin* efektyvumas, papirkinėjo gydytojus, organizuodama jiems keliones į prabangius kurortus, mokėdama honorarus už „konsultacijas ir pranešimus“, atleisdavo iš darbo vadybininkus, jei jie nesugebėdavo rasti pakankamai gydytojų, kurie lengva ranka rašytų šio preparato, žalojančio sveikatą, receptus.⁷

Niujorko generalinis prokuroras 2004 m. iškėlė bylą Jungtinės Karalystės farmacijos kompanijai *Gla-*

SmithKline už tai, kad nusiųpė svarbią informaciją, susijusią su multimilijoninį pelną jai nešusiais vaistais *Paxil*, skirtais gydyti vaikų ir suaugusiųjų depresiją. Kompanija atliko penkias studijas, tačiau paskelbė tik vieną, visas kitas nutylėjo, nes jose įrodyta, kad pacientus, kurie vartoja šiuos vaistus, ima persekioti mintys apie savižudybę.⁸ Rowlandas aptaria ir bylą, 2005 m. Teksaso valstijoje iškeltą farmacijos kompanijai *Merck*, nes ji skausmą malšinančių vaistų *Vioxx* neišėmė iš apyvartos ištisus keturis mėnesius po to, kai preparatą ištyrusi Federalinė vaistų tarnyba nustatė, koks neigiamas, tam tikrais atvejais net mirtinas yra jų poveikis. Garsus britų medicinos žurnalas *Lancet* paskelbė tyrimą, kurio duomenimis nuo 88 000 iki 140 000 žmonių, vartojusių šiuos sveikatai pavojingus vaistus, patyrė rimtus širdies ir kraujagyslių veiklos sutrikimus.⁹

Rowlandas pateikia daugybę iškalingų pavyzdžių apie neetišką, net žalingą didžiųjų kompanijų veiklą. Primena ir tarptautiniu mastu nuskambėjusią *The New York Times* publikaciją – 1998 m. šis laikraštis paviėšino Amerikos naftos instituto (*American Petroleum Institute*), kompanijos *ExxonMobil*, lobistų grupės slaptą memorandumą, kuriuo siūloma strategiškai investuoti milijonines sumas, kad būtų maksimaliai padidintas poveikis „kongresui, žiniasklaidai ir kitoms pagrindinėms auditorijoms, siekiant pritarimo mūsų moksliniams požiūriams“. Galutinė pergalė esą bus pasiekta tuomet, kai neapibrėžtumas „taps įprastinės mąstysenos dalimi“. ¹⁰ Didieji rinkos žaidėjai tokių machinacijų griebiasi iš elementarių paskatų – tai godumas, egoizmas, cinizmas.

Jungtinės Karalystės organizacijos „Globalus teisingumas dabar“ (*Global Justice Now*) vadovas Nikas Deardenas *eurozine* portale šiomet sausio 15 d. paskelbė straipsnį „*Big Pharma* šlovės valanda“ (*Big Pharma's Finest Hour*). Išvardijęs daugybę pavyzdžių, kaip didžiosios farmacijos kompanijos (*Big Pharma*) piktnaudžiauja savo galia, atkreipė dėmesį ir į kitus, ypač etinius, jų veiklos ir demokratiinių Vakarų šalių politikos aspektus. Turtingos valstybės, sudarančios tik 14 proc. pasaulio gyventojų, šiandien jau yra nu-

pirkusios 53 proc. vakcinos nuo COVID-19, žadančios geriausius rezultatus.¹¹ Vadinasi, pandemijos sukeltas mirtingumas vargingesnėse šalyse bus gerokai didesnis negu pasiturinčiose. Kita vertus, dėl to, kad neturtingos šalys pajėgs įsigyti labai ribotą vakcinos kiekį, plačiai plintantis virusas veikiausiai toliau be paliovos mutuos, o po keleto metų sugrįš į Vakarų nauju pavidalu, taigi net labiausiai savimi pasirūpinusios šalys vėl bus nesaugios.

Prekiaudamos vakcina per šią globalią pandemiją didžiosios farmacijos kompanijos gaus milžinišką pelną, o lobistiniais metodais dar labiau įtvirtins jau ir taip garantuotą savo monopolį. Pasak Deardeno, per pastaruosius dešimt metų *Pfizer* ir *GlaxoSmithKline* penkiasdešimt milijardų dolerių uždirbo vien iš prekybos pneumokoko vakcina, kuri 55 milijonams vaikų visame pasaulyje yra neprieinama dėl pernelyg didelės kainos.¹²

O gal mums visai neturėtų rūpėti, kad tapsime (jau tapome?) *Big Pharma* manipuliacijų įkaitais?

Tad kokią pamoką galėtume išpėsti iš čia glaustai aptartų įrodymų, kad korporacijų veikla grindžiama mokslo, technologijų ir verslo jungtuvėmis? Akivaizdu, kad darant žalą individams, jų bendruomenėms ir visuomenei, visada ciniškai prisidengiama mokslu ir mokslinė pasaulėžiūra, pasitelkiamos pažangiausios technologijos. Todėl nesistebėkime, kad atsiranda žmonių, abejojančių dalykais, kurie jiems gudriai ir atkakliai peršami, net brukami per jėgą, apeliuojant į nepaliaujamą pažangą. Ne paslaptis, kad toji pažanga yra tiesiogiai ir itin glaudžiai susijusi su mokslu, technologijomis ir verslu. Apie tai išsamiai rašo italų filosofas Giorgio Agambenas, jau cituotas ankstesnėje šio ciklo publikacijoje.

Beje, asmenims, smerkiantiems „kaimo tamsą“, galėtume priminti svarbią Rowlando išvalgą: „*Bet kuris mąstantis ir gerai informuotas pilietis daryti etinius sprendimus, susijusius su mokslo ir technologijų projektais, yra pajėgus nė kiek ne mažiau už tuos, kurie didžiuojasi išskirtiniu ekspertų statusu.*“¹³ Todėl, užuot mizantropiškai dejavę, atseit dėl visų prieštaringos ir sumaištingos kasdienybės problemų

kalčiausi tie, kurie „*abejoja viskuo ir visais*“, verčiau pasidžiaukime, kad Lietuvoje vis dar esama žmonių, kuriems rūpi išsaugoti per tris dešimtmečius įgytas teises ir laisves, pasikliaujant tiek sveika nuovoka, tiek įpročiu atsakingai ir kritiškai mąstyti.

Net globalios pandemijos sąlygomis, kol kas nepajėgiant išsivaduoti iš jos gniaužtų, reikėtų baimintis ne to, kad kažkas drįsta abejoti mokslo neklęstamu, kad kvestionuoja neprilygstamą technologinės pažangos „gėrį“. Kaip įmanydami sergėkimės, kad neapimtų totali paralyžiuojanti baimė, kuri galbūt privers elgtis taip neetiškai, kaip nederėtų jokiomis, net labiausiai slegiančiomis aplinkybėmis. Deja, didžiumai viešosios nuomonės formuotojų (ar tokiais save laikančių), regis, rūpi visai kas kita. Bene labiausiai juos gąsdina nevaržoma, pasak Parulskio, „*totali negailestinga*“ mąstymo ir svarstymų laisvė.

Jei laikysimės tokios susitaikėliškos nuostatos, tai atsidūrę iš užsitęsusio socialinio letargo staiga pamatysime, kad turėtų laisvių spektras per tą laiką smarkiai susiaurėjo. Kita vertus, galbūt aktyviai diskutuodami,

bet reikšdami vien pagrindinei srovei priimtinas nuomones, to pokyčio net nepastebėsime. ■

¹ Sigitas Parulskis. Totali negailestinga laisvė, www.lrytas.lt, 2021-01-07.

² Rodney Stark. *Bearing False Witness: Debunking Centuries of Anti-Catholic History*, Templeton Press, 2016, Rodney Stark. *Reformation Myths: Five Centuries of Misconceptions and (Some) Misfortunes*, SPCK Publishing, 2017.

³ Lewis Mumford. *The City in History*, Harcourt Brace, 1961.

⁴ Leonardo Benevolo. *The History of the City*, MIT Press, 1980.

⁵ Sigitas Parulskis, ten pat.

⁶ Wade Rowland. *Greed, Inc.: Why Corporations Rule our World*, New York: Arcade Publishing, 2005.

⁷ Ten pat, p. 15–16.

⁸ Ten pat, p. 16–17.

⁹ Ten pat, p. 17.

¹⁰ Ten pat, p. 18.

¹¹ Nick Dearden. Big Pharma's Fines Hour? www.eurozine.com (2021-01-15).

¹² Ten pat.

¹³ Wade Rowland, *Greed, Inc.*, p. 165.



**Prenumeruokite
KULTŪROS BARUS**
ir įsitikinsite, kad su
skaitančiu skaitomasi

Mėnesio prenumerata –
tik **1,45 Eur.** Užsisakyti galite visuose
Lietuvos pašto skyriuose.
Jei norite prenumeruoti žurnalą į
užsienį, su pristatymu oro paštu, tai
kainuos **5 eurus į Europos šalis,**
7 eurus į JAV, Kanadą ir kt., 8 eurus į
Australiją (arba kita valiuta pagal esamą
kursą). Norintys už(si)sakyti
Kultūros barus į užsienį turėtų sumą už
tiek mėnesių, kiek žurnalą prenumeruos,
pervesti į sąskaitą
LT56 7044 0600 0114 2623,
AB SEB bankas, Swift kodas CB VILT2X.
Vardiniai čekiai Lietuvoje jau
nebepriimami.

Juozas LAKIS

GYVENIMAS TARP DARNOS IR PRIEŠPRIEŠOS LIETUVOJE*

Valstybė, visuomenė, bendrystės etosas

Valstybės santykių su visuomene problemos rūpi Lietuvos mokslininkams, eseistams, net vadinamiesiems *influenceriams*. Nuolat pasirodo su tuo susijusių publikacijų, tiesa, analitinė jų gelmė labai skirtinga. Gyvą ryšį su žmonėmis, besidominčiais tautiškumu ir valstybingumu, palaiko keli interneto portalai, etnines, tautines, patriotines problemas gvildenantys nūdienos kontekste. Deja, socialiai orientuotų įžvalgų mažoka. Apžvelkime, kaip lietuvių autoriai nagrinėja valstybės ir visuomenės bendrystės etosą.

Visų išsamesnių publikacijų šia tematika autoriai nerimastingai svarsto, kokia bus Lietuvos valstybės ir politinės tautos ateitis. Žinoma, vieni apie tai mąsto racionaliai, kiti – emocionaliai. Tarptautinių organizacijų atlikta statistinė analizė irgi negailestinga: Lietuvoje gyventojų mažėja ir toliau mažės.¹ Tai tam tikras kritinis taškas, nuo kurio atsispiriant, refleksijos skleidžiasi įvairiomis kryptimis.

Ontologinis valstybės ir tautos ryšys interpretuojamas skirtingai. Vieni autoriai, pavyzdžiui, Romualdas Grigas („Lietuvių tautos išlikimo drama“. 2014), Vytautas Radžvilas („Trys milijonai patriotų“, *delfi.lt*, 2018-02-15 d.) ir kiti vadovaujasi prielaida, kad Lietuvos valstybė, siekdama raiškos pilnatvės ir įsitvirtinimo, formavosi ir brendo kaip lietuvių istorinės tautos kūrybinis aktas.

Arvydas Šliogeris („Lietuviškos paraštės“. 2011), Tomas Venclova („Lietuvos istorija visiems“ II tomas) akcentuoja valstybės vaidmenį, telkiant modernią tautą, savo ruožtu kultūrinė ir dvasinė tautos branda daro reikšmingą įtaką valstybingumui. Viktorija Daujotytė sulydo šias prieštaras: „*Pirmoji Lietuvos Respublika pasiryžo telktis labiau etniniu pagrindu, susietu su lietuvių kalba. To negalima užmiršti suvokiant dabartines nacionalumo ir jo komplikacijų situacijas. Kaip negalima užmiršti ir to, kad jei 1918 m. valstybinės nuostatos nebūtų sutelkusios etninės Lietuvos, lietuvių kalba nebebūtų tapusi modernia Europos kalba, viena iš oficialiųjų ir Europos Sąjungos kalbų, prigimtoji kultūra nebūtų galėjusi vaisingiau išsišakoti literatūroje, dailėje, muzikoje.*“²

Minėtas diskursas laikytinas akademine valstybingumo problemos analize, bet iš jo „išsiritą“ ir prielaidą, orientuotą į praktinį veiksmą. Jeigu demokratinė valdžia ir pilietinė visuomenė, dvynės, kurias subrandino civilizacija ir kurios yra vienodai atsakingos už sėkmes ir nesėkmes, remtųsi realistine modernaus valstybingumo vizija globalėjimo aplinkoje, tikėtina, pavyktų pasipriešinti žalingoms įtakoms iš išorės, o dezintegracija valstybės viduje būtų bent jau pristabdyta.

Modernų Lietuvos valstybingumą daug metų tiria Bronislovas Kuzmickas. Dar Sąjūdžio laikais studijoje „Tautinis mentalitetas“ jis rašė: „*Lietuva persitvarkys tik tuo atveju, jeigu jos žmonės atgims kaip asmenybės, kaip piliečiai, o tauta atgims kaip kovojantis dėl suvereniteto istorinis subjektas.*“³ Po kelerių metų, jau at-

* Tęsinys iš nr. 1. Pabaiga.

slūgus tautinio pakilimo įkarščiui, ryškėjant naujosios gdynės ydoms, gilėjant socialiniams, ypač turtiniams skirtumams, Kuzmickas svarstė: „Dabartinė sutrūkinėjusi savimonė sunkiai tegali būti visuomenę integruojančia, nepriklausoma, valstybingumą stiprinančia dvasine jėga.“⁴ Vienas iš Sąjūdžio steigėjų pripažįsta: „Nepriklausomybės metais pavyko tik iš dalies įgyvendinti pagrindinį išsivadavimo siekį – atkurti valstybę, kurioje nusistovėtų darnus piliečių ir institucijų abipusio pasitikėjimo ryšys.“⁵

Evaldas Nekrašas apibūdina Lietuvos visuomenę kaip politinę tautą, nes ji disponuoja visomis tam reikalingomis „regalijomis“ – tai moderni valstybė, sergstinti suverenumą, skleidžianti modernią kultūrą ir švietimą. Platesniame kontekste politinė tauta reiškiasi kaip pilietinė visuomenė, kuri yra ne tik minėtų vertybių vartotoja, bet ir aktyvi, atsakinga valstybės, kultūros, švietimo, viešojo gyvenimo kūrėja.⁶

Pozityvūs valstybės ir visuomenės ryšiai pastaraisiais metais ėmė trūkinėti. Algis Krupavičius, pristatydamas Europos 9-osios bangos socialinio tyrimo išvadas, kalba apie „pasitikėjimo ir pilietiškumo įšalą“. Statistika negailėtinga: 33 proc. apklaustų Lietuvos piliečių mano, kad negalima pasitikėti dauguma žmonių. Priešingą atsakymą pasirinko vos ketvirtadalis apklaustųjų. Panašiai susidėsto atsakymai ir kitais klausimais – apie sąžiningumą, apie tarpusavio pagalbą.⁷ Galima ginčytis dėl užduodamų verstinių klausimų pobūdžio, dėl atsakymų interpretavimo, tačiau bet kuriuo atveju ši apklausa, kaip ir reguliariai vykdomi tyrimai, bandantys nustatyti pilietiškumo lygį, rodo, kad šiuo atžvilgiu visuomenė netobulėja. Keičiasi valdžia ir politinės ideologijos kryptis, tačiau niūrios atsiribojimo, susvetimėjimo nuotikos nesikeičia jau daug metų.

Natūralu, kad vis griežčiau vertinama kultūros politika, švietimo sistema, neveiksmingas piliečių patriotinis ugdymas, smerkiamas vartotojiškas gyvenimo būdas, paviršutiniška, bulvarinė žiniasklaidos laikysena, nerimaujama dėl lietuvių kalbos likimo... Krescencijus Stoškus rašo: „Visuomenė, kaip visuma, gamina, prekiauja, balsuoja, pramogauja, bet nebendrauja, nesikalba, nesitaria. Ji palikta politinėms manipuliacijoms ir indok-

trinacijoms. Visą bendrą viešąją erdvę užima politikai ir masėms skirtos pramogos. O visos viešumai skirtos piliečių mintys įstringa kažkur pusiaukelėje, tą pačią akimirką virsdamos informacinėmis atliekomis.“⁸ Štai dar vienas iššūkis valdančiajai koalicijai: įsukti tokias vertikalios komunikacijos praktikas, kad vieši piliečių svarstymai ir pasiūlymai neįstringtų kažin kur dausose, o sulauktų valdžios institucijų atgarsio.

Lietuvos etninių bendruomenių tarpusavio santykiams, tradicijoms, vietiniams papročiams skiriama vis mažiau dėmesio, apsiribojama nebent skystais reportažais ir atsitiktine informacija, fundamentalios problemos nagrinėjamos itin retai.

Užtat nestinga spekuliatyvių, politiškai angažuotų pasisakymų apie valstybingumo kelius ir klystkelius. Tačiau mintijimo horizontas itin siauras ir dėlto taip įkaitęs – yra tik herojai ir antiherojai. Gal pagaliau užteks išminties ir vienus, ir kitus palikti ramybėje? Jie, patekę į žiaurias istorinių įvykių girtas, savo dalį jau atkentėjo. Ar praėjus trim dešimtmečiams reikalinga jų mumifikacija?

Išorinės grėsmės giliau neanalizuojamos, o jos nesiliaus, tik stiprės. Svarbu, kad atsidūrę akistatoje su globalizacija turėtume rimtą atsvarą – nuolat atsinaujinantį pozityvų bendrą etosą, tautinio ir valstybinio tapatumo viziją. Ar turime šansų išgyventi kaip nacionalinė valstybė? Šiandien vienareikšmis atsakymas reikštų būrimą iš kavos tirščių, nes šalies likimas priklauso nuo daugybės žinomų ir nežinomų aplinkybių, nuo veiksnių, kurių reikšmės nuolatos kinta, taigi šitas „kosmosas“ nepavaldus jokiam algoritmui, pagal kurį galėtume nusistatyti tinkamą kursą. Tačiau tai neatleidžia nei nuo pilietinės ir žmogiškosios atsakomybės būti nešališkiems, socialiai jautriems kitų bendruomenės narių atžvilgiu, nei nuo pareigos visais įmanomais demokratiniais būdais reikalauti, kad politinės partijos irgi laikytųsi tų pačių principų, užtikrindamos socialiai atsakingą ir teisingą valdymą.

Apie savigraužą

Mūsų kritinė mintis dažniausiai blaškosi apriorinio pasmerkimo narve, įrodinėdama, „kad Lietuvoje

viskas yra ir bus blogai“. Po visų transformacijų, po istorinės atminties vingių, vis dar keliančių sunkius galvosūkius, jaučiamas didelis nerimas dėl prastėjančio genofondo, dėl migracinių srautų, dėl galimos branduolinės katastrofos Astrave, dėl priešiškos propagandos, dėl daugybės kitų dalykų, keliančių tiesioginį pavojų mūsų valstybei, lokalizuotai sankryžioje tarp Rytų ir Vakarų. Matyt, iš to nerimo kyla įvairiausi baubai, pradedama ieškoti priešų ir viešai juos pliekti. Koks nors kvailys, žiniasklaidos paverstas smerkiamu taikiniu, iškyla kaip vienos dienos herojus. Kiek tokių tipažų nuo 10-ojo dešimtmečio drumstė ir drumsčia viešąją erdvę? Žinoma, turime būti atidūs, privalome rūpintis savo valstybe, vis dėlto nesigąščiokime dėl kiekvieno ciniško ar žeminančio amtelėjimo. Mūsų kolektyvinė sąmonė tokia apnuodyta, kad vaikydamiesi įvairius vaiduoklius, rizikuojame išleisti iš akių tikrus pavojus. Tarkime, vienos įtakingos politikės viešai prakeiktas, o moralaus politikavimo mėgėjų choro nuolat parodijuojamas Aliaksandras Lukašenka pridaro Lietuvai daugiau žalos, negu duoda „naudos“ visi moraliniai išvedžiojimai apie šio įniršusio veikėjo personą.

Tūkstančius kartų apraudoję emigraciją, kol kas neturime objektyvios, studijos nei ko netekome, nei ką laimime. Lietuvos gyventojai masiškai emigruoti ėmė maždaug nuo XIX a. antrosios pusės, vykdamai laimės ieškoti daugiausia už Atlanto. Aišku, tam ryždavosi drąsiausi, ryžtingiausi, energingiausi. Nebūtinai doriausi, sąžiningiausi. Galima daryti prielaidą, kad nuo to meto šalies žmogiškasis kapitalas ir genofondas sumenko tokia apimtimi, kokia prilygsta potencialui tų, kurie liko gyventi gimtinėje. Nukraujuota tragiškai.

Laimei, medalis turi antrą pusę. Kas laisvą mintį puoselėjo svetur ir visomis jėgomis rėmė nepriklausomos valstybės idėją? Kas palaikė lietuvišką spaudą ir apskritai lietuvišką dvasią? Iš kur plaukė į Lietuvą žemdirbystės, pramonės technologinės ir organizacinės naujovės? Išeivių organizacijos padėjo, galima sakyti, „iš nieko“ įsteigti Lietuvos universitetą (vėliau jam suteiktas Vytauto Didžiojo vardas). Išeivijos tiesioginis indėlis toks didžiulis, kad neįmanoma jo nu-

vertinti. Lietuvos krepšinis, vėliau apdovanotas pasaulinės prabos medaliais, irgi gavo pradžią iš tautiečių „amerikonų“. Pagaliau visas šalies gyvenimas per pastaruosius 30 metų būtų klostęsi gerokai sunkiau, jei ne finansinis bei intelektualinis senesnės ir jaunesnės emigrantų kartos įnašas.

Šiaip ar taip, koks yra dabartinis valstybės tvarumo laipsnis, tiksliausiai įvertins vėlesnės kartos. Gali būti, kad dėl daugelio dalykų jos mus keiks, bet kai kuriais sprendimais turbūt didžiulis. Vis dėlto nenutolsiu nuo realybės sakydamas, kad daugelis pilietiškaį mąstančių tėvynainių dabartiniam Lietuvos paveikslui mato daugybę didesnių bei mažesnių dėmių. Tad pasvarstykime, kas lemia (garantuoja) valstybės tvarumą?

Nuolatinis savęs ir kitų gąsdinimas globalizacijos grėsmėmis niekur nenuves – ji trunka jau daug dešimtmečių, be to, neišvengiamai plėtosis, apimdama vis naujus gyvenimo segmentus. Valstybės ir etnosai kinta – šis procesas akivaizdus, nesustabdomas ir neabejotinai keliantis nerimą. Tačiau lemiamas veiksnys yra ir bus pilietinė visuomenė, jos nusiteikimas bei ryžtas turėti savo suverenią valstybę, kurią siekiant išlaikyti, visai nebūtina trauktis į kokią nors „negyvenamą salą“. Žinoma, imtis šiokių tokių apsaugos priemonių globalizacijos padariniams sušvelninti kiekvienu atveju nekenktų. Visos demokratinės valstybės kartais priverstos riboti vienokias ar kitokias globalėjimo tendencijas, tačiau niekas niekam jėga nieko neprimeta, nereikėtų čia įžvelgti kažin kokios klastos. Mūsų valia, ar įsileisime konkrečią naujovę, investiciją, projektą, ar užtersime jiems kelią. Galima ir atsiriboti arba sugriežtinti kontrolę, jei pasirodytų, kad naujovės nauda prilygsta galimai jos žalai. Taip jau ne kartą yra buvę.

Plačiai išgarsėjęs rašytojas Yuvalis Noah Harari's racionaliai gretina patriotizmą, nacionalizmą ir globalizmą – visame pasaulyje žmonės jaučiasi susvetimėję, jiems kelia nerimą, koks bus jų valstybės švietimo, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemų likimas, todėl ieško atramos ir paguodos savo tautos priedangoje. Visos ramios, turtingos ir liberalios valstybės – Švedija, Vokietija, Šveicarija – susiduria su vis labiau aktyvėjančiu nacionalizmu. Tačiau išmintingus sprendimus

dėl ateities priimsime, tik žvelgdami gerokai plačiau, drąsiai peržengdami nacionalizmo slenkstį. Remdamasis Europos pavyzdžiu, autorius pabrėžia, kad net globalizacijos sąlygomis yra vietos europiniam patriotizmui, kuris reiškia įsipareigojimą savo tautai, jos vertybių ir išskirtinumo puoselėjimą.⁹

Be to, juk niekas piktybiškai neverčia, kad išsižadėtume papročių, tradicijų, kalbos, švenčių, kitaip tariant, savo tapatybės, kurią natūraliai atkuria mūsų gyvenimo būdas ir veikla, susijusi su lokale konkrečios vietos specifika, nulemta istorinės raidos. Vilniaus centro atmosfera labai skiriasi nuo kurio nors priemiesčio dvasios, juo labiau nesumaišysime Tauragės, Kėdainių arba Rokiškio specifikos. Kultūra, kalba, papročių savitumas yra saugomas, Lietuvos „lietuvėjimui“ (globalizmo alternatyvai) išorinių dirbtinių kliūčių nėra.

Tiesa, esama kitokių stigmų, tarkime, jaunoji karta tėviškei nebejaucia tokių sentimentų, su kokiais augo tarpukario atžalynas, kokius stengėsi išlaikyti pokario idealistai. Tas ramus abejingumas gerokai nuskurdina patriotiškumo ir pilietiškumo turinį. Bet šiuolaikinės kartos orientyrai juk irgi visai kitokie, negu šimtmečių metų senumo „*lietuvio kodas*“, kurį atpažino ir to paties pavadinimo knygoje aprašė Gediminas Kulikauskas.¹⁰

Lietuvos valstybės tvarumas priklauso nuo dabarties ir ateities kartų gebėjimo valstybiškai mąstyti, racionalų, saikingą nacionalizmą derinant su atvirumu pasauliui, pilietiškumą grindžiant nešališko socialinio teisingumo principais. Jeigu seksis tai daryti, nekils žlugdanti grėsmė valstybės suverenumui, o tauta bent jau nekeiks savo valdžios, atvirkščiai – bus linkusi ją palaikyti, su ja bendradarbiauti.

Tradicinio socialumo baigmė. Sveiki atvykę į debesiją!

Paradoksalu, bet socialinius ryšius ardo tiek naujosios technologijos, lyg ir skirtos tiems ryšiams stiprinti, tiek didžiulis žmonių judrumas. Irimo procesas vyksta sparčiai, vis dėlto bus labai ilgas, su daugybe kol kas neprognazuojamų padarinių. Pateiksiu keletą pavyzdžių:

a) Paklauskite savęs arba pažįstamų, gyvenančių daugiabutyje, kokie ryšiai jus ar juos sieja su tais, kurie glaudžiasi po tuo pačiu stogu, vaikšto tais pačiais koridoriais, laiptais ir takais? Spėju labiausiai tikėtiną atsakymą: jokie, kaimynus pažįstame tik iš matymo. Nors tai turėtų būti tipiška klasikinė minibendruomenė, bet ji yra tik anonimų sankaupa.

b) Ar kada nors teko susimąstyti, kas mokytoją sieja su moksleiviais, viršininką su pavaldiniais, ypač dabar, kai mokomasi ir dirbama nuotoliniu būdu? Sutikite, jų tarpusavio ryšys, nors techniškai suderintas, stokoja individualumo, tos unikalios šilumos, kuri sklinda, žmonėms bendraujant *tête-à-tête*.

c) O kaip vertinti mūsų komunikaciją ir bendradarbiavimo pobūdį robotizuotoje pramonės aplinkoje?

Pokyčiai tik prasideda, jų bus dar daug ir gerokai radikalesnių.

Istoriškai susiformavusios bendruomenės darydavo išskirtinę įtaką žmonių gyvensenai. Tai galėjo būti artimiausių kaimynų, vieno kaimo, vienos profesijos, piligrimų, maldininkų ir pan. bendrystė. Reikėjo kitų paramos, patarimo, paslaugos, talkos, vykdant statybas, žemės darbus, medžiojant, ganant gyvulius, sprendžiant kitus kasdieninius klausimus, reikalaujančius suvienytų pastangų.¹¹ Žmogaus socialinė prigimtis nuteikia bičiulystei. Ilgainiui bendruomenės jau nesitenkindavo vien gera kaimynyste, jų saitai įgaudavo formalizuotą organizacinį pavidalą. Atsirasdavo labiau patyręs asmuo, gebantis atlikti neformalaus lyderio vaidmenį, vėliau pradėta skirti / rinkti vyresnįjį (seniūną), įgaliojant jį atstovauti visai bendruomenei.

Ši praktika išsilaikė daug šimtmečių. Ją papildydavo kitokio pobūdžio bendrijos – amatininkų cechai ir gildijos, kiti profesiniai susivienijimai (šių dienų profesinės sąjungos), maldininkų ir tikinčiųjų sambūriai, kūrybiniai susivienijimai, intelektualų, meno reformatorių grupės, socialiai pažeidžiamų asmenų asociacijos, sporto mėgėjų organizacijos, žmonių su vienodais laisvalaikio pomėgiais sueigos... Naujaisiais laikais sparčiai daugėja gamtos saugos, ekologijos entuziastų, buriasi vadinamieji žaliųjų sąjūdžiai, stiprėja jų poveikis ne tik viešajam, bet ir politiniam gyveni-

mui. Telkiasi neįgalieji... Pastaraisiais dešimtmečiais įgauna pagreitį tarptautinė konsolidacija, savo akcijas globaliai koordinuoja Raudonasis Kryžius, Maisto bankas, kitos asociacijos. Vaizdas labai margas. Šalia šių profesinių, meninių, mokslinių, religinių, socialinės paramos, gamtosaugos sambūrių randasi visiškai naujo tipo ir formato virtualios bendruomenės, kurias žaibo greičiu telkia socialiniai interneto tinklai. Individai „draugauja“ pagal panašius interesus, pomėgius, polinkius, net iškrypimus... Virtuali bendruomenė neprisiriusi prie konkrečios vietos, nevaržoma nei laiko zonų, nei „darbo valandų“. Jos nariai gali būti visiškai skirtingi pagal daugybę socialinių charakteristikų, vis dėlto yra „kažkas“, dėl ko jie vienijasi.

Ar virtualios bendruomenės telkia, plečia ir susaisto viešąją erdvę, ar priešingai – susiaurina ir suskaldo? Ar praturtina ją vertybėmis, įtvirtina moralines normas, ar atvirkščiai – nusulina, skatina moralinę degradaciją? Šiandien vis dar nerastas atsakymas į šiuos klausimus. O gal jie tiesiog retoriniai, gal jiems net neįmanoma pritaikyti kokį nors žinomą matą? Janas van Dijkas, pasigilinęs į šią problematiką, jau prieš gerą dešimtmetį rašė, kad bendra viešoji erdvė vis labiau skaidysis, atsiras daugybė tikslinių grupių, kurios bus gana glaudžiai susijusios tarpusavyje, tačiau be paliovos fragmentuosios, darysis nerišlios.¹² Susitarti dėl viešojo intereso, juo labiau jį apginti visuomenei bus kaskart sunkiau.

Taip ir atsitiko. Šis procesas, toliau plėsdamasis, galimai nulems pilietinės raiškos turinį, kryptingumą, pavidalus. Šiandien klesti hibridiška asmenybių raiška, organizacinė praktika. Subjektas, fiziškai būdamas vienoje vietoje, pilietiškai angažuojasi veiklai, kuri su ta vieta visiškai nesusijusi. Taigi pilietinės asociacijos įgauna visai kitokį pobūdį, mastą ir atspalvius. Karantino režimas atskleidė tiesiog neįtikėtinas modernios komunikacijos galimybes, ji jau tapo lemiamu socialinės įtakos veiksmu. Pavyzdžiui, per pastarąją rinkiminę kampaniją Lietuvoje stipriausios ir įtakingiausios partijos varžėsi daugiausia elektroninėje erdvėje, kad pasiektų įvairiausių poreikių publiką.

Elektroninio ryšio kanalai didina nevyriausybių organizacijų potencialą, joms tapo daug lengviau

užmegzti kontaktus su pavieniais piliečiais. Neturi analogų ir išsiplėtusi individuali žmonių raiška viešumoje. Apsukriausiai tomis galimybėmis pasinaudoja vadinamieji *influenceriai*. Nors dygsta kaip grybai po lietaus, o „į nieką“ pavirsta taip sparčiai kaip sniegas pavasarį, vis dėlto manoma, kad jauniems žmonėms jie daro ne ką mažesnę įtaką, negu įstengia visų lygių mokyklos. Toji įtaka labai priklauso nuo pilietinės nuomonių formuotojo brandos, nuo moralinių nuostatų, ji gali būti pozityvi, bet gali būti net pražūtinga.¹³ Vienaip ar kitaip elektroninė agoros (diskusijų vietos) erdvė darosi gerokai visuomeniškesnė – atsiveria sporto, meno, mokslo populiarinimo, turizmo ir kitoms asociacijoms, disponuojančioms ribotais ištekliais. Jų balsai turėtų praturtinti diskusijas ne vien įvairesne tematika, bet ir nešališkumo, solidarumo, socialinio teisingumo etika.

Viešosios sferos dinamikai ne ką mažiau reikšmingos yra globalios tendencijos, skatinančios mobilumą ir kaitą. Sociologas Zygmuntas Baumanas įžvalgiai atvėrė bauginančius vadinamojo takumo padarinius – tai chroniškas laikinumas, ardantis pilietiškumą, visuomenę paverčiantis individualistų sambūriu: „Iš viešosios erdvės laipsniškai nyksta viešieji reikalai. [...] Turime iš naujo suprojektuoti ir apgyventi stipriai apleistą agorą – vietą, kur vyksta susitikimai, ginčai, derinami privatūs interesai ir ginamas viešasis gėris.“¹⁴

Baumanas dar šio amžiaus pradžioje klausė, į kokią epochą judame, vykstant valstybės ir tautos separacijai?¹⁵ Šis klausimas tebekaba ant „sienos“ kaip užtaisytytas šautuvas Antono Čechovo pjesėje, taigi istorijos spektaklio finale neišvengiamai turėtų iššauti...

Individo prisirišimas prie tam tikros vietovės (tėviškės), prie tam tikros socialinės aplinkos pasidarė laikinas ir netvirtas. Tai dar vienas nokdaunas, smūgis į paširdžius istoriškai susiklosčiusiam bendruomeniškumui, kurio pamatus, be kita ko, klibina ir pribloškiantis žmonių judrumo mastas, palyginti su tėvų ar senelių kelionių po pasaulį vidurkiu (aišku, čia turiu omenyje tuos, kurie visada galėjo laisvai keliauti, o ne mus, kuriems sovietmečiu užsienio kelionės buvo apribotos ir griežtai kontroliuojamos).

Vis didesnė gyvenimo dalis įtinklinama interneto erdvėse. Taigi, sveiki atvykę į debesiją. Bendruomeniškumas iš grynai socialinės sąveikos virsta hibridiniu fenomenu, kurio įtaką valstybei kol kas sunku įvertinti. Viena žinome užtikrintai – valstybė yra ir bus atsakinga už pilietinės ir politinės tautos gyvavimą, kad ir kokius pavidalus jis įgautų, o tauta, kad užsitikrintų raiškos pilnatvę, turės savo ryžtu, valia, pasitikėjimu remti valstybę, antraip jos neteks.

Europos šalys, susirūpinusios, kad atotrūkis tarp politinio elito ir visuomenės, besiskaidančios į pavienius individus, pavojingai didėja, ėmė ieškoti būdų, kaip jį mažinti. Pradėta skatinti partnerystę tarp valstybinio sektoriaus, privataus verslo ir nevyriausybinių organizacijų, vykdančias programas, užtikrinančias viešąjį gerį, jaunimo studijų ir įdarbinimo projektus, gamtos apsaugos, ekologijos, sveikatingumo, gyvūnų globos akcijas ir pan. Partnerystės schemos remiasi viešųjų ir verslo finansų konsolidavimu, tas lėšas panaudojant bendriems reikalams spręsti, o pagrindiniai vykdytojai yra konkurso būdu atrenkamos pilietinės asociacijos. Ypač svarbų vaidmenį atlieka visų lygių nacionaliniai ir tarptautiniai fondai, koordinuojantys pilietines iniciatyvas ir į jas investuojantys. Įvairių šalių vyriausybės ženklią finansų dalį skiria nepelno organizacijoms, kurios teikia viešąsias paslaugas, susijusias su socialine apsauga, švietimu, sveikatingumu, vaikų socializacija... Vis dėlto netrūkusi pastebėta, kad aktyvumas, skatinamas iš viršaus į apačią (iš centrinės valdžios ir savivaldos institucijų į pilietinę visuomenę), nors turi daug teigiamybių, bet meta ir gana tamsius šešėlius. Kai spręsti kokią nors viešąją problemą ragina piliečių grupė, taigi iniciatyva kyla iš apačios ir pasiekia valdžios kabinetus, o ten sulaukia paramos, tai įprastas, natūralus viešojo gyvenimo reiškinys. Tačiau, kai iniciatyva „nuleidžiama“ iš viršaus, net skatinant tuo tikslu kurti darinius, neva veikiančius valdžiai už nugaros, toks veiksmas neretai virsta pilietinio aktyvumo imitavimu (kraštutinis pavyzdys – mitingai Minske Lukašenkos režimui paremti).

Taco Brandsenas ir Willemas Trommelis iš Nyderlandų, analizuodami Europos šalių viešosios po-

litikos mėginimus sumažinti atotrūkį tarp valstybės ir visuomenės, atsargiai vertina tokias pastangas. Nacionaliniai politinės valdžios centrai, reaguodami į vadinamąją „socialinio gyvenimo tirpimą“ (*liquefaction*), – beje, Baumanas šį fenomeną vadino chronišku socialinių saitų laikinumu, reliatyvumu, takumu, – veržiasi į viešąją erdvę su konkrečiomis iniciatyvomis, nevyriausybiniam sektoriui (NGO) dalija lėšas projektams vykdyti, o sykiu kontroliuoja nevyriausybinių veiklų. Šalutinis šios strategijos rezultatas – stiprėja centrinės valdžios dirigavimas silpstantioms socialinėms bendruomenėms, užuot skatinus jų veikimo laisvę ir subsidiarumo praktiką.¹⁶

Lietuvoje, patyrusioje postkomunistinės transformacijos įtampą, socialinį susiskaldymą ir dvasinį (tautos etoso) perkaitimą, takoskyra tarp politinės valdžios ir pilietinės visuomenės yra labai didelė. Pasitikėjimo valstybės institucijomis indeksai žemi, visuomenės dvasinė sveikata prasta. 2007 m. atliktas pirmasis kompleksinis pilietinės galios tyrimas, kuriuo siekta nustatyti „gebėjimą daryti įtaką politinei valdžiai ir gebėjimą patiemis – nepriklausomai nuo valdžios – spręsti bendras politines, ekonomines ir vietines problemas“, parodė, kad Lietuvos suaugusiųjų gyventojų pilietiškumo indeksas – vos 34 punktai iš 100. Konstatuota, kad „dauguma Lietuvos gyventojų jaučiasi neturį jokios įtakos priimant visuomenei svarbius sprendimus“, pilietinis aktyvumas apgailėtinais menkas.¹⁷ Daugumos kitų viešosios nuomonės ir specializuotų empirinių tyrimų rezultatai panašūs, o tragiška alkoholio, nusikaltimų, savižudybių statistika tarsi antspaudavo socialinio nerimo sklidiną būseną.

Visuomenės nuostatos kinta labai lėtai, „nepasiveja“ politinių sprendimų ir ekonominių reformų dinamikos. Politinė Lietuvos valdžia, remdamasi europinės integracijos programomis, stengiasi modernizuoti viešąjį valdymą, kad jis būtų orientuotas į veiklos rezultatus, į viešąsias paslaugas,¹⁸ tačiau šioms pastangoms trūksta nuoseklumo ir tęstinumo. Kiekviena politinė koalicija savaip vertina sąveikas tarp valdžios ir bendruomenės, ieško savų būdų, kaip sumažinti atotrūkį. Kol kas nepavyko sukurti tokios atvirumo, pasitikėji-

mo ir teisingumo atmosferos, kad visuomenė jaustųsi įtakinga, o valdžia, nestokodama piliečių palaikymo, galėtų veikti strategiškai.

Politinė viršūnė, pilietinis kamienas ir socialinė dirva, kurioje auga nacionalinės valstybės medis

Medžio metafora tinka simbolizuoti valstybei. Dirva asocijuojasi su geopolitine aplinka, apima santykius su artimesniais ir tolimesniais kaimynais, tarptautiniais politikos ir verslo subjektais. Tai savotiška nuoroda į tarptautines sutartis ir įsipareigojimus. Žodžiu, visas nacionalinės valstybės kontekstas susijęs su daugybe iššūkių, tačiau teikia ir įvairias galimybes. Na, o kamieno ir viršūnės simbolika, manyčiau, yra viena-reikšmė.

Ar šiandien jau subrandintas toks bendruomeninis etosas, ar sukurta tokia valstybingumo vizija, kad Lietuva atlaikytų globalizacijos spartinamą denacionalizacijos procesą? Su koku etniniu ir kultūriniu potencialu įsiliejome į daugiabalsį Europos chorą? Modernų Lietuvos valstybingumą užgrūdino radikali trisdešimt metų trukusi transformacija. Tačiau ar jos pakanka, ar tikrai galime jaustis užtikrintai? O jeigu pritrūks vidinių resursų, kad apsaugotume nacionalinę savo tapatybę, ar sulauksime veiksmingos paramos iš ES?

Jei geopolitika per artimiausią dešimtmetį nepateiks drastiškų iššūkių, Lietuvos valstybingumo perspektyvos turėtų būti šviesios. Nusistovės migracijos srautų balansas. Bus sukurta tinkama atvykstančiųjų dirbti ir gyventi į Lietuvą adaptacijos ir integracijos sistema. Ekonominės ir socialinės raidos rodikliai gerės. Susiklostys Lietuvos visuomenės etosas, atliepiantis naujojo amžiaus dvasiją. Ar šioms svajonėms lemta tapti tikrove? Netikėta COVID-19 pandemija atskleidė, kokia pragaištinga nežinomų ir sunkiai nuspėjamų kataklizmų galia.

Ar dabartinė Lietuvos politika, verslas, visuomenė turi užtektingai ryžto ir drąsos tiesti valstybingumo bėgius dviem–trim kadencijoms į priekį, nesibaimindama, kad juos išardys būsima politinė komanda? Gerą ar bent pakenčiamą perspektyvą mažai valstybei atveria ryžtinga ir veikli pagrindinių valdžios šakų politinė lyderystė.

Griežčiausias Lietuvos valstybingumo kritikas Arvydas Šliogeris rašė: „*Respublikos įtvirtinimo klausimas atsiremia į vyriškos drąsos, proto ir taurumo klausimą.*“¹⁹

Galimi įvairūs, tarp jų ir nuviliantys, ir palankūs scenarijai. Pavyzdžiui, demokratinėje aplinkoje subręš ir iškils neeilinio moralinio autoriteto politikas ar jų grupė, gal vaivorykstinė komanda, kuri strategiškai atnaujins valdymą, savivaldą, valstybės biudžeto administravimą. Reformuos švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos, užimtumo sistemas, nacionalinės kultūros politiką, nenukrypstamai laikysis socialinio teisingumo principų. Lietuvos valstybingumo aušroje panašų vaidmenį atliko Simono Daukanto, Motiejaus Valančiaus, Vinco Kudirkos, Jono Basanavičiaus ir jų bendraminčių sukelta valstybingumo siekių banga, sužadinsi ne tik lietuvių, bet visų šalies gyventojų viltį išsivaduoti iš priespaudos.

Galimas ir kitas režisierius – politinė tauta, kuri pakyla veikti, pasigedusi demokratinės pažangos ir socialinio teisingumo. Skirtingų tautybių, luomų ir statusų žmonės į visus valdžios organus deleguoja kompetentingus, pačius sąžiningiausius, valstybingumo idealams ištikimus vyrus ir moteris, suteikdami plačiausius valdymo įgaliojimus, tačiau pasilikdami sau svertus, leidžiančius stebėti ir kontroliuoti valdžios veiksmus, atnaujinti jos sudėtį.

Lietuvos visuomenė panašų katarsį patyrė per masinius Sąjūdžio mitingus, stovėdama Baltijos kelyje, o Sausio 13-ąją gindama valstybės institucijas...

Viešojo gyvenimo kokybei ypač daug reiškia veikli, subsidiarumo galimybes maksimaliai išnaudojanti savivalda.

Ketvirta dedamoji – atvira abipusė komunikacija, užtikrinanti, kad valdžia neišsižada nešališkumo, socialinio teisingumo principų, o visuomenė vertina viešąjį interesą ir gerbia viešąją etiką.

Stebuklą naujausioje Lietuvos istorijoje būta. Gal bus jų ir ateityje. Tačiau dabar svarbiausia susitelkti į kasdienes problemas, kurioms išspręsti nereikalingi nei stebuklai, nei žygdarbiai.

Stiprią socialinę politiką galima vykdyti, nebūtinai taikant vadinamąjį socialdemokratinį modelį, kurį

nusižiūrėti paprastai bandoma iš Skandinavijos šalių. Liberalios, krikščioniškos politinės jėgos turi savus stiprios socialinės politikos, kompensuojančios socialinę nelygybę, projektus.²⁰ Pilietinė visuomenė, darydama spaudimą tiek kairiesiems, tiek dešiniams, galėtų pasiekti, kad ir vieni, ir kiti savo programose aktyvuo-tų išlyginamąjį socialinį mechanizmą.

Gerosios patirties / valdymo naujovių institutas

Mažai valstybei reikia nuolatos atnaujinti taikomą-jį valdymo įgūdžių arsenalą, būtina sekti strateginio valdymo ir viešojo administravimo naujoves svetur, tą patirtį diegiant Lietuvoje. Šiandien tuo užsiima pavieniai asmenys, kai kuriuos projektus vykdančios grupės. Jų veikla naudinga, bet nuoseklus tobulėjimo stokojama. Būtų logiška sutelkti ir institucionalizuoti turimus išteklius, diegiant gerąją savivaldos ir administ-ravimo praktiką. Platesnės apimties, radikalesnį naujovių taikymas viešajam administravimui gana sudėtingas dėl šalies ir vietinės regionų specifikos, bet nėra neįmanomas. Tarkime, 10-ajame dešimtmetyje pertvarkyti valdymą ir viešąjį administravimą labai padėjo užsieniniai pavyzdžiai.

Vėliau viešasis administravimas prarado veržlumą, atvirumas visuomenei palaipsniui prislopo. Lenkija, kurios viešasis administravimas turi daug panašumų su mūsų, jau dešimt metų taiko vadinamąjį pilietinį biudžeto paskirstymą, aktyviai dalyvaujant vietinėms bendruomenėms. Miestų ir pavių savivalda iki 2 proc. lėšų, kuriomis disponuoja, kasmet skiria gyventojų siū-lomiems projektams. Kiekvienas turi iniciatyvos teisę siūlyti projektą, o vėliau rinkti tinkamiausią iš pasiū-lytų. Procedūra visiškai paprasta. Dauguma iniciatyvų yra vietinės reikšmės – tai želdynų, žaidimo aikštelių, dviračių takų, šaligatvių įrengimas. Pasitaiko ir dides-nio masto iniciatyvų, tarkime, Varšuvos pilietiniame biudžete 2021 m. iš 18 pasiūlytų stambesnių projektų atrinkta gyvūnų rehabilitacijos prieglaudos statyba už beveik 5 mln. zlotų. Pilietinio biudžeto svarstyme daly-vavo 110 tūkst. varšuviečių. Nesunku įsivaizduoti, kokia pilietinė energija slypi tokiaame veiksmė.

Ar Lietuvos valdininkai žino apie kaimynų patirtį? Taip, žino. Nors mano kalbinti tarnautojai sutinka, kad tai įdomu ir prasminga, bet perimti tokią praktiką delsiama.

Dabartinė viešojo administravimo kokybė „šlubuo-ja“, per menkai įsiklausoma į bendruomenių lūkesčius ir valstybės poreikius. Viešojo administravimo mo-raliniai standartai tiesiogiai susiję su darbuotojų eti-ka, kompetencija, pareigingumu. Neseniai papildytas Valstybės tarnybos įstatymas turėtų skatinti valdinin-kų kūrybingumą, pilietinę jų brandą.

Verslas šiaip ir socialiai atsakingas verslas

Lietuvoje, kur gyvena apie 3 mln. žmonių, per 30 metų atsirado daugiau kaip 300 milijonierių. Statistika išspū-dinga, ypač kad valstybė dėl akivaizdžių priežasčių nei technologiškai, nei kitais atžvilgiais nėra lyderė. Tačiau šios turto piramidės šešėlyje slepiasi vos ne viduramžių tamsa ir degradacija. Matome gausybę vargo prispaustų žmonių, iš nevilties atsiribojusių nuo visų ir visko.

Tačiau šiurpi ne vien skurdo, bet ir nusikaltimų statistika – nužudymai, žaginimai, prievarta artimoje aplinkoje... Kartais dėl savo dvasinio komforto sten-giamės viso to nepastebėti arba ciniškai ironizuojame, esą tai giliausias užribis, kurio neperauklėsi. „*Visuo-menei jie nereikalingi*“, – apie žmones, atsidūrusius socialiniame užribyje, rašė Ralfas Dahrendorfas. Jis vadino tai *anomija* – užriebio bendrija nepripažįsta nei įstatymų, nei daugumai priimtinos moralės, nes „*ne-gauna savo dalies*“, socialinis pyragas pasidalijamas be jų.²¹ Kitas šiuolaikinis autorius aprašytą reiškinį savaip suprojektavo į netoliną ateitį: šiaandien patyliukais su-tinkame, kad „jie“ nereikalingi, bet rytoj taps nereika-linga absoliuti mūsų dauguma: „*Gali nutikti taip, kad XXI amžiaus populistai maištaus ne prieš ekonominę elitą, kuris išnaudoja žmones, o prieš tą, kuriam jų tie-siog nebereikia. Deja, tokios kovos veikliausiai nepavyks laimėti. Juk prieš išnaudojimą kovoti daug lengviau nei prieš padėti, kai esi niekam nereikalingas.*“²²

Iš verslo, laikomo viena iš valstybingumo atramų, laukiama socialinės atsakomybės, pilietinių iniciaty-

vų, partnerystės su valstybės ir savivaldos institucijomis, su nevyriausybinėmis organizacijomis. Verslas gali susikurti gerovę imigrantų rankomis. Bet valstybės gerovė sukuriamą tik tada, jei nėra ignoruojami, skurdinami savi piliečiai. Tą rodo ir kai kurių Vakarų šalių pavyzdys.

Dar vienas lemtingas valstybės tvarumo veiksnys yra bendruomeniškumas ir solidarumas. Tradicinius visuomenės integralumo pamatus ardo technologiniai, demografiniai procesai. Visuomenė virsta minia, nes individų, kurie vis labiau „robotizuoja“ socialiniai įgūdžiai tolydžio silpsta. Bendruomeniškumas, kuriam daro poveikį patys įvairiausi procesai, nėra savaiminė būseną, jį būtina įvairiais aspektais kryptingai skatinti. Ypač tai svarbu mažoms vietinėms bendruomenėms.

Valstybę reikia kurti. Ši frazė, poeto įdėta į karaliaus Mindaugo lūpas, anais laikais reiškė daugiausia naujus karo žygius. Šiandien ji turi visai kitokią prasmę. Modernią Lietuvos valstybę pradėta kurti vos kiek daugiau negu prieš šimtą metų. Taigi ji pasiekusi dar tik ankstyvos paauglystės amžių. Juolab kad sėkmingą demokratinę valstybingumą plėtotę nutraukė agresoriai. Sąjūdžio veiksmai ir didesnės visuomenės dalies lūkesčiai inspiravo naują dvasinį pakilimą. Tapome bene radikaliausių permąnų Lietuvos istorijoje dalyviais, naujovių kūrėjais. Gaila, tačiau tai truko neilgai. Pradėtos reformos, vykdytos strateginio valdymo, viešojo gerio kūrimo, valdžios santykių su visuomene demokratizavimo iniciatyvos geso, jas pakeitė rutiniška politikavimo ir administravimo veikla. Lietuvai, įstojusiai į ES, lyg ir saugu Europos centrų šešėlyje, bet... Globalizacijos srovių nešama kontinentinė flotilė be vargo atlaikys net didžiules audras, o kuklus burinis nacionalinės valstybės laivas, jei nepasirinks ilgalaikio saugaus ir užtikrinto kurso, rizikuoja užplaukti ant seklumos...

¹ Gintarė Bakūnaitė. Lietuva per 30 metų gali pasikeisti neatpažįstamai, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-per-30-metu-gali-pasikeisti-neatpaizistamai>

² Viktorija Daujotytė. Tautiškas / nacionalumas: kultūros lygmuo. *Metai*.

2013, nr. 8–9.

- ³ Bronislovas Kuzmickas. Kultūros tautiškumas ir visuomenės pertvarka. In: *Tautinis mentalitetas*, Vilnius: *Mintis*. 1989, p. 77.
- ⁴ Bronislovas Kuzmickas, Lilijana Astra. Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimone. Vilnius: *Rosma*. 1996, p. 98.
- ⁵ Bronislovas Kuzmickas. Tautos tapatumo savimone. Lietuvių savimone bruožai. Vilnius: *Mykolo Romerio universitetas*. 2007, p. 139.
- ⁶ Evaldas Nekrašas. Apie etninę ir pilietinę tautos sampratą. 2020. <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/evaldas-nekrasas-apie-etnine-ir-pilietine-tautos-samprata>
- ⁷ Algis Krupavičius. Apie pasitikėjimo ir pilietiškumo įšalą, www.delfi.lt 2020-06-19 d.
- ⁸ Krescencijus Stoškus. Kultūra kontrkultūros politikoje (III dalis), www.delfi.lt 2019-11-05 d.
- ⁹ Yuval Noah Harari. 21 pamoka XXI amžiui. 7 skyrius „Nacionalizmas“. Vertė Tadas Juras. Vilnius: *Kitos knygos*. 2018.
- ¹⁰ Gediminas Kulikauskas. Lietuvio kodas. Vilnius: *Tyto alba*. 2018.
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² Dijk van Jan. The Network Society, Social Aspects of New Media, *SAGE publications of London, Thousand Oaks, New Delhi and Singapore*. 2006.
- ¹³ Žr. Savanorystė „influencerių“ eroje... <http://www.3sektorius.lt/pilietines-iniciatyvos/naujienos/2020-08-10>
- ¹⁴ Zygmunt Bauman. Plynna nowoczesność, Warszawa *Wydawnictwo Literackie*. 2000, p. 25, 57, 63, 64.
- ¹⁵ Zygmunt Bauman. Społeczeństwo w stanie oblężenia, Warszawa *Wydawnictwo Sic!* 2006, p. 11.
- ¹⁶ Taco Brandsen, Willem Trommel. The national state and the reconstruction of civil society, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 83(4), 2017, p. 680.
- ¹⁷ Mindaugas Degutis, Ainė Ramonaitė, Rūta Žiliukaitė. Pilietinės galios indeksas 2007 metai, PGI-2007-ataskaita, *Pilietinės visuomenės institutas*. 2007, p. 7, 31.
- ¹⁸ Žr. Eglė Rimkutė, Inga Kirstukaitė, Jurgita Šiugždinienė (2015). Viešojo sektoriaus veiklos valdymas Lietuvoje: pažanga ir iššūkiai diegiant į rezultatus orientuotą valdymą. *Viešoji politika ir administravimas*. T. 14, nr. 1.
- ¹⁹ Arvydas Šliogeris. Lietuviškosios paraštės. *Vilniaus universitetas*. 2012, p. 104.
- ²⁰ Jolanta Aidukaitė, Natalija Bogdanova, Arvydas Guogis. Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė? Vilnius *UAB „Spaudmeta“*. 2012; Albinas Plėšnys. Gerovės valstybės modeliai šiuolaikinėje kultūrinėje tradicijoje. *Filosofija. Sociologija*. 2014, p. 137–145.
- ²¹ Ralf Dahrendorf. Modernusis socialinis konfliktas. Vilnius: *Pradai*. 1996, p. 241–242.
- ²² Yuval Noah Harari. 21 pamoka XXI amžiui, p. 25.

AŠTUONI TŪKSTANČIAI ŽINGSNIŲ

Sporto klubo treneris patarė man įsigyti elektroninį sprietaisą, kuris rodytų ne tik valandas, bet ir fizinį aktyvumą, širdies plakimo greitį... Po keleto dienų ant kairės rankos užsisėgiau tradicinį mechaninį, ant dešinės – elektroninį laikroduką, dabar galėsiu būti labai punktualus ir visiškai ramus, kontroliuodamas širdies ritmą.

Treneris nustatė dienos normą – 8000 žingsnių, o programėlė skaičiuos kiekvieną mano krustelėjimą. Kai tikslas pasiekiamas, laikrodukas suvirpa, atgyja, tarsi pagirdamas už pastangas.

Ankstų rytą atsibudęs matau – nulis žingsnių, ką gi, tai svarus įrodymas, kad naktimis nevaikštau, nesu lunatikas, pagalvojau juokais.

Būdamas ankstyvas paukštis, pirmiausia peržiūriu elektroninius pranešimus, smalsu, kokie nauji laiškai atėjo, na, štai – vėl „užuojauta“ iš Panevėžio:

Sveiki,

jau kartais net nebesinori Jums tų neaiškių žinių ir siųst. Iš kitos pusės buvau praėjusių savaitę pažiūrėt, kaip atrodo situacija „Garso“ viduje.

Viskas išardyta, baisus chaosas. Atstatyt atgal kainuotų daug pinigų. Manau, kitą savaitę prasidės statybos, ir viskas. Labai liūdna, kad dalis žmonių, nors ir nedidelė, liks nepatenkinta, bendras fonas bus kuriam laikui apnuodytas. Liūdna, kad miestui taip reikalingas SEMC nuo tų nuodų turės atsigaut. Liūdna, kad geros iniciatyvos taip sunkiai ir ilgai įgyvendinamos. Bet viskas bus gerai, kitaip ir negali būt. Reikia tikėt.

Kaip sveikata, kaip laikotės?

Tomas

Tiesą sakant, man jau bloga darosi nuo tokių laiškų. Penkerius metus vienas ir tas pats, vis trypčiojama vietoje. Svarstau, gal tą laišką kam nors persiųsti?

Originali mintis – taigi naujam kultūros ministrui Simonui Kairiui, kuris jau kelis kartus skambino dėl komplikotos mano vardu pavadinto menų centro Panevėžyje situacijos.

Keli spustelėjimai ir laiškas iškeliauja. Na ir kas, kad sekmadienis, o turinys nešventiškas – tebūnie taip, kaip yra...

Dabar man svarbiausia pasiekti parką, noriu pakvėpuoti grynu oru, įvykdyti dienos žingsnių normą. Šiltai apsirengiu, pasiimu dvi lazdeles, užrakinu laikiną dirbtuvę ir nerių į gatvę.

O, velnias, užmiršau užsidėti kaukę, grįžtu, mediciniškai užsimaskuoju ir sėdu į tramvajų. Išlipęs prie Skaryszewskio parko, pradedu vienos valandos žygį.

Diena saulėta, nors imk ir fotografuok kiekvieną kampelį. Šis didelis parkas man gerai žinomas, galiu pasirinkti ir norimą taką, ir kryptį. Rytai čia būna nemažai ir jaunų bėgikų, ir senolių, vaikštinėjančių su šuniukais. Vienam kasryt net linktelio galva, lyg sakydamas „labas, kolega“, nes jis, panašiai kaip aš, su lazdelėmis atlieka žingsniavimo pratimus.

Su manimi sveikinasį baikščios voveraitės ir praalkę balandžiai, laukdami, gal pabersiu trupinių. Padangėje suka ratus ir krankčioja varnos. Sniego nedaug, gerai, kad paberta smėlio, neslidu, galiu eiti drąsesniu žingsniu. Tik pirštinės per plonos, rankos žvarbsta. Sesuo rašė, kad išsiuntė specialiai man numegztas vilnones, bet paštas veža jas taip ilgai, kad gausiu gal kitai žiemai...

Pasiekiu aikštelę su metalinėmis konstrukcijomis, skirtomis sporto pratimams. Čia mano mėgstamas įrenginys – galiu žygiuoti, stovėdamas vietoje. Laikrodukas registruoja ir tai.

Po valandos, atlikęs gana smagų žygį, vėl įlipu į tramvajų. Žmonių mažai, sėduosi, užsidėd akinius, patikrinu parodymus – 7100 žingsnių. Neblogai. Išsiimu mobilųjį, žiūriu, kas naujo ten. O, jau gavau kultūros ministro atsa-

kymą. Laiškas ilgas, raidelės mažos. Užmiršęs, kad esu tramvajuje ir turėčiau būti atidus, antraip pražiopsosiu savo stotelę, susidomėjęs skaitau:

Sveiki,

tai Jums specialiai visi rašinėja. Man taip pat. Nežinau, lengviausia būtų nieko nedaryt, bet aš aiškiai matau, kad oponuojantiems iš principo neįdomu, svarbu trukdyti ir viskas. Ir ką nuo to gaus Panevėžys? Ką gaus pats „Garsas“? 10 metų tiesiog viskas bus sustoję. Ministerijai dar viskas paprasčiau, panaudotume lėšas kitiems projektams. Bet! Ar tiek kelio nuėjus, tikrai dabar reikia atsitraukti? Aš dalyvavęs ir iš arti matęs ne vieną projektą, kur buvo visokių nuomonių, bet šiandien niekas net nebeatsimena buvusių peripetijų.

Mūsų atveju, situacija paprasta. Jei savivaldybė nepajuda, tai praras Europos Sąjungos lėšas. Terminai tirpsta kiekvieną dieną. Aš pats gi mero prašiau stabdyt bet kokius darbus, kol nebus aiškumo. Bet savivaldybė irgi negali laukt... Aš juridinių svertų irgi neturėsiu, nes, nepaisant bandymų iš oponuojančių pusės, – statybos leidimas yra, rangovas irgi.

Pasakyt, kad nebesikišam – labai lengva. Bet aš tikrai jausiuos, kad galėjom padaryt...

*Dar kartą pasikartosiu – perkeliame diskusijas į tą darbo grupę, kad nereikėtų tik su meru kalbėti dviese, neaišku apie ką. Jūs, sutikdamas likti procese, aiškiai pabrėžiat, kad situacijos suvaldymas – savivaldybės atsakomybė. O Jūs, aš apsiribojame tik SEMC veiklos modelio sudėliojimu. Tada mes, ministerija, pasakom, kad savivaldybė prisiima visas rizikas ir, jei gauna ES lėšas (čia ir liko paskutinės opozicijos pastangos pakenkti), – ministerija irgi savo dalį kitais metais pradeda finansuoti. Bet be Jūsų rašto – viskas abso-
liučiai strigs ir tame chaose nebeaišku bus, kas, kur ir kaip.*

Jūsų vardu naudojasi visos pusės savo intrigoms pateisinti...

*Žodžiu, supraskite, įsikišau į šį procesą gerbdamas Jūsų talentą ir matydamas Panevėžio galimybes turint Jūsų var-
do meno centrą mieste. Man vis dar tebeatrodo puiki gali-
mybė Lietuvai.*

Bet aš esu tam, kad padėčiau, o ne pakenkčiau.

Sakysite skandinav šią idėją, tai aš tikrai Jus supra-

siu. Tik bus apmaudu, nuėjus tokį kelią – sustot. Bet bent jau būsiu viską išbandęs.

Tik ateitis bus tokia, kad nebus nei SEMC, nei „Garso“, o ir Panevėžys tada apie ką...

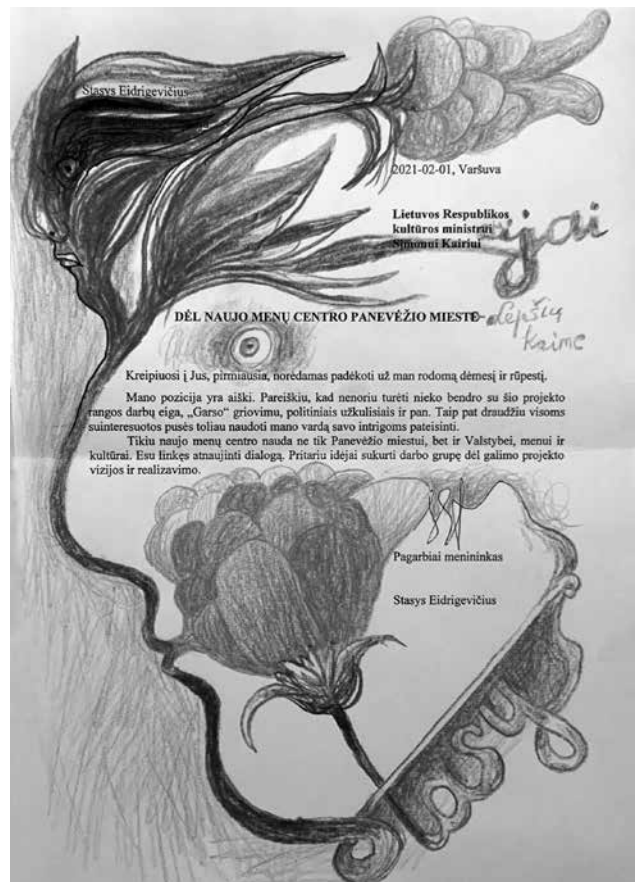
Simonas K.

Baigęs skaityti pamačiau, kad pavėlavau išlipti Bracka stotelėje. Na, nieko baisaus, išlipsiu kitoje – Centrum. Kad ir kitais atvejais viskas būtų taip paprasta...

Išlipu. Turiu laiptais nusileisti į požeminę perėją, tada vėl pakylu ir einu, gėrėdamasis saule. Neblogas šis sekma-
dienio rytas. O čia dar ir laikrodukas sudreba, suvirpa, vadinasi, dienos normą – 8000 žingsnių – įvykdžiau.

Ne kasdien taip būna. Kultūros ministro laiško skaitymas šį rytą labai prisidėjo prie mano fizinio aktyvumo ir širdies dūžių skaičiaus.

Jei raščiau scenarijų filmui, tai reikštų optimistišką ir sugestyvią pradžią. ■



AUTOPORTRETAS SU BERETE

Norėjau rašyti apie visai ką kita, bet mintys nuklydo, kai iš mano bloknoto iškrito išplėštas lapas su keliomis pastabomis, matyt, brūkštelėtomis lėktuve, grįžtant iš Vašingtono. Jos priminė netikėtai patirtą įspūdį:

Rembrandto „Autoportretas“. Prakaito išmuštas veidas...

Žvilgsnis sminga į mane, smelkiasi gilyn, į sielos duoną... Siela gyvena smegenyse, – tvirtino Pitagoras. Neuronų galaktikoje sklendo nepažintos planetos, atsiveria juodosios skylės. Sielos transmigruoja...

Ant kaktos suvirpa šviesa. Veidu perbėga šešėlis. Prakaitas spindi lyg rasant lašai...

Gyvos akys traukia į save. Ką jos man sako?

Metafizinio sąlyčio akimirka. Miglota nuojauta.

Gyvename, apimti nežinomybės...

Tai buvo prieš keletą metų, kai susiruošiau aplankyti bičiulį tapytoją Povilą. Prieš vykdama pas jį, užsukau į muziejų. Eidama per sales, dar kartą stabtelėjau prie Rembrandto „Autoportreto su berete“. Povilas kadaise irgi mėgo dėvėti beretę. Tačiau beretė čia niekuo dėta. Tąkart persmelkė netikėtas jausmas. Patyriau keistą akistatą su kūriniu, nutapytu prieš pusketvirto šimto metų. Lyg būtų užsimezgęs grįžtamasis ryšys su anapusiniu pasauliu.

Išėjau iš muziejaus apsunkusia širdim. Buvo švelni, šilta balandžio popietė, kokių reta sostinėje, išaugusioje pelkėtuose plotuose. Greitai prasidės ilga karšta vasara, bus drėgna ir tvanku tarsi šiltnamyje, – pagalvojau. O dabar kažkur netoliese, palei upę, žydi japoniškos sakuros, vejos prie muziejaus krykštaudami dūksta vaikai. Plačiomis kaip bulvarai gatvėmis lėtai plaukia minia – vasariškai išsirengę žmonės rankose nešasi vandens buteliukus. Mies-

tas gyvena įprastu ritmu, atrodo, niekas nesuka galvos dėl rytdienos. Šviesi ateities tėkmė buvo garantuota lyg filme su privalomu *happy end*’u. Tą valandą tikrovė atrodė mažiau reali už Rembrandto veidą, apsipylosį prakaitu.

Ilgaiėjau nuošaliomis gatvėmis, žmonių vis mažėjo. Nuotaika keitėsi. Kai pasiekiau tamsiai raudonų plytų namą, apsuptą gyvatvore, Povilas jau stovėjo tarpdury, remdamasis lazda. Laukė. Greta tupėjo neaiškios rusvai juodos spalvos Siamo katinas.

– Pagaliau... Sakei, ateisi po vidurdienio. Kur taip ilgai buvai? – suirzusiu balsu pasisveikino Povilas.

– Užtrukau muziejuje.

– Muziejus nepabėgs. O manęs gali ir nerasti. Matai, jau sunkiai pastoviu ant kojų. Keliai nelaiko, – pasiguodė ir mostelėjo lazda. Katinas atsoko į šalį, atsitūpė atokiau. Jo migdolų formos akys išsiplėtė, bet ir vėl susitraukė.

– Niekada nežinai, – atsakiau, žiūrėdama į katiną.

– Nežinai, kol ateina laikas sužinoti, – nusijuokė Povilas sarkastiškai. Tokį jį, pašaipų ir dygų, pažinojau nuo senų laikų.

Vis dar stovėjome tarpdury. Aš žiūrėjau į katiną, tas nepatikliai tyrinėjo mane, o Povilas žvelgė į mus abu.

– Jo vardas Vinstonas, – pristatė. – Mano sugyventinis. Gudrus kaip koks politikas. Nemėgsta svetimų žmonių, o kai juos perkanda, būna visaip, – pridūrė. – Bet ko mes čia stovime? – paklausė retoriškai ir pakvietė į vidų.

Vinstonas patraukė pirmas, aš paskui jį. Kambarį sėmė prieblanda. Tvyrojo knygų dulkių ir džiūstančių dažų kvapas. Senas krėslas stovėjo atsuktas į langą, už kurio augo didelė gudobelė. Greta – kėdė, apkrauta knygomis.

– Nuimk jas. Padėk ant grindų ir sėskis, – paragino Povilas, pats sunkiai grimzdamas į krėslą. Vinstonas

šoktelėjo ant palangės, susirangė taip, kad galėtų mus stebėti. Dabar pamačiau, kad jo akys mėlynos, žvairos.

– Sakei, buvai muziejuje. Kuriame?

– Nacionalinėje...

– Palauk. Kokia šiandien diena? – nutraukė mane Povilas.

– Šeštadienis.

– Tikrai? Maniau, penktadienis. Tai kur tu buvai?

– Užsukau į Nacionalinę meno galeriją.

– Ką gi ten pamatei, ko anksčiau nebuvai mačiusi?

– Mane ištiko stabas...

– Na jau! Stabas ištiko?

– Negalėjau atitraukti akių nuo Rembrandto „Autoportreto“.

– Kalbi niekus lyg egzaltuota studentė. Gal niekad Rembrandto nesi mačiusi? Paveikslas kabo ten nuo mano gimimo. Nuo tarpukario. Kažkoks milijonierius nusipirko. Paskui padovanojo galerijai. „Autoportretas su berete ir stačia apykakle“. Tas, koks gi kitas.

– Jis prakitavo.

– Kas?

– Rembrandto veidas. „Autoportretas“ žvilgėjo prakaito lašais taip, kaip išpila šaltas prakaitas, po kojomis atsivėrus bedugnei.

– Literatūrinė fantazija. Tiesiog žinai, kas atsitiko Rembrandtui... Čia vienas iš paskutinių jo autoportretų. Daug jų nutapė. Paklausa tada buvo. Šitas geriausias.

– Ne, apie jo gyvenimą negalvojau. Bet apstulbau, pamačiusi prakaitą ant kaktos, stambios nosies, paakiuose... O akys... Atrodė, jis nori man kažką pasakyti.

Povilas garsiai nusijuokė. Vinstonas pašoko, atšiauriai išrietė nugarą.

– Vizualinė iliuzija... Šviesos kritimo kampas... Rembrandtas žiūrėjo į save, į savo atspindį – ne į tave... Kalbi, ką pati susigalvojai... Gal įžvelgei tai, ko jauna nepamatum. Nesustabdomą metų slinkti... Ir kuo ji mus paverčia...

– Patyriau, ko niekada nebuvau patyrusi muziejuje. Tas akis ir dabar jaučiu įsmeigtas į mane...

Povilas kurį laiką tylėjo, nuleidęs galvą tyrinėjo savo pirštų sąnarius.

– Didžio meistro ranka, – pasakė šįkart be jokios ironijos. – Kiekvienas potėpis – minties krustelėjimas. Įtam-

pa. Patirtis. Sluoksnis po sluoksniu... Et, Rembrandtas, ką čia bepridursi, – nekantriai kostelėjo lyg dėdamas tašką.

– Visad sakydavai, kad gyvenimas sau, o menas sau, kiekvienas kūrinys kalba pats už save. Vis dėlto yra ryšys. Nepaaiškinamas. Ir tęstinumas. Kažkas išlieka, kai net palaikai suyra... Gal amžini ne vien kūriniai...

– Apie ką mes šnekame? Ir kuo čia dėtas Rembrandtas? – Povilas apsidairė, lyg kažko ieškodamas. – Ak, tiesa, tu buvai muziejuje. Kada?

– Šiandien. Šeštadienį. Buvau galerijoje, o dabar atėjau pasižiūrėti tavo naujų paveikslų, – priminiau.

– Mano darbų? Užmiršk. Nėra į ką žiūrėti. Visi jie čia, galvoje, – bakstelėjo pirštu. – Galvoju. Daug jų sugalvojau... Negaliu nuspręsti, kurį pirmiausia tapyti, – nervingai nusijuokė ir vėl apsidairė. – Žinai, išgerčiau su tavim vyno... Bet buteliai kaip ir dažai išdžiūvo... Nebenuieinu iki parduotuvės.

Pasiūliau atnešti, Povilas neprieštaravo. Matyt, to ir tikėjosi. Kai pakilau, kaip paprastai patarė:

– Tik parink geresnio. Gyvenimas per trumpas, kad gertume prastą vyną.

Eidama iš svetainės, žvilgtelėjau pro praviras studijos duris. Ant molberto pamačiau teptuko nepaliestą drobę. Mėtėsi dažų tūbelė. Ant grindų – krūva tuščių rėmų. Keli paveikslai nugręžti į sieną...

Išėjau į vakarėjančią gatvę, ieškodama parduotuvės. Nenorėjau klausti Povilo, atrodė, kad jį staiga apėmė nuovargis, žvilgsnis klaidžiojo apsiblausęs, tarsi pridengtas apmusijusio stiklo. Anksčiau, kai aplankydavau, nebūdavo toks dirglus, išsiblaškęs. Kažkas nebe taip... Gal nereikėjo kalbėti apie tą „Autoportretą“. Gal jam tai priminė kažką nemalonaus...

Tolumoje gaudė plačia magistrale lekiančios mašinos, bet čia buvo ramu. Gatvėje prasilenkiau su vos keliais praeiviais, matyt, gyvenančiais netoliese. Vos nutolau nuo centro, šis žalias miestas su gausiais parkais ir erdviuose plotuose išmėtytais paminklais vis labiau priminė didelį priemiestį su vilomis, sodeliais ir neaukštais namais, supamais medžių.

Parduotuvę radau už keleto kvartalų. Žmonių buvo nedaug. Apkūnus pardavėjas atsiveikindamas pagirdavo kiekvieną pirkėją: „Puikiai pasirinkote...“ Tą patį pa-

sakė ir man: „Išmanote apie vyną.“ Šyptelėjęs palinkėjo smagaus vakaro.

Skubėjau grįžti. Temo. Nustebau, pamačiusi prie durų slankiojantį Vinstoną. Jis neramiai kraipė uodegą. Kai pasilenkiau paglostyti, sušnypštė „neliesk“ ir skubiai nėrė į prieangį, vis atsigręždamas, ar seku iš paskos.

Povilas sėdėjo krėsele, nuleistą galvą parėmęs abiem rankom. Pamaniau, miega, sunkiai dūsaudamas. Kai pašaukiau vardu, krūptelėjo, pažvelgė į mane, nustebęs, iš kur atsiradau. Veide blykstelėjo panika, lyg nesusivoktų, kur esąs.

– A, čia tu... Kur buvai dingusi?.. Vėl užtrukai. Net nežinai, kas įvyko. Vatikane baisus skandalas! Neįmanoma patikėti...

– Kas nutiko? – sutrikusi apsidairiau. Radijas nebuvo įjungtas. Susigriebiau, kad rankose tebelaikau rudą popierinį maišelį su vyno buteliu. – Koks dar skandalas?

– Jie sugadino visas freskas! Kokie ten restauratoriai?! Tikri nusikaltėliai, o du iš jų kaip tyčia lietuviai.

– Kokias freskas? Kada jas restauravo? Kur? Siksto koplyčioje?

– Visur... Koplyčioje irgi. Visiškai ne tos, o dar išblukusios spalvos... Dabar, kai atėjo komisija, visi šaukia, ieško kaltų, griebia vienas kitam už gerklės... Pasaulinis skandalas! Šitaip sugadinti... Nepataisomai. Ir dar prisi-dėjo tie landūs lietuviai...

– Kokie lietuviai?

– Aš seniai juos pažįstu, visur moka įlįsti. Ir tu turėtum žinoti jų vardus. Na, sakyk, kaip gi jie? Neatsimenu. Kam reikėjo kišti nagus prie Mikelandželo? Negi negana, kad Rembrandto „Danają“ vienas pusprotis sieros rūgštimi apipylė... Vėl visi kaltins lietuvius... Nereikėjo, nereikėjo imtis to darbo... Baisu...

– Povilai, nusiramink. Vatikane niekas nieko nerestauravo. Gal buvai užsnūdęs, susapnavai? – atsargiai paliečiau petį. Jis atsitiesė, papurtė galvą, perbraukė delnu akis.

– Ne, tikrai mačiau... Sugadintos freskos... Neįmanoma tokio siaubo suvokti... Bet kodėl ten stovėjo mano knygų lentyna? Ir baldas, panašus į lovą... Tenai, koplyčioje...

– Sapnas, Povilai. Sapnavai. Esame čia, tavo namuose, ir vynas jau laukia.

Kambarys skendėjo tamsoje. Uždegiau šviesą, pa-stačiau butelį ant stalo. Povilas apsidairė, lyg norėda-mas įsitikinti pasisuko krėsele mano pusėn, ir staiga sumišęs nusijuokė.

– Gal ir sapnavau. Bet taip pasibaisėjau, kad rankos ko-jos nutirpo, – giliai atsikvėpęs vis kraipė galvą, lyg bandy-damas kažką prisiminti. Atrodė panašus į mažą sutrikusį berniuką, kuris paliktas vienas tamsiame kambaryje. Norėjau paglostyti jam galvą, nubraukti nuo kaktos plo-ną retų plaukų sruogą. Ir pasakyti: nebijok, viskas bus ge-rai... Nesi vienišas, Vinstonas tavęs nepaliks...

– Dabar dažnai sapnuoju. Naktimis. Kartais ir die-ną... Sapnai ryškūs, nepaprasti... Spalvų dėmės, kom-pozicijos... Niekada nematyti vaizdai... Kada nors nu-tapysiu, – Povilas nurimo, tarsi suminkštėjo. Jam tiko šypsena, vėl atsiradusi veide.

– Na, įpilk vyno, nėra čia ko delsti, – paragino.

Norėčiau, kad nutaptum dar daug paveikslų... Tik ar pajėgsi?.. – pagalvojau, bet nieko nepasakiau. Ramiai gurkšnojome vyną. Povilas vėl grįžo prie savo sapnų, kuriuos dabar pasakojo kaip nuotykius, pats jais žavė-damasis. Kartais sapnus painiojo su realybe ir prisimi-nimais. Nuklysdavo į vaikystę, grįždavo prie savo anks-čiau tapytų drobių... Minties siūlas trūkinėjo. Atrodė, kad laikas jam – nelyginant paslankios plačios permato-mos erdvės, keliais sluoksniais užklojančios viena kitą, persišviečiančios ir plaukiančios tolyn. Ilgiau užsibūna tik tada, kai sąmonė bunda iš gilaus letargo.

Kai Povilas užsigalvojęs nutilo, nutariau ir aš jam pa-pasakoti ką nors šviesesnio, kas išlaikytų netvarų jo dė-mesį.

– Galerijoje, ant terasos stogo, stovi didžiulis mėlynas gaidys.

– Gaidys? Ant Nacionalinės galerijos stogo? Na, ir su-galvojai! Jokio gaidžio ten niekad nebuvo.

– Dabar yra. Milžiniškas, kone penkių metrų aukščio *Blue Rooster*.

– Iš kur jis atsirado?

– Atskrido iš Trafalgaro aikštės. Iš Londono. Vokietės Katharinos Fritsch kūrinys. Ryškiai, ryškiai mėlynas... Kaip tavo sapne.

– Niekio sau! Cha... Norėčiau pamatyti. Bet... gal ir ne...

– Nuvažiuosim kada nors drauge. Pamatysi, – netvirtai pažadėjau ir įpyliau vyno. – „*Kapitonas geria grogą, o ant stogo gieda mėlynas gaidys...*“ Čia iš mano senų laikų bičiulio eilių. Jis buvo istorikas, ne poetas, bet jaunystėje parašė kelis gerus, smagius eilėraščius. Iki šiol prisimenu. Kadaise visi buvome poetai.

– Ar aš jį pažinojau?

– Galbūt. Tikriausiai... Bet mes su tavim tada dar nebuvome susitikę... O jis dabar jau nebepasiekiamas, – pakilau. – Man metas, Povilai. Eisiu.

– Norėjau tave pietumis pavaišinti. Bet, kaip matai... Nebemėgstu gaminti. Praėjo ūpas. Tingiu, – lyg ir pasiteisino, sunkiai stodamasis iš krėslo.

– Puikiai gamindavai. Buvai tikras gurmanas.

– Buvau. Bet nebesu... Nebe... Dabar man jau daug kas nebe... – bandė juokauti. – Gyvenu skolintu laiku. Kada vėl atvažiuosi? – žiūrėjo į mane lyg pro užslenkančią ir vis tirštėjančią miglą. Gilios mėlynos akys buvo išblukusios, aptrauktos plėvele. – Kada pasimatysim?

– Kitą pavasarį.

– Atvažiuok greičiau.

Sunkiai žengdamas žingsnį po žingsnio, palydėjo iki durų, kartais pasilaikydamas man už peties. Vinstonas sekė iš paskos, tamsoje žybčiodamas žvairomis akimis. Prie durų leidosi paglostomas. Povilas atsirėmė į sieną.

– Nereikėjo lydėti, – apgailėstaudama pasakiau, blausiam jo žvilgsniui tolstant nuo manęs.

Atsitiesęs apkabino ir pakartojo:

– Atvažiuok greičiau. Nelauk pavasario.

...To kito pavasario nebebuvo. Nenuvažiavau nei antrą, nei trečią pavasarį. Ryšys nutrūko. Sužinojau, kad po metų Povilas atsidūrė ten, kur nei telefonai, nei atmintis nebeveikia. Kas priglaudė Vinstoną, nežinau, nes nenuvykau aplankyti bičiulio, bijodama, kad manęs nebeatpažins.

O dabar ir norėdama nenuvykčiau. Pasaulis pasikeitė, užsidarė. Pakėlėme savo mažų gyvenimų tiltus, užsisklendėme kasdienybės tvirtovėse. Nebepasiekiame vieni kitų. Kartais atrodo, kad gyvename skolintu laiku. Visus apėmęs nerimas ir laukimas.

Žiūriu pro langą. Horizonte matau skrendančius veikiausiai pustuščius lėktuvus. Gatvės irgi tuščios. Kartais

pasirodo koks vienišas siluetas su kauke ant veido. Dide-liu lankstu prasilenkia su kita kaukėta figūra. Kaip maro laikų graviūrose. Visų veidai vienodi – be lūpų, be nosies. Tik akys dar saugo tapatybę. Jos kalba. Šypsosi, bet vis tiek sklidinios nerimo. Bijų kitų akių, vengia su jomis susitikti, o gal norėtų į jas išžiūrėti... Akys pasako tai, ką anksčiau ištardavo lūpos, išreikšdavo veidas. Jose mūsų būsenų, gal ir nuojautų atšvaitai.

Istorija mėgsta kartotis. Nenuspėjamais ciklais. Maras, perversmai, karai, epidemijos... Jų virusai tūno kaulų smegenyse, drabužių siūlėse, šaligatvių plyšiuose, archyvų stalčiuose, lagaminuose... Bręsta, dauginasi dešimtmečiais, amžiais, kol prasiveržia su naikinančia jėga.

Bandau įsivaizduoti, kaip atrodė Amsterdamas paskutiniais Rembrandto gyvenimo metais, kai miestą užpuolė maras. Kai nuo užkrato mirė jo nesantuokinė žmona Hendrickje, paskui sūnus Titus. Po metų ir Rembrandtas atgulė į bevardį kapą šventoriuje. Kaip tada atrodė mirties nusiaubtos gatvės prie juodų kanalų? Kokios kaukės slėpdavo žmonių veidus? Ar spėdavo jas bent pasikeisti duobkasiai?

Rembrandtas „Autoportretą su berete ir stačia apykalke“ nutapė, marui dar neužklupus. Šalto prakaito išpiltas veidas. Gal tai tik iliuzija, kaip sakė Povilas. Bet ką liudija akys, įtraukiančios į save, nelyginant visatos juodosios skylės? Ar tapytojas nujaudė, kad artėja maras, ar numatė tragiškas savo netektis ir lemtį? O kartu gal guodė viltis, kad per šimtmečius neišblės jo kūrinio šlovė?

Dabar pasaulį užliejusi naujo užkrato banga. Ji neslūgsta. Mėnesis po mėnesio. Metai po metų... Laikas daro savo. Vis sparčiau retėja bendraamžių gretos... Kur jie išėjo?

Povilo akis aptraukė migla, o jis pats klaidžioja po praeities ir sapnų erdves. Tapybos paveikslai žvelgia į tuščią sieną, taip ir nepasiekę muziejaus. Tirštėja atminties rūkas. Visa tai atsitiko dar prieš užsidarant sienoms.

Akys... Niekada apie jas negalvodavau tiek daug ir taip dažnai, kaip dabar, kai veidus paslėpė kaukės.

Ir ne apie tai ketinau rašyti... ■



KNYGOS PROTINGESNĖS UŽ SAVO AUTORIUŠ

*Su Juanu Gabrieliu VASQUEZU
kalbasi Jasperas VARVEAKE'AS*

Kolumbiečių rašytojas Juanas Gabrielis Vasquezas (1973) visada aistringai žavėjosi knygomis ir sėkmingai žaidė futbolą, jaunystėje buvo gynėjas, tačiau futbolininko karjerą nutraukė rimta trauma. Vasquezas savo gyvenimą susiejo su literatūra, vėl kaip ir futbole užimdamas panašią poziciją. Po knygos „Informatoriai“ (*Los informantes*. 2004), kurioje nagrinėjo Antrojo pasaulinio karo atgarsius Kolumbijoje, Vasquezas tapo šiuolaikinės Lotynų Amerikos literatūros gynėju. Jo romanus ir eseistiką labiausiai išgarsino visos lingvistinės ir kultūrinės ribas peržengianti laisvė bei sodrūs personažų paveikslai. Jis sukūrė puikų pasakojimą „Slapta Kostaguanos istorija“ (*Historia secreta de Costaguana*. 2007) apie lemtingą pirmąjį Panamos kanalo statybos etapą, tarsi išreikšdamas pagarbą ar atiduodamas duoklę rašytojui Josephui Conradui. Knygoje „Taip skamba krintantys“ (*El ruido de las cosas al caer*. 2011), pelniusioje ne vieną apdovanojimą, išsamiai nagrinėjamos narkotikų tinklo užuomazgos, jautriai narpliojamos jo sukeltos moralinės pasekmės. O „Reputacijoje“ (*Las reputaciones*. 2013) analizuojamos mintys, drumsčiančios fikcinio politikos karikatūristo Chaviero Malarino ramybę. Dabartinės kultūros kontekste Vasquezas yra tikra retenybė – geras literatūros gynėjas kaip ir futbole. Vakarų literatūrai neretai stinga gelmės, o ypač politinio ir socialinio aktyvumo. Šiame interviu rašytojas neužsimena apie futbolą, pasakoja apie save ir kitus rašytojus, apie kiekvieną penktadienį Kolumbijos laikraštyje *El Espectador* spausdinamą savo skiltį, apie savo kartą ir intelektualų vaidmenį.

Jasper Vervaeke. *Esate sakęs, kad apie romaną „Taip skamba krintantys“ pradėjote galvoti, kai žiniasklaidoje pasirodė Pablo Eskobaro negyvyų hipopotamų nuotraukos. Gal jos sužadino jums prisiminimus apie narkoterrorizmą, panašiai kaip Proustui madlen pyragaičiai sugrąžina prarastą laiką? O kaip atsirado „Reputacija“?*

Juan Gabriel Vasquez. Rašydamas „Reputaciją“ nesirėmiau šiuo keistu atminties fenomenu. Romanas kilo iš susidomėjimo politiniu karikatūristu Rikar-

du Rendónu (1894–1931), kurio knygas savo šeimos namuose menu nuo vaikystės. Į jas žiūrėdavau kaip į garsų Argentinos komiksą „Mafalda“, o tėvas kartais paaiškindavo man politinę karikatūrų prasmę. Su mano biografija siejasi ir tai, kad Rendónas nusižudė vos už dviejų gatvių nuo Rosario universiteto, kuriame esu studijavęs, t. y. pačiame Bogotos centre, labai svarbiame kvartale, kuris laikomas net savotiška Kolumbijos istorijos metafora. Užaugau su Rendóno kari-

katūromis, todėl jo mirties vieta man tapo istorinio ir fetišistinio kraštovaizdžio dalimi, kurią studijų metais išvaikščiojau skersai išilgai. Štai todėl kilo mintis parašyti romaną apie paslaptinę karikatūristo savižudybę. Tačiau pamažu personažą pakeičiau Chavieru Malariu ir nusprendžiau, kad bus įdomiau, jeigu veiksmas vyks dabartiniais laikais. Man norėjosi paklaidžioti humoristo, įsikūnijusio į Rendoną dabartyje, moraliniais labirintais. Iš dalies šį sumanymą lėmė mano darbas laikraštyje. Penkeri metai, kuriuos praleidau rašydamas šį romaną, buvo sklidini įtampos – analizavau menininko santykį su žiūrovais, pats jaučiau didžiulę atsakomybę už savo žodžius, net baimę, kad jie neprisidarytų žalos.

Nors savo skiltyje nevengiate griežtų vienareikšmių vertinimų, politiniais ir socialiniais klausimais užimate aiškią ir griežtą poziciją, bet kaip rašytojas laikotės nuostatos, kad romanas turi formuluoti klausimus, užuot pateikęs atsakymus. Kaip tokias priešybes sude-rinate?

Jaučiu tarp jų įtampą, kartais net atrodo, kad tai tam tikra šizofrenijos atmaina. Juk kalbame ne vien apie skirtingas intelektualines pozicijas, bet ir apie du visiškai skirtingus gyvenimo modelius. Pirmiausia, aš esu romanistas, todėl į pasaulį žvelgiu nuolat dvejojančio rašytojo akimis. Tačiau prieš kelerius metus pradėjau kaip publicistas viešai svarstyti politikos ir moralės klausimus. Rašydamas savo skiltį siekiu, kad socialiniuose debatuose kuo aktyviau dalyvautų rašytojai, filosofai. Svarbiausia mąstyti apie realybę, nepaminant moralės. Kad artimiausiu metu atsiras ir politikų, mąstančių taip atsakingai, deja, nepanašu, bent jau mano šalyje. Diskusijų apie narkotikų legalizavimą, homoseksualų santuokas, abortus jie niekaip nesugeba perkelti į moralės lygmenį, kuriame derėtų spręsti šiuos klausimus. Dažniausiai viskas paviršutiniškai svarstoma vien religiniu ar politiniu požiūriu, labai retai gilinamasi į žmoniškumą – ar savo sprendimais niekam nepakenksime, ar nesugriausime kieno nors gyvenimo? Štai kur esmė. Skaitau Isaijo Berlio, Karlo Popperio, filosofų moralistų Johno Rawlso, Ri-

chardo Rorty darbus. Tai leidžia kitaip pažvelgti į pasaulį. Rašydamas straipsnius laikraščiui, supratau, kad man įdomi ir politika. Nors tie dalykai kelia nuolatinę įtampą, didžiulius sunkumus, net nuovargį, tačiau nesiliauju rašęs laikraščiui, nes idealistiškai tikiu, kad ši savotiška misija tarsi savaime kompensuoja laiką, kurį dėl jos prarandu, nes mažina visuotinį nepasitikėjimą, kilusį todėl, kad stinga atsakymų į egzistencinius, ypač etinius, klausimus.

Viename iš savo straipsnių gynėte Ekvadoro karikatūristą Xavierą Bonillą, kurio darbus Rafaelio Correos valdžia cenzūravo, nes viename iš paveikslų dailininkas pavaizdavo policijos apsuptus opozicionieriaus Fernando Villavicencio namus. Tokia jūsų pozicija papiktino Ekvadoro ambasadorių Kolumbijoje Raulį Vallejo, laikraštyje El Espectador jis paskelbė du tulžingus atsakymus į kritiką. Ar esate patenkintas, kad jūsų išreikšta nuomonė sukelia tokią reakciją?

Taip, esu patenkintas. Ši akistata mane labai nustebino ir netgi pamalonino. Ekvadoro ambasadorius jautėsi esąs ižeistas ir kaltino mane įvairiais nebūtais dalykais, pavyzdžiui, teigė, esą stokodamas sveikos nuovokos prirašiau, kas šovė į galvą. Vykstant debatams, kai pamačiau įžūlų savo priešininko cinizmą ir visišką nenuoširdumą, atsiskleidė karingas mano temperamentas. Nemaniau, kad turiu tokį bruožą. Tačiau į šį įvykį žvelgiant iš bendresnės perspektyvos, kyla atsakomybės klausimas. Kai žinau, kad valdžios atstovai atidžiai skaito mano teiginius, į juos reaguoja, suprantu einantis teisingu keliu. Rašyti spaudai ketinu ir toliau, nes kaip rašytojas turiu savotišką privilegiją, apie kurią niekad anksčiau nebūčiau net pagalvojęs. Viešasis intelektualų vaidmuo, išryškėjęs „Lotynų Amerikos bumo“ metais, yra labai svarbus, suvokių tai kaip įpareigojantį palikimą.

Jūsų kartos rašytojai nesiveržia į viešus debatus. Ar nepasigendate didesnio jų aktyvumo?

Ne, nepasigendu. Man atrodo normalu, kad tokiose diskusijose dalyvaujama gana retai. Viešųjų intelektualų vaidmenį iškėlė Mario Vargaso Llosos karta, kuriai

įtaką tam tikru politiniu laikotarpiu darė prancūzų intelektualai, tarkime, Sartre'as, Camus ir kiti, o juos savo ruožtu paveikė Emile'is Zola ir Dreyfuso byla. Mano kartai svarbesnė anglosaksų kultūra, kuri viešojo intelektualų vaidmens beveik visiškai nepripažįsta, ypač turint omenyje Jungtines Amerikos Valstijas. Taigi visiškai normalu, kad tokia mąstysena įsivyravo ir pas mus. Pats ilgiuosi laikų, kai galėjau būti tik su savo popieriais, kaip yra sakęs Stevensonas, nes tikiu, kad romanas padeda užmegzti dialogą su pasauliu. Šiuo atžvilgiu mano dalyvavimas viešuose debatuose yra keistas, tačiau laikau jį kaina, kurią privalau sumokėti. Todėl kursiu savo skiltį tol, kol matysiu, kad mano tekstai daro teigiamą poveikį Kolumbijos mentalitetui.

Ar tarp jūsų kartos rašytojų apskritai yra norinčių imtis tokio misionieriško vaidmens?

Jei savo kartą traktuočiau kiek plačiau, tada sakytčiau, kad yra. Literatūros požiūriu jaučiuosi gerokai artimesnis vyresnei rašytojų kartai, gimusiai šeštojo dešimtmečio pabaigoje ar septintojo pradžioje. Su kai kuriais iš jų esame draugai, pavyzdžiui, su Javieru Cercasu, Ignacijumi Martínezu de Pisonu, Hektoru Abadu, Rodrigu Fresánu. Abadas ir Cercasas savo šalyse labai aktyviai dalyvauja politiniuose debatuose, neduodami ramybės valdžiai, bet kartu susitaikydami su tuo, kad žurnalistiniai jų tekstai pritrauks naujų priešių. Reikia suprasti, kad kiekvieno publicistinio straipsnio autorius, išreiškęs griežtą poziciją, praranda dalies savo knygų skaitytojų palankumą, ypač tokiose susiskaldžiusiose šalyse kaip Kolumbija. Tačiau vis tiek būtina tęsti šį reikalingą darbą.

Dauguma šiuolaikinių rašytojų labai vertina Roberto Bolaño kūrinius, bet jūs neteikiate jam išskirtinės svarbos. Kodėl?

Bolaño, be jokios abejonės, yra geriausias savo kartos rašytojas. Žaviuosi jo kūryba, ypač stulbinančiu universalumu. Mažiausiai vieną jo apsakymą, bent vieną romaną galėtume laikyti šedevrais...

Kuriuos kūrinius turite omenyje?

Tokių yra daug, bet apsakymas „Paskutiniai vakarai žemėje“ (*Últimos atardeceres en la tierra*. 1997) tiesiog nuostabus. Man visada patiko ir „Silvos akis“ (*El Ojo Silva*. 2001), o romaną „Tolima žvaigždė“ (*Estrella distante*. 1996) laikau turinčiu išliekamąją vertę. Tiesa, dar yra „Pašėlę detektyvai“ (*Los detectives salvajes*. 1998) ir „2666“ (2004), peržengiantys romano apimtį, man regis, jie galėtų priklausyti kitam žanrui, pavyzdžiui, didžiajam romanui. Išskirtinis šio keisto žanro bruožas – netobulumas, tokias knygas Henry'us Jamesas taikliai pavadino „nevaržomais ir palaidais monstrais“ (*loose and baggy monsters*). Bolaño yra ištobulinęs tris skirtingus žanrus, tai rodo, kad jis – didis grožinės literatūros rašytojas. Tačiau būdai, kuriais to pasiekama, man yra visiškai svetimi. Manytčiau, jam darė įtaką visai kiti rašytojai negu man. Juk mudviejų požiūris į prozą, į sakinių konstravimą absoliučiai skiriasi.

Ar manote, kad Bolaño išpopuliarėjo pasaulyje todėl, kad siekė būti panašus į anuomet triumfavusius rašytojus, lėmusius „Lotynų Amerikos bumą“? Ar toks pasirinkimas, maudymasis svetimos šlovės spinduliuose nedidina akolity ir epigonų būrio? Ar neužkerta kelio prasimušti kitaip kuriantiems rašytojams?

Man taip neatrodo. Bolaño romanai tikrai nėra tokie kaip Márquezo ar Borgeso kūryba, visų vaizduotę užvaldžiusi taip tvirtai, kad tie, kurie turėjo kiek kitokį supratimą, nesulaukdavo dėmesio. Tačiau už mane šiek tiek jaunesnių rašytojų pirmuose, antruose, net ir trečiuose romanuose pastebiu Bolaño įtaką. Tai literatūros pasaulio problema, su kuria susiduria turbūt kiekvienas rašytojas. Dauguma Bolaño kūrinių atspindi paauglišką menininko pasaulį, toks rašymo stilius asmeniškai labai veikia, traukia, vilioja jaunuosius rašytojus. Bolaño, skirtingai negu Borgesas ar Márquezas, nesureikšmina nei vaizdų, nei personažų, nei kalbos muzikalumo, todėl sunku nusakyti jo stilių. Šiaip ar taip, jo knygų populiarumas daro meškos paslaugą tiems autoriams, kurie tarsi autostopu leidžiasi į kelią, ieškodami tokio pobūdžio atradimų.

Kadangi ėmėme kalbėti apie įtakas, aptarkime, kokie autoriai svarbūs jums. Vertėtų paminėti Philipą Rothą, Josephą Conradą, kitus, šiuo metu gal mažesnę įtaką darančius autorius, pavyzdžiui, Vidiadharą Surajprasadaį Naipaulą.

Turiu pripažinti, kad tokie rašytojai kaip Naipaulas nebedaro man jokios įtakos, ir žinau, kodėl. Naipaulo aprašomas devynerių metų berniuko likimas man labai artimas, guodžiantis, nes vaikas svajoja ištrūkti iš periferijos, tapti miesto rašytoju, nesukdamas sau galvos, apie ką gi jis rašys. Anksčiau panašios istorijos mane labai veikdavo. Tačiau dabar daugiausia analizuoju ankstesnių rašytojų, pavyzdžiui, Dostojevskio, Tolstojaus, kūrybą. Skaitydamas rusų rašytojų knygas atrandu dalykus, į kuriuos seniau nekreipiau dėmesio. „Nusikaltimą ir bausmę“ pirmąkart perskaičiau, būdamas šešiolikos, bet šios knygos esmę ir vertę supratau tik prieš trejus metus. Dostojevskio „Demonus“ laikau geriausiu politiniu visų laikų romanu. Dabar, kai iš naujo skaitau savo „Reputaciją“, mane patį stebina tiesiog klasikinė kompozicija. Rašydamas šį romaną, skaičiau Levo Tolstojaus apysaką „Ivano Iljičiaus mirtis“ ir Henry’o Jameso kūrybą. Visa tai padarė įtaką „Reputacijai“.

Atrodo, metams bėgant, ypač po to, kai paskelbėte romaną „Taip skamba krintantys“, jus gerokai mažiau persekioja „kultūros demonai“, pasak Mario Vargaso Llosos. Ar dabar rašydamas jaučiatės laisvesnis?

Išties, jaučiuosi laisvesnis. Rašydamas „Kostaguaną“ svarsčiau, kokios temos mane domina, ar galiu jas rinktis. Rėmiausi atliktais tyrimais, tarsi prašyčiau leidimo rašyti pasirinktomis temomis. Daug galvojau apie savo ryšį su tradicijomis ir jį išreiškiau, tad ši tema man tapo gerokai aiškesnė, suteikė daugiau laisvės, kurią minėjai. Be to, išsiaiškinęs, apie ką noriu rašyti, įgijau pasitikėjimo, todėl jokie padariniai manęs nebegąsdina. Lioviausi nerimauti, kiek žmonių skaitys mano tekstus, nes pamažu pradėjau tikėti, kad knygos pačios susiranda skaitytojus, nors taip sakydamas šiek tiek rizikuoju. Užuoat įsivaizdavęs tam tikrą skaitytojų tipą, rašytojas turėtų pats susikurti savo skaitytojus, juos nuteikdamas.

Sakyčiau, nuo „Informatorių“ ir apsakymų rinkinio „Įsimylėjęliai Visų Šventųjų dieną“ (Los amantes de Todos los Santos. 2001) tobulinote savo literatūrinį stilių, kūrėte visiems atpažįstamą, slogią, moralės atžvilgiu sudėtingą savo kūrinių nuotaiką. Ar siekiate tobulinti Vasquezio braižą, ar leisitės į naują chameleonišką eksperimentą kaip „Kostaguanoje“?

„Kostaguana“ sugėrė į save visą dėmesį, lyg kokia teatro pjesė. Tačiau kituose kūriniuose manęs yra gerokai daugiau – mano balso, nuotaikų ir to, kas man rūpi. Kurdamas pasakotoją arba veikėją autorius tarsi užsideda kaukę, o kiekvienas skaitytojas sprendžia, ar jam ši kaukė artima, ar atitinka jo charakterį, emocinę būseną. „Kostaguaną“ būtų galima palyginti su triukšmingu vakaro pobūviu, kai prie stalo imama pasakoti anekdotus, persikūnijama į kitus asmenis. Vis dėlto norint atskleisti savąjį balsą, svarbu nuolat kalbėti rūpimomis temomis. „Informatorių“, „Taip skamba krintantys“, „Reputacijos“ balsas man artimesnis. Kai svarstau apie dabartinius savo sumanymus, dažnai vėl apninka abejonės dėl kūrinių moralinės kokybės ir temų, kurias norėčiau nagrinėti. „Informatorius“, „Krintančius“, „Reputaciją“ galima priskirti klasiškai tragedijai – žmogaus gyvenimas yra trapus dėl jam nesuvokiamų priežasčių, pažeidžiamas dėl nežinomų jėgų poveikio. Tragediją išryškina ir nuopuolio metafora, tarkime, daug pasiekusio personažo gyvenimas staiga pradeda risti žemyn. Būtent šią temą noriu nagrinėti, rašydamas grožinę literatūrą. Ji skamba mano galvoje taip, kaip suskambo romanuose, išskyrus „Kostaguaną“, kurią laikau tragikomedija *à la limite*, tačiau retkarčiais ji primena vodevilį arba farsą.

Vos atvertus jūsų parašytą knygą, iškart aišku, kad tai Vasquezio kūrinys. Ar to siekiate tikslingai?

Kaip tik apie tai kalbėjau su Javieru Maríasu, kuriam seniai neduoda ramybės savojo stiliaus paieškos, kad būtų galima, atvertus pirmą pasitaikiusį puslapį, tvirtai pasakyti: „tai Proustas“, „čia – Faulkneris“, „o štai čia – Maríasas“. Jis labai daug dirbo, siekdamas prabilti visiems atpažįstamu kūrybos balsu. Niekada neturėjau tokio tikslo, tačiau mintis, esą pačios dar

neparašytos istorijos gali persekioti, apnikti rašytoją, man labai patinka. Visada tikėjau, kad knygos protingesnės už savo autorius, todėl pritariu minčiai, kad romanai gali lemtingai apsėsti, priversdami tęsti jų rašymą. Man, kaip skaitytoji, nepaprastai malonu grįžti į pažįstamą aplinką, ypač jeigu girdžiu skirtingus balsus, pastebiu pakitusias strategijas. Būtent tai jaučiu Cortázarą, Garcíą Márquezą, Orhano Pamuko romanuose. Nors jų knygos tarpusavyje niekaip nesusijusios, tačiau bet kurią atsivertę žinau, kas ją parašė. Tas atpažįstamumas man labai patinka, nors pats specialiai to nesiekiu.

Turbūt tą patį būtų galima pasakyti ir apie Rothą...

Rothas yra iškart atpažįstamas, tačiau nenuspėjamas. Nė viena iš jo knygų nei metodiniu, strateginiu požiūriu, nei pagal rašymo būdą nepanaši į kitą. Man patinka Rotho kuriamas absurdiškasis seksualinis humoras, tačiau pradėjus skaityti kitą jo šedevrą, paaiškėja, kad net labiausiai „apginkluotai“ trilogijai „Žmogaus dėmė“ (*The human stain*. 2000), ar kūriniui „Ištekėjau už komunisto“ (*I married a Communist*. 1998), ar „Amerikietiška pastoralei“ (*American Pastoral*. 1997) taikomos visiškai skirtingos rašymo strategijos, nors šių politinių romanų pasakotojas yra tas pats Nathanas Zuckermanas. Man įdomu tai, kad kiekviena knyga gali atverti vis naujas kūrybos galimybes, nes romano esmė neretai perteikiama visai kitokiu stiliumi, pasitelkiant naujovišką struktūrą. Žinoma, pakreipus diskusiją šiek tiek kita linkme, galima prieiti ir prie kitokių išvadų. Tarkime, mano „Reputacija“ kaip diena ir naktis skiriasi nuo tarpusavyje panašių „Informatorių“ ir „Krintančių“.

Vienoje romano „Reputacija“ vietoje, Malarino namuose, epizodiškai pasirodo „Informatorių“ pasakotojas Gabrielis Santoras. Smalsu, ar kada nors ketinote sukurti alter ego pagal Nataną Zuckermaną arba, tarkime, pasirinkti kažką panašaus į Emilijų Renžį, tapusį keleto romanų pasakotoju?

Taip, man visuomet patiko, kai tas pats pasakotojas pasirodo skirtinguose kūriniuose. Turiu ir daugiau

panašių sumanymų, pavyzdžiui, norėčiau sukurti nevaržomą pasakotoją, atspindintį kai kuriuos mano biografijos faktus. Buvo net apsėdusi mintis atgaivinti Gabrielio Santoro sūnų ir paversti jį pasakotoju, tačiau nesinorėjo rašyti apie skirtingas kartas. Kurti „Informatorių“ pradėjau, būdamas dvidešimt aštuonerių metų. Tuo metu, kai rašiau romaną, būčiau pasitikėjęs tik vyresniu už save pasakotoju. Santoras kaip tik ir buvo dvylika metų už mane vyresnis. Jeigu kurčiau jį dabar, mano *alter ego* būtų bendraamžis. Mano kartai priklauso ir Antonijus Yamara, romano „Taip skamba krintantys“ pasakotojas, bet jo vaidmuo jau atliktas, todėl manęs nebedomina.

Pastebėjau, kad pradedant nuo „Kostaguanos“ visi pagrindiniai jūsų personažai, išskyrus bevaikį Gabrielį Santorą, kūriniuose tampa tėvais...

„Kostaguanoje“ rašoma, kaip mėsinių svarsčių klėmis sveriamą neišnešiotą mergaitę. Visa tai asmeninė patirtis. „Kostaguaną“ baigiau rašyti tada, kai neišnešiotos mano dukros dar tebegulėjo inkubatoriuje. Anuomet ligoninėje praleidau ištisus du mėnesius. Kai galėdavau nors trumpam atsitraukti, laukimo salėje įsikišdavau ausų kaištukus ir rašydavau „Kostaguaną“. Šį kūrinių rašiau labai racionaliai, nors esu įpratęs rašyti gana emociškai, suasmenintai, nevengiu moralės klausimų. Niekad nemėgau abstrakčių, su manimi asmeniškai nesusijusių temų. Rašydamas „Informatorių“, dar neturėjau vaikų, todėl tėvystės motyvas ten atsispindi tarsi iš tolo. Kiek artimesnis jis man tapo kuriant „Kostaguaną“, juo labiau rašant „Krintančius“ ir „Reputaciją“. Šiuose romanuose išryškunami tėvo ir dukters santykiai. Šiaip ar taip, visa literatūra, galima sakyti, yra autobiografinė, todėl aš be jokių užuolankų rašau apie tai, kas mane išties jaudina. ■

Iš ispanų kalbos vertė Gabija LEONAVIČIŪTĖ

© Juan Gabriel Vásquez, Jasper Vervaeke

© Letras Libres / Eurozine

APIE ŠLOVĘ, NEAPSUKUSIĄ GALVOS, SVAJONIŲ VAIDMENIS IR DIDŽIAJĄ MEILĘ



*Edgaro MONTVIDO ir Gintaro RINKEVIČIAUS
pokalbį moderuoja Rasa MURAUSKAITĖ*

Prasidėjus antrajai karantino bangai, susitikimai, papildantys MO muziejuje surengtą parodą „Iš tos operos“, persikėlė į virtualią erdvę. *Vilnius City Opera* kūrėjai stengiasi nenutolti nuo savo žiūrovų, bet kokiomis aplinkybėmis ieško naujų bendravimo būdų. Virtualią platformą pirmieji išbandė operos solistas Edgaras Montvidas ir Lietuvos valstybinio simfoninio orkestro vadovas, dirigentas Gintaras Rinkevičius – dvi puikiai žinomos pavardės su išpūdingomis biografijomis. Vakaras skirtas Montvidui, tačiau solistas nusprendė, kad savo istoriją pasakos kartu su žmogumi, kurį laiko vienu iš svarbiausių kūrybos partnerių. Pokalbį vedė muzikos kritikė Rasa Murauskaitė.

Rasa Murauskaitė. Sveikinuosi iš MO muziejaus, kur kalbėsime su operos solistu Edgaru Montvidu ir maestro Gintaru Rinkevičiumi. Tikiuosi, tai bus įdomus vakaras, kupinas girdėtų ir negirdėtų istorijų.

Nenorėčiau vardyti visų Montvido vaidmenų, visų pasiekimų, nes jų sąrašas labai ilgas. Pradėsiu pokalbį nuo erdvės, kurioje esame – svečiuojamės MO muziejuje, o Edgaras, jei neklystu, yra didelis muziejų gerbėjas.

Edgaras Montvidas. Menų sintezė man labai svarbi. Nors esu atlikėjas, vadinu save kūrėju, interpretuojančiu muziką. Operos žanras apima begalę menų, todėl aš, kurdamas vaidmenis, įkvėpimo ieškau ne tik muzikos, bet ir dailės kūriniuose. Muziejus man yra ypač artima dvasinė erdvė, tarsi bažnyčia. Atvykęs gyventi į Londoną, jaučiausi taip, lyg alkanas žmogus, pakviestas į didžiulę puotą. Iš pradžių lankydamas parodas, apžiūrindamas meno instaliacijas, sakyčiau, buvau net *gobšus*.

R. Murauskaitė. Ar atkeliavęs į naują miestą, kai tik randate laisvą minutę, visada lekiate pasižiūrėti parodų?

E. Montvidas. Jeigu dirbu kokios nors šalies sostinėje, aplankau Nacionalinį muziejų, bent keletą ga-

lerijų. Atsidūręs svetur, stengiuosi susižinoti, kokios yra įdomios galerijos, fondai, įkūrę ar surinkę meno kolekcijas, būtinai ten pasidairau. Dabar, kai muziejai uždaryti, man labai patinka, kad *BBC* televizija siūlo virtualias ekskursijas – rodomos nuostabiai nufilmuotos parodos, pasakojama apie paveikslus ir jų kūrėjus. Taigi meno alkį įmanoma numalšinti ir nuotoliniu būdu.

R. Murauskaitė. Maestro, ar jūs irgi esate muziejų gerbėjas?

Gintaras Rinkevičius. Be abejo, kaip galima negerbti muziejų? Atvažiavus į Amsterdamą, būtų nuodėmė nenuieiti į Van Gogho muziejų, o Paryžiuje – į

Musée d'Orsay... Suprantu, kad dabar viskas yra internete, bet paveikslai, apžiūrėti per atstumą, muzika, kurios klausomasi ausinėse, praranda gyvą poveikį, neužsimezga tiesioginių ryšių.

Aš dabar ne tiek daug važinėju, mano gyvenimas ne toks judrus kaip operos solistų. Edgarai, šiuo metu esate Vilniuje, bet žinau, kad gyvenate ir Londone, ir kituose miestuose, kur dainuojate. Ar visur jaučiatės kaip namuose?

E. Montvidas. Namai – labai abstrakti sąvoka. Kai dirbu svetur, nereikia rūpintis buitimi, todėl tarp repeticijų atsiranda daugiau laisvo laiko.

G. Rinkevičius. Pats geriausias darbas – gastrolės, nes nėra kitų uždavinių, išskyrus repeticijas ir laisvalaikį (*juokiasi*).

R. Murauskaitė. Edgarai, kada nusprendėte, kad rinksitės solisto kelią?

E. Montvidas. Kultūra ir menas yra mano DNR dalis. Ankstyvoje vaikystėje mėgau visokius vaidinimus, lėlių teatrą ir t. t. Gana anksti pradėjau organizuoti koncertus, turėjau vadybos įgūdžių (*juokiasi*). Pirmosios koncertų salės buvo labai paprastos – penkiaaukščių laiptinės, kurių akustika tikrai nebloga. Žiūrovai susėdavo ant laiptų, susimokėję akmenukais (*šypsosi*).

Vėliau, kai mūsų šeima persikėlė gyventi į Kauną, ėmiau lankyti muzikos mokyklą, dramos būrelius. Turėjau vyresnių draugų, kurie studijavo režisūrą, visi mane tiesiog graibstydavo, kad vaidinčiau jų diplominiuose spektakliuose. Tad mano didžioji aistra buvo vaidyba, planuodamas ateitį, save įsivaizdavau kaip dramos aktorių, opera mano kelyje pasitaikė visai atsitiktinai. Dabar derinu šias abi aistras.

Menas man visada buvo labai svarbus, nors gal ne tiek vartojimo atžvilgiu, nes mokiausi eilinėje tarybinėje mokykloje, niekas mūsų neveždavo į jokių sostinės teatrų, nuvedavo nebent į Kauno muzikinį teatrą, bet ir tai nedažnai. Vėliau, kai mokiausi Juozo Gruodžio konservatorijoje, beveik kas vakarą eidavau į Dramos teatrą. Pamenu, po spektaklių, kupinas įspūdžių, visiškai tuščia Laisvės alėja traukdavau į troleibusų stotelę ir važiuodavau namo. Mene nuolatos mir-

kiau kojas (*juokiasi*). O kai atvykau į Vilnių, traukė Filharmonija, Operos ir baleto, dramos teatrai. Taip natūraliai augo apetitas.

R. Murauskaitė. Kada opera paėmė viršų? Kaip atradote savo balsą, supratote, kad įdomiausia būtų ir dainuoti, ir vaidinti?

E. Montvidas. Nors visada labai strategiškai planavau savo ateitį, viską lėmė atsitiktinumas. Į Kauno Juozo Gruodžio konservatoriją įstojau kaip pianistas, bet greitai suvokiau, kad man tai pernelyg sudėtingas darbas, o gyvenimo perspektyvos gana miglotos. Racionaliai planavau, kad baigęs konservatoriją studijuosiu vaidybą Muzikos ir teatro akademijoje. Dainavimą pasirinkau tik todėl, kad tai atrodė palyginti lengvas būdas baigti konservatoriją (*juokiasi*). Įstojau iškart į antrą kursą. Iki tol buvau dainavęs tik ankstyvoje vaikystėje.

Vėliau man buvo labai keista išgirsti savo balsą... Galbūt jis brendo, brendo, kol atėjo laikas ir tas *šaltinėlis* prasimušė, o toliau viskas atrodė labai aišku.

R. Murauskaitė. Bet juk tikrieji išbandymai ir sunkumai prasideda tada, kai akademijos durys užsiveria, kai reikia ieškoti savo vietos. Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre debiutavote dar studijuodamas, ketvirtame kurse, jei neklystu, tai buvo Gaetano Donizetti'o opera „*Liučija di Lamermur*“.

E. Montvidas. Taip, 1999 m., prieš 21 metus.

R. Murauskaitė. Vis dėlto baigęs studijas nusprendėte vykti į Londoną. Kas lėmė tokį pasirinkimą?

E. Montvidas. O kas neišvyktų, atsiradus tokiai progai? Londono karališkoji opera 2001 m. pradėjo stažuotojų programą, mane į ją priėmė. Patyriau kultūrinį šoką, nes absoliučiai viską reikėjo pradėti nuo nulio. Nors jau buvau dainavęs Latvijos nacionalinėje operoje, su maestro Gintaru Rinkevičiumi ten dirbo me kartu, Lietuvoje plėtočiau koncertinę veiklą su orkestrais, bet Londone visa tai negaliojo. Vis dėlto naučiau, kad sėkmė – tik laiko klausimas.

Ir tai suveikė. Vis dubliuodavau tenorus, o jie nuolat sirgdavo (*juokiasi*). Lūžis įvyko, kai *Covent Garden* sudainavau Alfredą [*pagrindinis vaidmuo Giuseppe's Verdi'o operoje „Traviata“ – aut. past.*].

Mūsų profesija nepaiso sienų, tad nepralošiau nei aš, nei Lietuvos kultūra. Buvau pakankamai aktyvus, pasakodamas apie lietuvių vokalo mokyklą, stažuotės vadovai ne kartą važiojo į Lietuvą, klausėsi dainininkų. Tam tikru atžvilgiu ledai buvo pralaužti, ir mes (bent jau toje siauroje terpėje) išėjome į pasaulį. Po manęs į Londoną stažuotis išvyko ne vienas lietuvis. Ką jau kalbėti dabar, kai daug mūsų dainininkų mokosi, stažuojasi, sėkmingai dirba Vakaruose.

R. Murauskaitė. Kokie buvo pirmieji mėnesiai Londone, kaip jautėtės, atsidūręs viename garsiausių pasaulio teatrų?

E. Montvidas. 2001-aisiais Lietuva dar net nebuvo Europos Sąjungos narė, mažai kas turėjo asmeninius kompiuterius, negalėjau bet kada paskambinti į namus. Pasaulis tiesiog atrodė kur kas didesnis, negu yra dabar, o mano anglų kalba buvo skurdi, mokyklinė.

Stažuotis priėmė šeši dainininkus. Aš, atvažiavęs iš nežinia kur, pirmiausia turėjau įrodyti, kad esu vertas būti tarp jų. Pačiam *Covent Garden*’o operos teatrui buvo labai svarbu parodyti kultūrinei visuomenei, kad tokia studija reikalinga. Galite įsivaizduoti, kaip aš jaučiausi, staiga pakviestas dainuoti princui Charlesui jo rūmuose. Neturėjau net frako, reikėjo nuomotis... Princas yra Karališkosios operos mecenatas, tai buvo tarsi padėkos gestas jam. Vėliau rūmuose vyko vakarienė, šalia manęs sėdėjo princesė iš Japonijos, kažkas ant scenos grojo arfa, valgėme iš sidabrinų indų... Žinoma, visa tai netrukus baigėsi, susipakavau daiktus, sėdau į apšiurusį autobusą ir išvažiavau namo. Toks kontrastas.

Kartais Londone man reikėdavo save tarsi žadinti, lyg adatėle durstyti sau į koją: „Alio, pabusk! Tai realu – tu stovi priešais Lucciano Pavarottį ir jam dainuoji. Realu – tu dainuoji su Stingu.“ Bandžiau suvokti tą visai kitą erdvę, mastelį, buvo ypač svarbu atsirinkti, turėti aiškią viziją ir siekti, kad neapsisuktų galva, kad *nenuskęščiau* tame vandenyne, nes Londonas gundomai siūlo nepaprastai daug visko. Susivokti labai padėjo tai, kad mes nuo ryto iki vakaro gyvenome teatre.

R. Murauskaitė. Į *Covent Garden*’o operos teatro istoriją esate įrašytas kaip jauniausias Alfredas. Ar dar



Edgaras Montvidas Londone meistriškumo pamokas lankė pas pasaulio operos legendą Lucciano Pavarottį

Nuotrauka iš Edgaro Montvido asmeninio albumo

niekas nesumušė Jūsų rekordo? (*Juokiasi.*)

E. Montvidas. Taip, teatro vadovybė man sakė, kad buvau jauniausias.

R. Murauskaitė. Daug laiko pasirengimui ir nusiėtikimui turbūt neturėjote?

E. Montvidas. Viena iš stažuotės dalių buvo būtent didelių vaidmenų rengimas, kai esi pagrindinio atlikėjo dubleris, sėdi ant atsarginių suolelio. Nebūdavo taip, kad tave išmeta į sceną ir nežinai, ką turėtum daryti. Vykdavo repeticijas, mes būdavome visiškai pasirengę. Aišku, tai nereiškia, kad tikrai atsidursi scenoje, nes tokiam teatrui kaip *Covent Garden*’as užtenka penkių minučių paskambinti kokiai nors didelei „žvaigždei“,

o jis ar ji su džiaugsmu atvyks dainuoti. Čia didelis pliusas teatrui, kad išdrįso pasitikėti visiškai nežinomu jaunu dainininku.

Buvo kalėdinis laikotarpis, vaikščiojau gatvėmis, rinkausi dovanas, kai sulaukiau skambučio. Viskas vyko tarsi sapne – suvokiau, kad man suteikiamas šansas. Scenos partneriai buvo plačiai žinomi dainininkai. Spektakliams dirigavo Paolo Cariani's, tuo metu Frankfurto Operos meno vadovas, vėliau jis pakvietė mane porą metų padirbėti tame teatre.

Beje, solistams dažnai tenka pavaduoti vienam kitą, pavyzdžiui, kai suserga kolega. Taip aš debiutavau ir Miunchene, Bavarijos nacionalinėje operoje. Kartą teko pasirodyti ir kitaip – vaidino dainininkas, repetavęs premjerą, o aš stovėjau scenos krašte ir dainavau už jį.

R. Murauskaitė. Kada prasidėjo nuosekli bendra veikla su maestro Gintaru Rinkevičium?

E. Montvidas. Sakytiau, prieš 15, gal prieš 20 metų. Nuo tada, kai kartu pradėjome kurti operas, kai atsirado *Vilnius City Opera*. Žinoma, turime ir didžiulį koncertinį repertuarą.

G. Rinkevičius. Vyko tikrai daug bendrų, koncertų dar iki atsirandant *Vilnius City Opera*, bet pagrindiniais laikyčiau būtent Dalios Ibelhauptaitės pastatymus.

E. Montvidas. Mes ir stambios formos kūrinių esame parengę, pavyzdžiui, šį vakarą būtume koncertavę Kongresų rūmų scenoje, atlikę „Vilises“ [*Giacomo Puccini'o opera „Le Villi“ – aut. past.*]

R. Murauskaitė. Maestro, ar prisimenate Edgardo debiutą Lietuvoje?

G. Rinkevičius. Be abejo, puikiai menu pirmuosius jo koncertus, ypač vieną konkretų – „Beauštanti aušrelė“ Katedros aikštėje. Tai buvo gal 1998 m., o gal net 1997 m., Edgaras, dar paauglys, dainavo Federiko raudą iš Francesco Cilea'os operos „Arlijietė“. Man tai padarė didžiulį įspūdį. Tame pačiame koncerte dainavo ir Virgilijus Noreika.

Solistui viskas yra svarbu – ir aktorinis meistriškumas, ir muzikinis išsilavinimas, ir, be abejo, gražus balsas. Tada išgirdęs įsitikinau, kad Lietuvoje turime

nuostabiai dainuojantį jaunuolį.

E. Montvidas. Pamenu mūsų bendradarbiavimo pradžią. Pirmiausia buvo Cezario Franko „Palaiminimai“ Latvijoje, tada Jono Vaitkaus režisuota Richardo Strauss'o opera „Salomė“.

G. Rinkevičius. Ten jūs buvote Narabotas.

E. Montvidas. Ne, aš buvau antras ar trečias žydas. Studijavau antrame, gal trečiame kurse. Taigi pradėjau iš tikrųjų anksti.

R. Murauskaitė. Maestro, per savo karjerą bendradarbiavote su daugybe solistų, sakykite, kuo išsiskiria Edgaras Montvidas?

G. Rinkevičius. Didelį įspūdį man daro tai, kad jis sąžiningai, labai atidžiai perskaito visą muzikinį kūrinį, išigilina į kiekvieną detalę. Šiandien sužinojęs, kad jis ketino būti pianistas, pagalvojau, gal kiekvienam solistui praverstų tokios pamokos.

Edgaras turi didelį scenos patyrimą. Jau į pačią pirmą repeticiją ateina pasirengęs daugiau kaip šimtu procentų – manyčiau, tai išskirtinis jo bruožas. Kuo daugiau pastatymų, tuo rimčiau ir giliau perprantamas kūrinys. Grįžus prie to paties vaidmens, negalima manyti: „Ai, šitą jau žinau.“ Nieko nežinau. Kaip tik tuo ir įdomi muzikanto profesija, kad galima patirti nuolatinį pažinimo džiaugsmą. Deja, žmogaus gyvenimas per trumpas, kad atrastume viską.

E. Montvidas. Mes turime nuolatos prisitaikyti ne tik prie savo instrumento – balso, kuris bręsta, keičiasi, bet ir pasikliauti kasdienine patirtimi. Gyvenimiški potyriai suteikia naujų impulsų. Taip keičiasi muzikinis ir meninis skonis plačiąja prasme.

Man atrodo, solistams šalia bendro muzikinio išsilavinimo ypač svarbi intuicija, kuri iš tikrųjų labai padeda. Kalbant konkrečiai apie operą, reikia gerbti tai, ką parašė kompozitorius su libreto autoriumi. Nebūtina per daug nieko išradinėti, nes viskas jau surašyta, tiesiog turime į tai įsijausti. Tas pats galioja tiek vaidybai, tiek muzikiniam atlikimui – svarbiausia „neperspausti“.

G. Rinkevičius. Viskas susiję. Kai vyksta režisūrinės repetacijos, Edgaras atskleidžia ir muzikinį, ir aktorinį savo požiūrį. Sutartinai dirbant su režisieriumi, atsiranda kažkas naujo. Kartais kyla ginčai, diskusijos,

ieškoma kompromiso. Tas pats tinka ir kitu atžvilgiu, nes dėl kai ko turi nusileisti dirigentas, dėl kai ko – solistas. Svarbu pasiekti sutarimą.

R. Murauskaitė. Edgarai, esate sutikę daug įvairių dirigentų. Kokie Gintaro Rinkevičiaus išskirtiniai bruožai?

G. Rinkevičius. Gintaras Rinkevičius nedirba su dainininkais (*juokiasi*).

E. Montvidas. Pasakysiu pavyzdį, kuris labai aiškiai nušvies mūsų ilgo bendradarbiavimo niuansus. Kartą, kai atskridau į Vilnių, mudu neturėjome galimybės repetuoti Verdi'o „Requiem“, o šis kūrinys labai sudėtingas – svarbu, kad visas ansamblis skambėtų vieniškai. Nors išėjome tiesiai į sceną, „Requiem“ skambėjo puikiai, be jokių kliuvinių. Tai lėmė panašus mūsų kūrybinio alsavimo ritmas, artima muzikinė intuicija. Labai retai pasitaiko, kad scenoje sutiktum žmogų, su kuriuo ryžtumeis koncertuoti be repeticijų. Žinoma, tai nėra praktika, kurią derėtų nuolat kartoti.

G. Rinkevičius. Taip daryti išvis nereikia (*juokiasi*).

E. Montvidas. Sutinku, bet kartais susiklosto situacija, kai toks „avantiūrizmas“ tiesiog neišvengiamas. Koncertuodamas su maestro niekad nejaučiu diskomforto. Galbūt nuskambės keistai, bet, kai dirbu su dirigentu, į kurį man nereikia žiūrėti, žinau, kad jis yra puikus. Vaidinant opereje, užtenka matyti jį akies kraštelio. Jeigu turiu nuolat stebėti dirigentą, tai tampa tarsi diktavimu iš *orkestro duobės*, o man labiau norisi per spektaklį matyti kolegas, su kuriais esu scenoje. Puikiai diriguoja tas, kuris geba kvėpuoti kartu su dainininku, jį jaučia. Mudviem su maestro yra lengva, nes vienas kitą pažįstame jau daug metų. Bet susitikus su dirigentu tik per kokį nors vieną spektaklį, pasitaiko įvairiausių kuriozų, pavyzdžiui, diriguodamas jis nekreipia jokio dėmesio į tai, kas vyksta scenoje, solistas turi prisitaikyti lyg prie metronomo.

G. Rinkevičius. Po koncerto ar spektaklio susėda kompanija ir šnekasi, koks blogas tas ar anas režisierius, ką jis padarė ne taip, kaip reikėtų... Dirigentus apkalba rečiau, mat jie mažiau laiko praleidžia su solistais. Bet yra dirigentų, kurie laikosi principinio nusistatymo: „Aš užduosiu tempą, o solistas tegul *mau-*

dosi ir kaip nors išsisuka, jei sugebės.“ Aš labai gerbiu solistus ir nė vienam, net blogiausiam, tokių pinklių nerezgu, niekada to nedaryčiau ir tikrai nedarau.

R. Murauskaitė. Vadinas, visada stengiatės solistą kaip nors *išgelbėti*?

G. Rinkevičius. Stengiuosi kiekvienam padėti. Net jeigu mintyse keikiuosi, kad ne tą tempą *paėmė* arba ne tuo taktu dainuoja. Būna visokiausių situacijų, tačiau dirigento pareiga vis tiek yra padėti.

E. Montvidas. Iš tikrųjų yra vadinamųjų „dainuojančių dirigentų“, bet yra *simfonistų*, kurie nepratę ir net nelabai linkę dirbti su vokalistais.

G. Rinkevičius. Kad gerai akompanuotum, reikia įsiklausyti, kaip dainininkai kvėpuoja, frazuoja. Vokalinė muzika yra gyva savo ritmu, frazavimo struktūra.

R. Murauskaitė. Maestro, ar pavadintumėte operą savo didžiąja meile? Juk labai daug dirbate ir su simfoniniais, stambios formos koncertiniais kūriniais...

G. Rinkevičius. Mano didžioji meilė yra muzika. Negalėčiau sakyti, kad operą myliu labiau negu simfoniją ar atvirkščiai. Tai dvi pusės, dirigentui būtinos jos abi.

Diriguodamas operą, neužmirštu simfoninės muzikos, ir atvirkščiai. Kai kurios simfonijos pradeda skambėti visiškai kitaip, jeigu dirigentas įsivaizduoja, kaip tas frazės atliktų geri solistai. Pavyzdžiui, Antono Brucknerio simfonijoje yra violončelių grupės frazė, šis kompozitorius buvo labai dievobaimingas, jam ypač artimas vargonų skambesys ir choras. O chorinis dainavimas siejasi su opera, tad dirigentui reikia į instrumentinę muziką perkelti vokalinės muzikos skambėjimą.

R. Murauskaitė. Edgarai, o kaip rengiatės vaidmeniui? Suprantama, kiekvienas iš jų skirtingas, bet atskleiskite patį persikūnijimo procesą.

E. Montvidas. Yra trys pagrindiniai etapai: susipažįstu su vaidmeniu, tada imuosi techninio darbo, žinoma, kūrybinis vyksta dieną ir naktį. Pirmasis etapas labai paprastas – tiesiog susibraukau savo partiją, skaitau tekstą, jį išsiverčiu, kad geriau susipažinčiau. Perklausau operos įrašą, jeigu toks yra. Tada bandau rasti kuo daugiau literatūros, pavyzdžiui, jei

opera sukurta pagal romaną, jį irgi perskaitau. Bet ne tik – stengiuosi skaityti kuo daugiau, kad pajusčiau to meto atmosferą. Vėliau vaidmenį šlifuoju su pianistu. Įdomiausias etapas, kai galvoje pradeda *suktis* kino juosta, kai bandau viską įsivaizduoti. Tarsi statau spektaklį mintyse, net nežinodamas, kokia bus režisieriaus koncepcija. Susikuriu savitus charakterio bruožus, kartais net žiūrėdamas filmą nevalingai bandau tam tikrus personažus tapatinti su savimi, ieškau tinkamų spalvų ir t. t.

R. Murauskaitė. Ar yra buvę tokių personažų, į kuriuos, atrodytų, neišmanoma persikūnyti, nes jie pernešys jus tolimi?

E. Montvidas. Sudėtingiau būna tada, kai vaidmuo yra vos dviejų dimensių. Pavyzdžiui, man ypač sudėtingas buvo Verteris [*Jules'io Massenet opera „Verteris“ – aut. past.*], nes jis – poetas, kurį būtina traktuoti labai romantiškai, poetiškai. Pastaruoju metu pasitaikė vaidinti nemažai niekšelių, kad ir Modesto Musorgskio „Borise Godunove“ (*juokiasi*), – tai įdomu, tačiau ilgainiui norom nenorom imi kartotis. Todėl man didžiausias iššūkis – išvengti pasikartojimo.

R. Murauskaitė. Esate iš solistų, daug dėmesio skiriančių aktorinei vaidmens pusei. Ar teko dirbti su režisieriais, kurių vizija jums buvo visiškai nepriimtina?

E. Montvidas. Labai geras klausimas. Vos prasidėjus repeticijoms, bent jau aš iškart matau, ar spektaklis bus labai geras, ar visiškai prastas. Instinktyviai jaučiu, jei režisierius neturi aiškios vizijos. Tada perimu iniciatyvą į savo rankas. Žinoma, nepradedu statyti spektaklio, tiesiog daugiau jėgų atiduodu, kurdamas savo personažą. Tačiau tai negelbsti, spektaklis vis tiek būna prastas. Yra tekę tokiuose vaidinti. Gali nuostabiausiai dainuoti, bet sėkmę arba nesėkmę lemia bendra spektaklio kokybė.

R. Murauskaitė. Dažnai sakoma, kad dainininkų profesija šiek tiek panaši į sportininkų – ir vieniems, ir kitiems reikia stropiai laikytis režimo. Kokiais būdais palaikote balso ir apskritai sceninę formą?

E. Montvidas. Tai paprasta, bendražmogiška rutina, beje, tai būtų labai sveika bet kam. Vienintelis

ypatumas – nuolat stengiuosi dainuoti. Sportininkas nuolat sportuoja, o aš turiu nuolat lavinti balsą, dainuoti pratimus, kad neleisčiau raumenims *užmigti*. Sudėtingiau pradžioje, kai esi dar labai jaunas dainininkas ir tave staiga užgriūva sėkmė, gauni daug geidžiamo darbo, tačiau tavo balso „aparatas“ nepasirėngęs pakelti tokio krūvio. Tuomet reikėtų daugiau patylėti – apskritai tyla mūsų profesijai yra geriausias vaistas. Bet dabar, kai pažįstu savo instrumentą geriau nei prieš kokius 15–20 metų, jau žinau, kas man tinka, o kas – ne. Kitas svarbus dalykas – pasirinkti tinkamą repertuarą.

R. Murauskaitė. Pastaruoju metu Lietuvoje jus matome kiek dažniau, žinau, kad čia įsigijote namus. Ar galima sakyti, kad vienas stipriausių kūrybinių ryšių, siejančių su Lietuva, yra *Vilnius City Opera*?

E. Montvidas. Taip. Su Dalia esame kaimynai Londone, todėl dažnai galime ne tik *susibėgti*, pasikalbėti kūrybiniais klausimais, bet ir susikurti vadinamąją meno laboratoriją, kur galima išbandyti naujus vaidmenis. Tai didžiulė prabanga bet kuriam atlikėjui. Tačiau stengiuosi dainuoti ir su kitais kolektyvais. Susidėlioju, galima sakyti, netgi tradiciją kasmet dainuoti Pažaislio festivalyje. Juk esu kaunietis, užaugau, subrendau tame mieste, turiu jam didelių sentimentų.

Su tam tikrais kolektyvais susiklosto ypač geras bendradarbiavimas, pavyzdžiui, Glaindburno operų festivalis Anglijoje irgi yra viena iš tų vietų, kur dažnai grįžtu dainuoti, koncertuoju ir su Bostono simfoniniu orkestru.

R. Murauskaitė. Ar galima tikėtis, kad dabar, kai įsigijote namus Vilniuje, dažniau grįšite ir čia pasirodysite?

E. Montvidas. Rengiuosi *Brexit'ui* (*juokiasi*). Visuoimet jaučiau artimą kultūrinį ryšį su Lietuva. Niekada nebuvo taip, kad metus ar daugiau negrįžčiau. Tik tada, kai stažavausi, ištrūkdavau rečiau. Dabar į Lietuvą atvažiuoju nuolatos, 3–4 kartus per metus, nuolat rengiu čia pasirodymus. Per daug irgi negerai (*juokiasi*). Džiaugiuosi, kad viena koja tapau vilnietis. Tai mano sena svajonė – turėti savo vietą, namus Vilniuje.

R. Murauskaitė. Kūrybinė bičiulystė su maestro tęsiasi. Sakykite, ko reikia, kad užsimegztų toks ryšys?



Edgaras MONTVIDAS – Faustas

Vilnius City Opera *plakato nuotrauka*



Charles Gounod. „Faustas“. 2017. Operos scena. Edgaras MONTVIDAS – Faustas

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.



Samuel Barber. „Vanesa“. 2018. Operos scena. Edgaras MONTVIDAS – Anatalis. Iš Glaindborno (JK) operos festivalio

E. Montvidas. Svarbu panašiai traktuoti muziką. Mudu esame bendraminčiai. Daug lemia susikalbėjimas, kūrybinis alsavimas vienodu ritmu, panašus muzikos suvokimas, gebėjimas būti lanksčiam. Tada supranti kitą žmogų iš pusės žodžio.

G. Rinkevičius. Tikrai pritariu Edgarui. Kad ir kokie būtume profesionalai, net jei viską žinotume ar stengtumės sužinoti, jei ignoruosime intuiciją, vargu ar pavyks. Reikia ne tiek žinoti, kiek jausti, kaip elgtis, kad šimto žmonių orkestras ne vien akompanuotų solistui, bet ir *būtų* kartu su juo. Jei to pojūčio nėra, tada būsi įrašytas į Edgardo juodąjį dirigentų sąrašą (*juokiasi*). O jeigu tas jausmas atsiranda, tuomet susiklosto labai geri kūrybiniai santykiai.

Kitas dalykas – jei Edgaras galvotų tik apie didžiuosius pasaulio teatrus ir neatvažiuotų į Vilnių, to kūrybinio bendradarbiavimo irgi nebūtų. Ačiū, Edgarai, kad esate toks sąžiningas muzikantas, kad mylite savo tėvynę, todėl atvykstate čia dainuoti [*ką tik koncertavo per Vasario 16-osios minėjimą – aut. past.*], nors tokių honorarų neišgalime mokėti. Tai bendra mūsų kultūros skurdo problema, bet čia jau kita tema.

R. Murauskaitė. Edgarai, koks jūsų svajonių vaidmuo ir kodėl?

E. Montvidas. Tai sudėtingas klausimas. Horizonte yra tam tikrų vaidmenų, kurie traukia, bet svarstau, gal dar ne laikas, todėl į juos žiūriu labai atsargiai. Šmėžuoja pora vaidmenų, kurių anksčiau, prieš metus, būčiau iškart atsisakęs. Pavyzdžiui, Don Chosė iš operos „Karmen“. Jau esu pakviestas kitais metais tą vaidmenį kurti, nors man vis dar atrodo, kad gal per anksti. Bet kai prisimenu, kiek man metų, pagalvoju: „Jeigu ne dabar, tai kada?“ (*juokiasi*).

R. Murauskaitė. O Jūs, maestro, kaip manote, koks vaidmuo Edgarui labiausiai tiktų šiuo metu?

G. Rinkevičius. Jam tinka visi. Bet aš Edgarą puikiai suprantu. Galbūt tik plačiau publikai kartais nėra aišku, kad reikia labai protingai ir teisingai rinktis vaidmenį: atsižvelgti, kiek tau metų, kaip jautiesi. Tik pats Edgaras žino, kada ir kokiam vaidmeniui subręs.

E. Montvidas. Dar mano mokytojas Virgilijus Noreika sakydavo, kad solisto ilgaamžiškumo paslaptis yra teisingas repertuaro pasirinkimas. Todėl aš kol kas net nežiūriu į labai dramatinis vaidmenis. Bet kai kurie iš tokių vaidmenų, pavyzdžiui, Don Chosė arba Kavaradosis iš Giacomo Puccini'o „Toskos“ yra mano siekiamybė.

R. Murauskaitė. Kokį gražiausią atsiminimą apie Virgilijų Noreiką išsaugojote?

E. Montvidas. Jų labai daug. Kai pirmą kartą atėjau į jo klasę, gal 10 minučių stovėjau prie durų, nedirsdamas įeiti. Kitas atsiminimas iš Rygos, kur vyko J. Vytuolio dainininkų konkursas, maestro buvo žiuri narys, o aš laimėjau antrąją vietą. Pasveikinęs pasakė: „Žinai, aš Sergejui Larinui vakarienę surengiau, nes jį labai mylėjau, ir tau suorganizuosiu.“ Tuomet pajutau, kad jis mane, savo mokinį, tikrai vertina ir myli.

Paskutinis mudviejų susitikimas, likus keturioms dienoms iki maestro mirties, įstrigo labiausiai. Abu supratome, kad daugiau nebepasimatysime. Man einant pro duris patarė: „Prisimink, kad *tą ir tą* turi dainuoti *taip ir taip*.“ Iki galo gyveno opera, alsavo muzika. Žaivuosiu juo.

R. Murauskaitė. Maestro, ar Edgaras smarkiai pasikeitė per 20 sėkmingos karjeros metų?

E. Montvidas. Kaip diena ir naktis (*juokiasi*).

G. Rinkevičius. Ne. Jis toks pats jaunas, gražus, artistiškas. Tiesiog giliau supranta muziką, kaip turbūt ir mes visi, laikui bėgant. Meistriškumas kyla, balsas stiprėja. Manau, viskas eina pačia geriausia linkme, labai džiaugiuosi, kad Edgaras vis dažniau dainuoja Vilniuje. Nemanykite, kad jo pasirodymų kada nors bus per daug. Tikrai nebus. Publikai reikia turėti savų „žvaigždžių“. Tokia „žvaigždė“ buvo Virgilijus Noreika. Edgarai, jūs, kaip tenoras, dabar esate publikos dievaitis ir juo būsite.

R. Murauskaitė. Dėkoju už pokalbį. ■

Parengė Sigita IVAŠKAITĖ



DIALOGO ASMENYBĖ: NUO SOCIALINIŲ TILTŲ IKI EGZISTENCINĖS GELMĖS

*Su Krzysztofu CZYŻEWSKIU
kalbasi Ramūnas ČIČELIS*

Lenkijoje, Krasnogrūdoje, šalia Seinų, įkurtas Dialogo centras ir Paribio fondas, telkiantis bendruomenę, daugeliu veiklos atžvilgių primena nedidelį kultūros stebuklą. Viskam vadovauja poetas, idėjų praktikas Krzysztofą Czyżewskis. Beje, neseniai į lietuvių kalbą išverstas ir išleistas jo esė rinkinys „Mažasis pasaulio centras“.

Ramūnas Čičelis. *Jūs plėtojate ir sėkmingai įgyvendinate mažojo pasaulio centro idėją. Ar pritartumėte požiūriui, kad vis daugiau žmonių jaučiasi pavargę nuo didmiesčių triukšmo ir sumaišties, todėl keliai į provinciją, į mažus miestelius, kaimus, ten ieškodami gyvenimo prasmės?*

Krzysztof Czyżewski. Taip, manau, tą skatina ir krizė, sukelta pandemijos, – ieškoma saugesnių, atokesnių, ramesnių vietų arčiau gamtos. Bet mano ji mažojo pasaulio centro idėja apima truputį daugiau negu vien pabėgimas iš didžiųjų metropolijų. Mažąjį pasaulio centrą įmanoma kurti ir dideliuose miestuose, ten, kur gyvename. Tai reiškia esamuojų laiku tiesti bendravimo tiltus su savo daugiabučio namo kaimynais, tos gatvės, to kvartalo gyventojais, užuot vengus kontaktų su aplinka, su kitais ir bėgus nuo kitoniškumo. Taigi mažojo pasaulio centro idėja remiasi ne tiek prieglobsčio ten, kur saugiau,

paieškomis, ypač susiklosčius sudėtingoms aplinkybėms, kiek gerų santykių su tais, kurie šalia, palaikymu, pasitelkiant kultūrą, ritualus ir pan.

Dažnai lankotės kitų šalių universitetuose, institutuose, fonduose. Ar dar jaučiama specifinė rytų europiečių savastis? Kaip apibūdintumėte dabartinę Rytų Europos tapatybę?

Specifika, kurią vadinčiau ne Rytų, o Vidurio Europos tapatybe, neabejotinai jaučiama. Ją kurti šiandien, vadinasi, palaikyti nuolatinį dialogą su praeitimi, darančia poveikį dabarčiai. Juk gyvename šalyse, kurios susidūrė su nuožmia totalitarinių režimų prievarta, mus tebepersekioja slogi postholokausto, postkomunizmo būsena. Karta, gimusi po Antrojo pasaulinio karo, yra atsakinga už naująją Lietuvą ir naująją Lenkiją, nes ateitis priklausys nuo to, kaip išspręsime sunkias problemas, atklystančias iš trauminės praeities.

Dar vienas Vidurio Europos tapatybės bruožas yra labai ypatingas nusiteikimas, atmetantis nacionalizmo ideologiją. Būti vidurio europiečiu reiškia gyventi ir veikti, neapsiribojant tautinių valstybių sienomis, konkretaus žmogaus namai nėra vien jo nacionalinė valstybė – vidurio europietis kaip namuose jaučiasi visame savo regione. Taip yra dėl bendros kultūros, dėl istorinės praeities, siejančios ir Lietuvą, ir Lenkiją, ir Habsburgų monarchijos valdytas valstybes. Vidurio europietis priklauso šiek tiek platesnėms erdvėms, negu apima etninis jo kraštas. Tai beveik savaime lemia, kad vidurio europiečiams taip svarbu tiesti tiltus. Dialogas čia neišvengiamas, nes esame daug didesnės bendruomenės dalis, mūsų bendros atminties, paveldo mozaiką sudaro skirtingos kultūros. Taigi vidurio europiečiai nuolat palaiko dialogą su tais, kurie gyvena už sienos.

Martinus Buberis, Emmanuelis Levinas dialogo filosofiją kūrė būtent Vidurio Rytų Europoje, reaguodami į nacionalistinį spaudimą, į šovinistinę ideologiją. Dialogas – menas bendrauti su kitais žmonėmis. Manychiau, tai ir yra specifinė Vidurio Europos ypatybė.

Kai kam atrodo, kad dialogo puoselėjimas yra idealistinė, utopinė užmačia ir konfliktiška laikyšana, – su tuo sutinku. Tačiau kartu dialogą suprantu kaip galimybę įveikti sunkumus, dabartį kuriant visai kitokią, negu buvo mūsų praeitis. Vidurio Europos potencialas šiuo atžvilgiu tikrai pakankamas.

Istorikas Timothy's Snyderis apibrėžė du žmonių tipus: vieni susitvarkė su traumine patirtimi ir sėkmingai dalyvauja viešajame gyvenime, o kiti beviltiškai kamuojasi dėl praeities ir vengia praktinės veiklos. Ar būtų teisinga sakyti, kad tie, kurie atvyksta pas jus į Krasnogrūdą, priklauso pirmajam žmonių tipui?

Manychiau, taip teigti galima, nes atvyksta daugiausia viešieji intelektualai, kuriems rūpi visuomenės raida ir perspektyvos. Daugelio jų šeimos praeityje susidūrė su traumine patirtimi. Tie, kurie daug skausmo patyrė dėl savo kaimynų, kitų pažįstamų ar bendrapiliečių elgesio, labiau linkę užsidaryti vi-

dinėse tvirtovėse. Tą patvirtino ir karas Jugoslavijoje. Esu keliavęs po šią šalį, patyriau, kaip žmonės statosi tvirtoves ir slepiasi jose, kad išgyventų, apsaugotų savo šeimą ir giminaičius, nes iš kitos tilto pusės atslenka didžiulis pavojus, priešai pasinaudoja tiltais, kad galėtų kuo plačiau sėti baimę, taikyti prievartą. Kartais atsiribojimas tampa vienintele išeimi, tiesiog nėra galimybių elgtis kitaip. Antra vertus, pavojus nebūna amžinas, todėl tvirtovėje užsidaroma laikinai. Žmonės, išgyvenę Holokaustą, pačius tamsiausius XX a. tarpsnius, kaskart patvirtina, kad nereikia užsiverti savyje. Šiandien nebūtina nei atsiriboti, nei statyti vidines tvirtoves. Atvirkščiai – reikia šviesti visuomenę, ugdant toleranciją, kad išnyktų bet kokia neapykanta. Pavyzdžiui, Czesławas Miłoszas tvirtino, kad atvirumas ir šviečiamoji veikla yra vienintelis tinkamas būdas, kaip įveikti trauminę praeitį. Uždaros visuomenės anksčiau ar vėliau gali vėl susipriešinti, sukeldamos naują tragediją, todėl reikia išmokti istorijos pamokas, kad nekartotume praeities klaidų.

Kaip apibūdintumėte laisvą žmogų? Ar klyščiau, sakydamas, kad Vakaruose ir švietimas, ir kultūra dabar mažiau svarbūs, negu buvo prieš kelis dešimtmečius ar šimtmečius?

Po 1989-ųjų ši problema darosi vis opesnė. Investuojama į rinką, į ekonomikos plėtrą, bet švietimas ir kultūra atsidūrė paraštėse, šios sritys laikomos nesvarbiomis. Ilgą laiką manyta, kad laisvoji rinka išspręs visas problemas (dabar skaudžiai mokame už tą klaidingą nuostatą). Aišku, vis dar neišnyko sovietinis paveldas, *homo sovieticus* mentalitetas, kuriam pakeisti reikia didžiulių proto ir dvasios pastangų. Kultūros puoselėtojai, mokytojai, menininkai tą pokytį gerokai paskubintų, prisidėdami prie sėkmingos tolesnės mūsų visuomenės raidos, jeigu jais labiau pasitikėtume. Tai būtų svarbi investicija į ateitį. Dabar valstybės turtingesnės, biudžetai didesni, tačiau išlaidos kreipiamos daugiausia į kelių statybą, nesirūpinama geru mokyklų finansavimu, kad būtų suteiktos didesnės profesinės galimybės



Mažajame pasaulio centre...

mokytojams, kad klestėtų kultūra. Žinoma, reikia ir kelių, tačiau labai svarbu rūpintis ir tais, dėl kurių tie keliai tiesiami, – investicijos į švietimą, kultūrą, meną, manau, turėtų augti proporcingai ir tikrai galima to pasiekti.

Šiuo metu rašote knygą apie ksenopolį – svetimumo konkrečioje vietoje pojūtį ir praktinę jo įveiką. Egzistencialistai teigė, kad žmogus šiame pasaulyje atsiduria ne savo valia, todėl jaučiasi iš esmės svetimas. Ar tai skiriasi nuo asmens savijautos, kad jis yra svetimas konkrečioje vietoje? Nejaugi jūs Krasnogrūdoje irgi jaučiatės svetimas?

Šis klausimas esminis mano filosofijai ir pasaulėvaizdžiui. Nemanau, kad svetimumas yra absoliuti egzistencinė būseną. Tačiau suvokiama, kad priklausome tam tikram vieniui, visumai, jau esame praradę. Izoliavomės nuo to, kas kadaise buvo mūsų tėvynė, daug platesnė negu valstybių sienos ar žvilgsniu aprėpiami horizontai.

Į klausimą, ar Krasnogrūdoje jaučiuosi svetimas, atsakyčiau teigiamai, tačiau mane tai skatina prarasti kitą savasties dalį. Turime atkurti minėtą prarastą ryšį – tai lyg mūsų išbandymas. Būtent todėl esu tiltų statytojas ir šiuo – egzistenciniu – atžvilgiu. Bandau nutiesti tiltą tarp būties krantų.

Be to, yra ir vidinis balsas. Kartais jį girdžiu tarsi *Kito* balsą. Santykis su kitais yra ne išorinė, bet vidinė problema. Nuo to, kaip kiekvienas ją išspręsimė, priklauso, ar ieškosime tako į tai, ką praradome ir ko skaudžiai pasigendame. Būti svetimam nėra patogu. Ilgimės bendravimo su kitais, bet reikia nusistatyti santykį ir su tuo *Kitu*, kuris yra kiekviename iš mūsų.

Jūsų poezija, atrodo, atsiranda iš beveik rytietiško artumo gamtai...

Taip, įžvelgėte du svarbius aspektus. Mano poezija yra dialogas su gamta, to ryšio nusakymas žodžiais susijęs ir su orientalistiniu mąstymu.

Tačiau norėčiau dar šį tą pridurti apie poezijos rašymą Krasnogrūdoje. Eilėraščiai apima paveldą, susijusį su vietovės praeitimi, apmąstau konkrečius tikrovės fenomenus. Kai rašau poeziją, sutelkiu dėmesį į mažus dalykus, esančius aplink mane, – tai bendravimas su kaimynais, įvairūs gamtos reiškiniai, žinoma, laikas ir erdvė. Tai tampa vis labiau kondensuota, kol virsta poezija. Eilėraščių rašymas – tai erdvės kondensavimas, paverčiant ją artimesne sau. Kartais manoma, kad poezija yra lyg skraidymas padebesiais, ignoruojant kasdienybę, tačiau man atrodo kitaip. Pamenu pirmąjį susitikimą su Czesławu Miłoszu. Maniau, poetas kalbės apie dvasinius dalykus, bet jis buvo praktiškas, racionalus, labai konkrečiai klausinėjo apie vaikus, mokyklą, bendruomenę – sakė, kad norint gyventi Krasnogrūdoje, reikės ieškoti atsakymų būtent į tuos klausimus, išsaknyti į tikrą gyvenimą. Per šį susitikimą poetas davė man meistriškumo pamoką.

Poezija nėra bėgimas nuo tikrovės, manau, tai realybės elementų derinimas, galvojimas apie mažus dalykus, pavyzdžiui, apie etnines mažumas, mažas kultūras, esančias šalia, apie gyvūnus ir augalus – aprėpdama tą įvairovę, poezija paverčia ją harmoninga visuma.

Ačiū už pokalbį.



HANA*

*P*rieš 1942-ųjų Kalėdas ėjau per miestą, Katedros aikštėje pamačiau du vokiečių kareivius, kurie kibirais nešiojo vandenį, o karininkas iš suledėjusio vandens ir sniego skobė arklio figūrą.

Po kelių dienų nutariau pažiūrėti, kaip ta skulptūra atrodo. Toks grožis! Žydram ledo krištole išblyškus dvasia glaudė skruostą prie žvaigždžių. Žmogus, kuris iš sniego, tokios nepatvarios medžiagos, sukūrė baltus arklius ant pakyls, tiek darbo įdėjo, juk negalėtų būti žiaurus, – sako Dita. Patylėjusi priduria: – O sancta simplicitas...

Gaono muziejaus archyve vartau Ditos bylą. Smėlio spalvos aplankas išsipūtęs nuo įsegtų laiškų, laikraščių iškarpų, fotografijų: Dita paplūdimy su dailiu maudymosi kostiumėliu, nuotrauka išblukusi, stengiuosi įžiūrėti ornamentus. Kostiumėlį išrinko Julius, pasakoją Dita, matavausi daug įvairiausių, o jam patiko šis. Štai Dita su Julium paplūdimyje – linksmi, laimingi. Karas dar neprasidėjęs.

Ditos močiutė Basia, pasipuošusi perlų vėrinium. Vos pastebima geraširdė šypsena, kiek išsidraikę neklusnūs plaukai. Nuotrauka iškirptame ovale – pagal to laikmečio madą, lyg medalionas. Barzdočius Ditos prosenelis Zalmanas Katzas, Lentvario dvaro malūnininkas. Ap-

atiniam nuotraukos kampe užrašas: „*Phot. de la cour. Boutkovsky Frs. A Vilna.*“ Veidas skendi rūke, grimzta į nebūtį, lyg kažką nujausdamas. Senelis Cemachas Katzas – vešlūs tvarkingi ūsiukai, kaklaraištis, kostiumas, akys džiugios, valiūkiškos. Ditos mama prie darbo stalo savo kabinete, ant galvos kykas lyg jaunamartės nuometas, veidas griežtas – tikra dantų gydytoja. Ant sienos kabo Vytauto Didžiojo portretas. Stovi senovinis telefonas.

Jūs pernelyg jautri šiai temai, – sako muziejaus darbuotoja, nors manęs nemato, slepiuosi už didelio jos kompiuterio.

Aš, Basia Katz, einu geto gatve, laikydama už rankos Rafiką, savo anūką.

Aš, Hansas Eberhartas Ulmanas, einu Basios link.

Į sunkvežimį stumiu ją su persigandusiu Rafiku.

Aš esu Abigailė, stoviu prie duobės, girdžiu šūvius, jaučiu, kaip iš vienos rankos išslysta dukters Esteros ranka, iš kitos – dukters Gisės ranka.

Krintu ant jų.

Kam man lipti iš duobės tamsią naktį?

Išlipu, kruvina bėgu į artimiausią trobą.

Aš esu Rivka. Geto bibliotekoje Strašūno gatvėje skaitau Žiulio Verno ir Tomo Main Rido knygas. Gyvenu su seneliu. Mano tėvai pabėgo į miškus.

Esu Yonahas, Rivkos tėvas, pabėgau į miškus, palikęs dukterį gete, jai ten saugiau.

* Iš spaudai rengiamos knygos „Atmintis neturi siužeto“. Ją išleis leidykla Odilė.

*Aš, Hansas Eberhartas Ulmanas, einu Rivkos link,
šaunu jai tiesiai į galvą.*

Aš esu Miriam, Rivkos mama.

*Per karą likau gyva. Savo vaikams neleidžiu skaityti
Žiulio Verno.*

*Esu Ulmanas, barzdotas senis, man tiesia auksinį
pinigą ir prašo šauti tiesiai į širdį.*

Pataikau.

Aš Abigailė, kur man eiti?

Kas aš prieš aštuoniasdešimt metų?

Aneta, pasidomėkite štai šia istorija. Žiūrėkite, – muziejaus darbuotoja atverčia knygą apie lenkus, žydų gelbėtojus. Rodo moters fotografiją ir sako:

– Nuvažiuokite pas poniją Haną, ji papasakos įdomių dalykų.

Paprašau kontaktų. Negali būti! Ponios Hanos dukra – pediatriė. Į mūsų namus ji ateina jau ketverius metus. Ar tai sutapimas? Iškart skambinu, laba diena, daktare, aš visai ne medicininis reikalas, ką tik sužinojau...

Moteris iš namo miškuose

Prieš karą. Graži elegantiška moteris naiviomis, draugiškomis akimis, švelnus žvilgsnis nukreiptas į šoną. Plaukai garbanoti, ilgi, surišti į kuodą. Lygūs dantys, plati šypsena. Švarkelis prasegtas, po juo tamsi palaidinukė ir didelė segė. Kokios spalvos akys, plaukai, drabužiai, negaliu pasakyti – nuotrauka nespaltota. Nuotaika melancholiška, svajinga. Moters vyras karininkas. Du maži linksmi vaikai – berniukas ir mergaitė. Varšuva, namai karininkų citadelėje.

Artėjant karui, sovietams okupavus Lietuvą. Nuotrauka iš Gedimino prospekto, anuomet vadinto Šv. Jurgio prospektu. Dvi jaunos dailios moterys eina apsikabinusios, šypsosi, laiko stilingas rankines – delninukes. Praeiviai nežino, kad viena iš jų yra tremiamųjų iš Sibiro sąrašuose, juk jos vyras – lenkų karininkas. Todėl moteris nakvoja miške, o rytą, eidama į darbą, vaikus paslepia apleisto negyvenamo namo palėpėje. Jei negrįšiu, moko ji aštuonerių metų dukrą ir šešerių sūnų, nelaukite manęs, eikite plentų pas močiutę į kaimą.

Karas. Nuotraukų nėra. Moters namuose Vilniuje slepiasi žydaitės, veikia slapta lenkų pagrindžio spaustuvė, pirmieji laikraščiai išeina spausdinti aukso raidėmis. O už tvoros šeimininkauja esesininkai – mediniame žydų name su raižytu kraigu apsistojęs vermachto dalinys. Jei įtars ir suras slėptuvę, nė vieno nepasigailės. Varteliai visuomet užrakinti. Moters vyras kariauja nežinia kur, sklandė gandai, kad sužeistas. Ji pėsčiomis ėjo į Varšuvą jo ieškoti, nerado, pamatė tik savo buvusių namų griuvėsius.

Po karo. Griežtas žvilgsnis tiesiai į objektyvą. Lūpos tvirtai sučiauptos. Dvi gilios raukšlės. Plaukai visiškai žili. Griežto kirpimo palaidinukė, jokių papuošalų. Veide liūdesys. Labai noriu išžvelgti buvusį svajingumą, džiugesį, švelnumą, įsimylėjimą. Ne, nieko. Vilnius, namai vidury miškų.

Ponios Hanos namuose jauku. Kai atvažiauvau čia pirmą kartą, pagalvojau – tikras pasakų dvaras. Įeinu pro senovinius vartelius, ilgas takas durų link, pakraščiais žibintai, tolumoje pavėsinė. Aplink namą – rožynas, Hanos mama rožes augino visada, net kai sproginėjo bombos, virš galvos skraidė naikintuvai. Spėlioju, kur buvo iškastas slaptas požeminis tunelis, kuriuo vaikai galėtų pabėgti į mišką, kilus pavojui?

Hanai tada buvo aštuoneri. Moteris nespaltotose nuotraukose – jos mama Janina Strużanowska. Hana prisimena viską – gali pamiršti, kas buvo prieš porą valandų, bet įvykius prieš aštuoniasdešimt metų pasakoja su visomis detalėmis.

Svetainėje ant didelio raudonmedžio stalo išdėliotos močiutės siuvinėtos servetėlės, sidabriniai šaukštukai, padėtas kavinukas.

Sudie, tėti

Mama, du vaikai, du pikti dobermanai ir du lagaminai – vieną ankstų pavasario rytą iš Varšuvos atvykome atostogų į Vilnių ir likome čia visam gyvenimui – prasi-dėjo karas, išvykti negalėjome.

Keliavome traukiniu, šunys tupėjo narve, sukaltame iš lentų.

Kartu iš Varšuvos atvažiavo tarnaitė su mažu vaiku. Iš stoties mus parvežė vežikas. Tėtis turėjo atvykti atos-
togų rugpjūtį, labai jo laukiau.

Namo statyba ėjo į pabaigą – vasarą statydavo iš to, ką sutalpė per žiemą. Tėvai ketino apsigyventi čia, Vilniuje, kur visa mamos giminė. Reikėjo labai taupyti, karininkų atlyginimas nedidelis. Mama prižiūrėjo mane ir brolių, nedirbo. Močiutė, gyvenanti kaime, privirdavo uogienių, pridžiovindavo grybų, atsiųsdavo mums į Varšuvą, kur pragyvenimas brangus kaip visuose didmiesčiuose.

Abu su broliu miegojome, kol vežimas dardėjo plentu, nubudome tik prie namų. Įėjimas – spygliuotos vielos tvora, užtvirta laikinai, bet likusi ilgam, nes prasi-
dėjus karui, statybos nutrūko.

1939-ieji buvo pirmi metai šiame name, prieš tai ap-
sistodavome pašiūrėje, o statybininkai – jos virtuvėje. Grindų dar nebuvo, eidavome per paklotas sijas. Kros-
nys nesumūrytos. Langai – kiaurymės. Statybininkai
tąkart labai skubėjo baigti darbus. Grindis sudėjo, ve-
randos langus užkalė lentomis.

Rugpjūtį, kai turėjo atvažiuoti tėtis, gavome laišką, kad karininkai atostogų negaus. Laukiama karo. Vis dėlto rugpjūčio vidury jis grįžo, tiesa, vos vienai nak-
čiai. Atvežė surinkęs paskutinius pinigus, kad mama galėtų sumokėti darbininkams. Per miegus girdėjau jo balsą ir žingsnius. Buvau įpratusi, kad išvyksta, juk karininkas, niekada anksčiau neliūdėdavau, tačiau tą rytą palydėjusi jį pravirkau. Apėmė negera nuojauta. Tėtis mane subarė – ko žliumbi, bėk namo pas mamą.

Kitą kartą pamačiau jį po septyniolikos metų.

Rugsėjo pirmąją sužinojome, kad Vokietija užpuolė Lenkiją. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.

Mama išsiuntė mus pas babcią, manė, kaime bus saugiau, jos namas toli nuo didelių kelių, o mūsų šalis nuo akmenimis grįsto plento buvo matomas kaip ant delno. Rugsėjo septynioliktąją, kai į Lenkiją įžengė So-
vietų Sąjunga, pagrindinis kariuomenės kelias ėjo pro čia. Sėdėdami pas babcią, keturių kilometrų atstumu girdėjom, kaip grindiniu žlega tankai, net miškas nesu-
laikė to baugaus triukšmo.

Babcia nutarė pasižiūrėti, kas vyksta. O jei užpuls? – išsigandau. Nepuls, – nuramino ji, – rusai neturi tam

laiko. Ir išėjo plento link. Likome su tarnaitė. Išsigandę laukėme, kol sugrįš. Parėjusi pasakojo: viskas taip pat, kaip septynioliktais metais – tos pačios budionovkos, žvaigždės ant kepurų. Jai atrodė, kad niekas nepasikei-
tė nuo Pirmojo pasaulinio karo. Gerkit kavą, Aneta, nes atšals. Mudu su broliu taip ir keliaudavom – iš mamos namų pas babcią ir atgal.

Oro antskrydžiai tęsėsi kelias dienas. Būdavo baisu, dundėdavo garsiai, nors lėktuvų nematėm, čia neuž-
skrisdavo. Iš miško vilkai ateidavo iki pat kaimo – pjau-
davo avis, vištas, net šunis.

Močiutė turėjo mažą ūkelį, malūną, bet kartais, grį-
žę iš mokyklos, nerasdavome ką valgyti, viską atimdavo kareiviai...

Mama statybininkams sumokėjo visus pinigus, kiek turėjo, bet vis tiek nepakako. Tapo aišku, kad jie dau-
giau nebedirbs, bet atsiskaityti reikėjo. Rugsėjo pirmo-
mis dienomis į svečius atėjo mamos pažįstama žydė. Buvo labai išsigandusi. Žydai bijojo rusų, kurie tur-
tinguosius trėmė į Sibirą, dar labiau vokiečių, nes jau žinojo apie jų pradėtą masinį persekiojimą. Abi valsty-
bės žydams buvo priešiškos. Janina, atėik į dviračių san-
dėlį. Parašys raštelius penkiems dviračiams. Mes juos padovanosime. Dviračiai labai vertingi. Tu atsiskaitysi su statybininkais, atiduodama jiems dviračius. Nesiste-
bėk. Paimk. Prasidėjo karas. Nežinia, kas bus. Vakaraus pučia ledinis vėjas viršum baltų tvenkinių. Anksti iš-
skrido laukiniai paukščiai. kažkas labai baisaus netru-
kus įvyks. Janina, gali būti, kad prireiks tavo pagalbos. Neatsisakyk. Mama paėmė tuos dviračius ir atsiskaitė su darbininkais.

Beveik pastatytame name likome vieni – tėvas karia-
vo nežinia kur. Rugsėjo pabaigoje mama sužinojo, kad jis sužeistas. Atvažiavusi į kaimą pas babcią, pasakė, kad eis ieškoti tėčio. Likite sveiki. Laukite manęs, grįšiu. Ir išėjo. Į Varšuvą. Babcia naktimis verkdavo. Vakaraus meldavosi. Buvo siaubinga matyti babcią verkiančią ir besimeldžiančią.

Pusę kelio mama ėjo pėsčiomis, pusę nuvažiavo pakeleivingais vežimais, traukinių jau nebuvo.

Vieną dieną babciai iš miesto kažkas atnešė mamos raštelį: „Esu Vilniuje, tėvo neradau, sužinojau, kad po

kapituliacijos pasitraukė iš Lenkijos, yra gyvas. Ne-trukus grįšiu.“

Apsidžiaugėme.

Kai pro langą pamačiau mamą, einančią per pievas, neskubėjau prie jos, tik jaučiau, kaip labai pasiilgau.

Mama atsisėdo į medinį supamąjį krėslą, jos veidą dengė šešėlis, krintantis nuo sunkios užuolaidos, pro plyšius besiskverbiantys spinduliai šokčiojo po nosimi ir ant lūpų. Ji papasakojo, ką matė, – mūsų namai sugriauti. Varšuvoje gyvenome kariniame miestelyje. Mama nuėjo prie mūsų namų, ten stovėjo vokiečių kariuomenė. Įėjimas į citadelę – skliautuoti vartai, vaikystėje man atrodė, kad jie yra bekrastis, ilgas, tamsus tunelis. Mama paprašė sargybinių, kad leistų pasidairyti. Namas sugriautas, sudegintas, nieko iš jo nelikę. Visi mūsų daiktai, drabužiai, indai, baldai, žaislai palaidoti griuvėsiuose. Labiausiai gaila nuotraukų. O man žaislų. Atsivežiau į Vilnių tik vieną lėlę, pačią mėgstamiausią.

Tik po karo sužinojome, kas nutiko tėvui, su savo dali-niu nuėjusiam iki Liublino. Bombos skeveldra jį sužeidė, todėl atsiliko. Atsigavęs surinko daugiau karininkų ir nu-tarė eiti kitur, ne ten, kur liepė vadovybė, mat jo pulkas žygiavo rusų sienos link. Kadangi tarp Vokietijos ir So-vietų Sąjungos pasirašytas nepuolimo paktas, tikėjosi, gal ten karo nebus. Tėvas buvo parašęs raportą, kad netiks-linga trauktis Sovietų Sąjungos pusėn, jis, nuo šešiolikos metų kariavęs su bolševikais, sakė pažįstantis juos, todėl nepasitikintis. Bet niekas neklausė. Nuėjo. Visi buvo su-šaudyti. Kozielske. Katynėje. Bombos skeveldra išgelbėjo tėtį nuo šūvio į galvą ir duobės.

Su keliais kitais karininkais pasiekęs Vengrijos sieną, pateko į nelaisvę, bet jį ten neskriaudė. Buvo internuoti, apgyvendinti, gavo pinigų įsigyti maistui. Tėvas pasa-kojo, kad iš pradžių galėdavo nusipirkti penkiasdešimt kiaušinių, o karui baigiantis jau neužteko net pusei kiaušinio.

Ponai karininkai, duokite garbės žodį, kad nepabėg-site, tada galėsite dirbti laukuose, – sakydavo jiems. – Visi vengrų vyrai kariauja, dirbti nėra kam.

Jie išeidavo ir grįždavo. Kartą vienas karininkas din-go. Kaip jis galėjo? Nes neprisiekė, – paaiškino jie. Kaip? Nedavė karininko garbės žodžio, todėl pabėgo. Tikrai,

jis neprisiekė. Karininko garbės žodis svarbesnis už gy-vybę.

Belaisviai lenkai dirbo vengrų laukuose, už tai gau-davo pavalgyti.

Bombos skeveldra, tūnojusi po smegenų dangalais, sukėlė smegenų uždegimą. Pusę metų praleidęs ligoni-nėje, tėtis grįžo į Lenkiją.

Ponia Hana atneša grybų dubenį. Juodas jos katinas snaudžia, o didžiulis vilkšunis trinasi aplink mane. Vengiu šunų, su jais elgiuosi pagarbiai, laikausi ats-tumo. Šitas išgelbėtas iš prieglaudos, jį rado už kaklo pririštą prie tvoros tokia trumpa virve, kad negalėjęs net pritūpti. Už ką jo taip nekentė? Buvo piktas, išgąs-dintas. Hana jį gydė, glostė, ramino, prisijaukino, šuo tapo draugu. Nedrąsiai paglostau jam kaktą.

Valgau grybus pirmą kartą nuo vaikystės. Pasitikė-jau tik mūsų įnamės *babos* Olios rinktais grybais – ji grįždavo iš miško, nešina dviem pintinėmis, mėgo grybauti. Vieniša senutė gyveno su mano seneliais, ją dar prisimenu. Mūsų namas per karą buvo paverstas ligonine, o *baba* Olia dirbo slaugytoja. Po karo liko čia, pakvietė mano senelius apsigyventi kartu, gal tai jie buvo jos įnamiai, niekuo nesergantys karo ligoninės pacientai. Neseniai radome į ryšulį suvyniotus laiškus, paslėptus po grindimis. Kodėl mūsų palėpėje? Popie-rius kampai sutrūniję. Skaičiau svetimus laiškus, mū-vėdama pirštinėmis, vaizdavausi maro ir karo bakterij-as, nuo lapų byrėjo smėlis. Praėjusio karo metais vyras rašė moteriai: *O, mano mylimoji, vėl sutiksiu tave, ma-tysiu, kaip banguoja tavo plaukai, tu dengi mūsų meilės stalą, tarsi gultą tarp vasaros ir rudens. O, mylimoji, esu gyvas ir vėl sutiksiu tave, bėgančią per smėlį...*

Skaičiau nežinomo vyro laiškus, pasirašytus vien inicialais. Kodėl slėpė savo vardą? Ar *baba* Olia irgi buvo jauna? Kodėl liko vieniša, kur tas vyras? Nieko jos nepaklausiau. Bijojau, kad pamatysiu ašarą, riedan-čią skruostu. Prisimenu, mėgo gėles, kaimynės sodin-davo pomidorus su agurkais, o ji augino rožes, karde-lius Žvėryne, vidury miesto. Niekada nevaikščiodavo prie Neries, nors upė vos už kelių žingsnių, nemėgo vandens, niekur neidavo, tik į mišką. Kai ponia Hana

man papasakojo apie negyvėlį upėję, supratau, ką baba Olia patyrė per karą. Dabar valgau ponios Hanos grybus, juk negaliu nepasitikėti moterimi, kuri per karą gelbėjo vaikus, argi jos grybai galėtų būti nuodingi? Suvalgau visą dubenį. Skanu.

Laikas prieš karą

Iki vokiečių įsiveržimo baisiausia buvo sovietų okupacija.

Keturiasdešimtaisiais mama išnuomojo visus kambarius, įkūrė poilsio namus su pusryčiais, svečiams gamindavo pietus. Dauguma atvykėlių buvo žydai – jie gyveno pačiame Vilniaus centre, Stiklių, Žydų, Antokolskio gatvėse, bet norėjo, kad vaikai augtų gamtos apsaugotyje, todėl atvykdavo pas mus. Mama visus gautus pinigų skyrė namui, antriesiems langams, laiptams. Kai tetos vyras, ėjęs aukštas pareigas geležinkelyje, neteko darbo, nes buvo lenkas, jų šeima išvažiavo gyventi pas babcią. Į didžiulį dėdės ir tetos butą Vivulskio gatvėje įkeldino studentus – padarė komunalinį... Dėdė bijojo, kad jo nesuimtų. Vienas iš tų studentų atvažiavo pas močiutę, sako, žinote, jei mes jus radom, suras ir jie, jau kelis kartus buvo atėję, klausinėjo, kur jūs. Dėdė ėmė slapstyti, nors visi žinojo, kad gyvena pas močiutę. Jį norėjo ištremti, nes užėmė aukštas pareigas.

Stribai eidavo gaudyti paprastai naktį. Kai važiuodavo į dvarą, kaimynai atlėkdavo per laukus, per pievas ir įspėdavo – slėpkitės. Vyrai namie dažniausiai nenakvodavo.

Baigiantis 1940-iesiems, aš su broliu buvau pas babcią. Ji turėjo malūną, nors miltus maldavo kas trečią dieną, nes upeliukas mažas, reikėdavo laukti, kol pritekės vandens, bet vis tiek turtas, – babcia bijojo laikyti mus pas save, pavojinga, galėjo į Sibirą išvežti ir ją. Todėl grįžome namo.

Mama iš pažįstamų, dirbusių tam tikrose struktūrose, sužinojo, kad esame įrašyti į sąrašus tų, kuriuos tremia į Sibirą. Kodėl? Nes tėtis – lenkų karininkas, nes esame kilę iš inteligentų šeimos.

O tada prasidėjo... Kiekvieną rytą mama mane su broliu nuvesdavo į gretimą negyvenamą namą. Lip-

davome į palėpę kopėčiomis, įtraukdavome jas paskui save, kad neliktų pėdsakų.

Mama dirbo Antakalnio dezinfekcijos stotyje ir ambulatorijoje. Kasdien turėjo eiti į darbą. Palikdavo mums vandens ir maisto.

Jei negrįšiu vakare, kitą rytą plentų eikite pas močiutę į kaimą. Pakelėse gyvenantys žmonės jus pamaitins. Jei neateinu, vadinasi, mane suėmė, gal išvežė. Jokiu būdu nelaukite manęs čia.

Visą dieną su broliuku žiūrėdavome pro sienų plyšius į kelią. Matydavome važiuojančius sunkvežimius. Ar neužsuks pas mus? Ar neišvežė mamos?

Suimtus žmones išveždavo, neleidę net užsukti į namus, kad ką nors pasiimtų. Sako, per Vėlinės net kapiinėse gaudė tuos, kurie atėjo uždegti žvakių, juk Vėlinės uždraustos.

Kai iš tolo pamatydavome ateinančią mamą, nuleisdavome kopėčias. Tada namo, vakarienės. Visada tas pats – per dieną mirkytos perlinės kruopos. Nuo vaikystės man perlinė košė – tai nuolatinė baimė ir nerimas.

Po vakarienės eidavome nakvoti į mišką. Stribai visada ateina naktį. Miške miegodavo labai daug žmonių, slapstėsi nuo tremties. Štai čia, Aneta, matote, toje pusėje buvo pušaičių jaunuolynas. Pasitiesdavome šiltus paklotus ir miegodavome. Buvo vasara. Ryte vėl į palėpę.

O tada Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą. Labai gerai tą atsimenu. Iš pradžių nudžiugom – pagaliau baigsis trėmimai, gaudynės, nereikės slapstyti, gal bus kitaip, juk vokiečiai – kultūringi žmonės.

Džiaugsmas truko akimirką.

Su ponia Hana einu pasivaikščioti aplink namą. Jaučiuosi atsidūrusi lenkų aristokratų dvare. Ponia Hana, dirbusi seniausios Vilniuje Šv. Jokūbo ligoninės Akušerijos skyriaus vedėja, kalba sklandžia lietuvių kalba, nors kartais vietoj kietojo „l“ išgirstu „ua“, pabrėžiantį lenkišką jos kilmę. Kai gėrėme kavą, ji pasakojo apie šeimos draugą skulptorių Rapolą, kuris buvo įsimylėjęs Hanos tetą, mamos seserį. Buvo tikras dandis, keistokai vilkėdavo – puskojinės iki kelių, bermudai, su lazdele nuo pat jaunystės, visada su skrybėle ir peteliške. Užsiminė apie netoliese gyvenantį kaimyną

tapytoją, kurio gėlynas gražiausias visame mieste, išpuoselėtas, prižiūrėtas. Kalbėjomės apie ligoninę ir pacientes, sudėtingus gimdymus, įtampą ir nerimą, būdėjimus naktimis, dvidešimt penkis tūkstančius priimtų naujagimių... Man viskas įdomu, galėčiau klausytis ištisas dienas. Einu su ponia Hana į virtuvę, stebiu ją ir prisimenu savo močiutės judesius, kaip atidarydavo šaldytuvą, išimdavo uogienę, uždegdavo ugnį ant viryklės, užplikydavau arbatos, o ji sakydavo, kad tik aš moku išvirti tokią skanią... Ponia Hana man primena močiutę, noriu, kad Hana gyventų ilgai ilgai, noriu klausytis jos pasakojimų vasaros rytais, kai sėdime pavėsinėje, kai gražia taisyklinga lenkų kalba ji cituoja kokį laišką ar kūrinį, noriu, kad mano vaikai teiktų jai dovanas per Kalėdas... Ilgiuosi savo močiutės.

Ponia Hana, apsigaubusi šilta skara, įsikimba man į parankę – nelygia sodo pievute einame lėtai. Ji kalba taip, tarsi karas būtų pasibaigęs vakar, kiekvienas namo kampas ir medis mena tas istorijas. Svečiuojauosi jau keturias valandas, laikas bėga greitai, nesinori išeiti, bet vis žvilgčioju į laikrodį – pasiilgau savo mažiuko, Adriano, jam dešimt mėnesių, nemačiau jo visą amžinybę. Vis tikrinu telefoną – vyras vėl atsiuntė nuotrauką, broliukai pliuskenasi pripučiamame baseine. Susigraudinu, atsiųstame filmuke išgirdusi jų juoką – mažiukas, suraukęs nosytę, linksmai kartoja „gaga“, o Kristianas, trejų metų profesorius, moko ji pūsti muilo burbulus ir kelti didžiules bangas. Šviečia saulė, dangus žydras, medžiai žali, žydi įvairiaspalvės gėlės, ant baseino sienos nupieštas rožinis flamingas, šalia – pilkas dramblys.

Štai čia, kur mudvi su ponia Hana stovime dabar, kadaise buvo iškastas požeminis tunelis į mišką.

Tas berniukas. Niekaip neišeina iš galvos tas berniukas.

Jo vardas buvo Elchananas.

Davidas.

Imanuelis.

Saulas.

Aleksandras.

Jis turėjo daugybę vardų, visas pasaulis jam priklausė, jis galėjo tapti kosmonautu, astronomu, jūreiviu, veteri-

naru, biologu, o gal be jokios profesijos būtų laimingai gyvenęs vidury pievų, prižiūrėdamas bičių avilius, vakarais jodinėdamas Bucefalu, nes tik jam vienam pakludavo šis ristūnas. Matau Aleksandrą, tą berniuką, turėjusį tiek vardų... Davidas, Elchananas juokiasi, kai snaigės krinta ant blakstienų, kabina įvairiaspalves girliandas, joja nakčia tarp gūdžių girių, o girių karaliaus dukros šoka ratelį miškuos, jos meiliai berniuką liūliuos liūliuos...

...Gete jam suknežino galvą geležiniu strypu, paskui nušovė močiutę ir senelį. Aleksandru buvo septyneri.

Požemio karalystėje

Vieną rytą Liara atvedė į namus paauglį – tai buvo kaimynų sūnus. Jiedu užėjo į kambarį, uždarė duris. Pasikalbėjo. Tada pakvietė užėti mus. Vyko iškilminga priesaikos ceremonija, abu prisiekė, davė garbės žodį, kad nieku gyvu niekam neprasitars apie tai, kas čia vyksta. Girdėjau iškilmingą Liaros toną, karininko priesaikos žodžius, kuriuos paauglys kartojo dar netvirtu vaikišku balsu.

Tada prasidėjo statybos. Sode buvo iškasta duobė, sienos kalamos iš storų lentų. Čia požeminis šaldytuvas, – paaiškino mama. Bet staiga ėmė kasti prie pat namo, klausiu, kas bus čia? Mama sako: ledo duobę nutarėme įrengti arčiau namų, nes ten per toli, viską išvogs.

Kaimynų sūnus ir karininkas Liara dviese išrausė požeminį tunelį. Tada viską paslėpė – užlygino, kad neliktų nė pėdsako. Mama pasisodino mane su broliu prie stalo, įpylė arbatos ir sako: Vyksta karas. Vokiečiai persekioja žydus. Kankina. Žudo. Karas kada nors pasibaigs, gyvenimas tęsis, o tiek daug žmonių nebebus gyvų.

Mes galime jiems padėti. Paslėpti. Išgelbėti.

Tai pavojinga – mus irgi gali sušaudyti. Nepasigailės, jei ras paslėptus žydus. Sudegins namus.

Ar sutinkate, kad pas mus apsigyventų maža mergaitė ir liktų čia iki karo pabaigos?

Mudu sutikome. Neišsigandom. Nejaugi va taip ateis ir sudegins? Reikia gelbėti mergaitę.

Mama parodė mums menamą ledainę po žeme. Įėjimas į požeminį kambariuką buvo už dvidešimt

penkių metrų nuo namo, tunelis veda neva į lauko tualetą. Jame pakeliamos grindys. Tualetas nugara į namą, o durys atsidaro į mišką, niekas išeinančių nematys.

Geri žmonės atidavė mums ožką. Ją įkurdinom rūsyje, ten buvo padarytas tvartas. Valyti tvartą ir maitinti ožką – mudviejų su broliu pareiga.

Po savaitės ar dviejų vėl vakarą, sutemus, atėjo sena žila moteris ir atvedė mažą mergaitę. Ji slėpėsi moteriai už nugaros ir tylėjo. Buvo labai gražiai aprenpta. Pamenu, garbanoti plaukai supinti į storas kasas, didelės išsigandusias akis slepia ilgos juodos blakstienos...

Ta moteris lenkė, mergaitės auklė, kad nepalikėtų globotinės likimo valiai, savo noru išėjo į getą. Dabar ją iš ten išsivedė.

Mergaitės mama, irgi pabėgusi iš geto, kažkur slapstėsi, retsykiais užsukdavo pas mus, dieną ar dvi pabūdavo su dukryte. Vakaraus abi su mano mama sėdėdavo štai šitam kampe ir tyliai kalbėdavosi. Apie ką, negirdėjau. Rodytis gatvėje jai buvo labai pavojinga dėl ryškių semitinių bruožų – iš išvaizdos galėjai įtarti, kad žydė.

Mergaitės kambarys buvo pirmame aukšte, iš ten galima patekti į rūšį, kur visko priversta, turėjo atrodyti, kad rūšys nenaudojamas, o pakeli grindis ir patenki į požemį.

Už mūsų namo tvoros bazavosi vermachto dalinys. Baigiantis karui jie labai skubėjo išnešti sveiką kailį, todėl nesusirinko net šovinių, granatų. Brolis viską tempė namo, mama po lova rasdavo sprogmenų, todėl labai atsargiai šluodavo.

Pasivaikščioti su niania, taip ją vadino, mergaitė išeidavo tik vakarais. Vieną vasarą abi gyveno namelyje sode – ten daug pušaičių, iš anapus tvoros nieko nematyti. Mergaitei leista eiti miško link, bet jokia būdu ne prie tvoros. Neatsimenu, kad būtų ką kalbėjusi – jei ko paklausdavom, slėpdavosi už nianios sijono. Ką ji veikė visą dieną? Piešdavo. Buvo lyg nebylė.

Jų slėptuvė turėjo atrodyti kaip negyvenamas kambarys. Net žiburio nedegdavo. Užulaidos geros, tankios, nieko pro jas nematyti.

Žinojom, kad mergaitės tėtį vokiečiai sušaudė Vilniuje, vos prasidėjus karui.

Girdėjom apie koncentracijos stovyklas, kad jose karbidu nuodijami žmonės. Babcia turėjo mažiuką radiją, su adatele paspaudus juodą kristaliuką būdavo pagau-namas dažnis – antenos iškeltos aukštai tarp medžių šakų. Šnaresys, vėjo gūšiai labai trukdė. Kasdien pusva-landį babcia klausydavosi radijo – BBC transliacijos iš Londono lenkų kalba. Abu su broliu žinojom, kad tada turi būti mirtina tylą, jokių išdaigų ir kalbų. Ji ir mums pasakodavo, prie kokio miesto vokiečiai yra atsidūrę, kiek kilometrų nuo mūsų, apie mūsų prie Voronežo – ten vyko labai didelės kautynės. Apie Varšuvos geto su-naikinimą, apie antrojo fronto atidarymą.

Praėjo keletas mėnesių. Broliukas svečiavosi pas babcia kaime, aš buvau pas mamą. Vieną vakarą ji man pasakė: žinai, vienas pažįstamas kunigas prašo laikinai priglauti merginą. Per daug žmonių žino, kad jis slepia žydę, jei prasitars, bus blogai.

Gal mes ją priimtume? Juk nesvarbu, ar esesininkai ras vieną, ar dešimt besislapstančių žmonių, mūsų likimas bus toks pats.

Žinoma, priimkime, aš sutinku.

Ta mergina apsigyveno rūsyje. Pasistatė didžiulę duonkepę krosnį, įrengė virtuvę, ir gamindavo valgyti – eidavome vakarienianti pas ją į rūšį. Labai draugiška.

Skambinu Ditai per skype'ą. Ji manęs beveik negirdi, tačiau mato puikiai – pasisodinu ant kelių savo jaunylį, Dita susijaudina, šypsosi, tiesia rankas į ekraną. Adrianukas įdėmiai žiūri į ją didelėmis mėlynomis akimis, neišsigąsta, nepravirksta. Klausosi Ditos balso, kurį atpažįsta, juk girdėjo visas jos istorijas. Pribėga Kristianas, apsirengęs piratu, klausia, ar Dita mato jo laivą? O ji man sako:

– Linkiu didžiuliais sūnumis.

Ar galėtų būti geresnis palinkėjimas?

– Dita, aš sužinojau sukrečiančią istoriją, tuojau viską jums papasakosiu. – sakau, bet mano žodžiai jos nepasiekia.

– Aneta, šiąnakt negalėdama užmigti prisiminiau paskutinę laimingą savo ir Juliaus vasarą 1940-aisiais.

Jo gimtadieniui išsiuvinėjau apvalią staltiesę ir patiesiau slėnyje ant žolės. Jis ta staltiese visuomet uždengdavo apvalų stalą Kaune. Kada jo gimimo diena? Negaliu prisiminti. Kokia gėda... Dar apie save nepasakojau. Nutariau grūdintis. Kasryt, prieš eidama į pamokas gimnazijoje, stoviu po šaltu dušu, net žiemą. O namo į Kačerginę vėlai vakare grįžtu ne tiesiu, bet aplinkiniu keliu, per tamsų mišką. Gal taip liepė mano intuicija, nuspėdama šiurpią ateitį...

Raktas ant kaklo

Varteliai uždaryti, užrakinti raktu. Taip elgtis nepriimta: visi gyvena kaip kaime – ateik, pastuksenk, jei niekas neatsiliepia, pro duris įkišk galvą, pašauk vardu ir eik vidun... O pas mus negalima. Namų durys irgi visada užrakintos. Vaikas apačioje su niania, mergina glaudžiasi rūsy, mes viršuje. Jei kas atėjęs pabelsdavo ar paskambindavo, išėję į laiptinę pro langą pasižiūrėdavome, ar galima įleisti. Gyvenom kaip ant adatų.

Turėjau draugę, kartu mokėmės, draugavome. Jos kiemo varteliai irgi buvo užrakinti, raktą ji nešiodavosi ant virvutės po kaklu. Jai nepatiko toks gyvenimas. Į tą namą jų šeima atsikraustė, prasidėjus karui, dėdės žmona buvo žydė, apsikrikštijusi, bet vokiečiai nekreipė į tai dėmesio, teko dėdienę slėpti, todėl reikėjo stropiai rakinti duris. Kartais matydavau ją sodo gilumoje gulinėjančią šezlonge. Apie tai draugė man papasakojo, tik pasibaigus karui. Įsivaizduojate, kaip vaikai buvo išmokyti ir suprato, kad privalo tylėti! O aš net ir tada jai apie mūsų įnamius nieko nepasakiau.

Vieną popietę į duris pasibeldė vokiečiai. Širdis apmirė iš baimės, bet mama buvo puiki aktorė – ramiai atrakino duris ir ėmė su jais kalbėtis vokiškai. Karininkas jaunas, į mamą žvelgia erelis nuo jo kepurės, įkalintas paukštis. Nelauktas svečias sako: Laba diena, ponია. Štai militai. Mūsų kapitonas įsakė... Kapitonas prašo iškepti bandelių. Jos turi sverti tris kilogramus. Jei nesvers...

Karininkas žvelgia mamai tiesiai į akis. Kiti du esesininkai stovi jam už nugaros, dairosi į rožyną palei namo sieną.

Jei trūks svorio, žinote, kas tada bus.

O svarstyklių mes neturėjome. Mama ir kepti nelabai mokėjo, nežinau, kokios tos bandelės išėjo... Labai bijojom, ar užteks svorio.

Vėl skambutis prie durų. Vokiečiai pasiėmė pintinę ir daugiau, ačiū Dievui, nebegrižo.

Kitą kartą susidūriau su esesininkais žiemą. Štai čia plynas laukas, sniego tada buvo priversta man iki kelių. Su drauge vieną vakarąėjome išmindžiotu takeliu. Staiga išdygo vokiečiai, lyg išnirę iš sniego pusnies – pasitraukėm ir bėgte bėgam per sniegą. Išsigandom, o jie eina mūsų pusėn. Per pusnis.

Pagaus, išveš, mama nesužinos, kas man nutiko. Ieškos, neras.

Ei, mergaitės, vaišinkitės šokoladu!

Vokiečiai dažnai vaišindavo vaikus saldumynais. Mes nuo to šokolado bėgom... Bet argi galima ką nors imti iš kruvinų rankų? Klausiu, kaip jie atrodė? Jauni, gerai nusiteikę, juokėsi, kad mes bėgam, rodė tą šokoladą, iš tolo mosavo juo...

Kartais už tvoros girdėdavau rėksmingas komandas, kartais juoką. Matydavau kareivius pro langą.

Žinojom, kad žydus šaudo, kad gyvus užkasa.

Per visą okupaciją jie buvo ten, už tvoros.

Ponios Hanos pavėsinėje vartau didelį seną fotoalbumą. Mano sūnus pasakoja Hanai apie deivę Žvėrūnę, kuri kabo ant sienos keramikos dirbtuvėse. Ji, tikra pabaisa su elnio ragais, nori išbaityti medžiotojus iš miško, bet ir žvėrys Žvėrūnės bijo, kai toji šnabžda, net pelėdos slepiasi drevėse. Valgome ponios Hanos žemuogių želė ir pyragą su bruknių uogiene. Koks nerūpestingas vakaras. Negaliu atitraukti akių nuo Janinos veido nuotraukose. Moteris prieš karą, per karą, po karo. Moteris miškuose, šiame name, viena su dviem vaikais. Kai Hana šypsosi, matau Janinos bruožus, iš mamos paveldėtą šypseną, šviesų veidą, globėjiškas akis. Sunku patikėti, kad netrukus jai bus devyniasdešimt. Jos mama gelbėjo pasmerktus vaikus. Sakoma, išgelbėjęs vieną gyvybę, išgelbsti visą pasaulį. O ji savo ruožtu priėmė tūkstančius

naujagimių ir guldė juos laimingoms mamoms ant krūtinų.

Mergaitė su lėle

Atsimenu, kaip vokiečiai įžengė į Vilnių.

Viešėjau pas pusseserę Šv. Ignoto skersgatvyje, šalia bažnyčios, kurioje mane krikštijo. Matėme, kaip lėtomis užkala langus, įėjimą į Stiklių gatvę nuo Dominikonų. Jau ruošėsi getui.

Po kelių dienų į kiemą išėjo žydaitė. Jaunesnė už mane. Lauke baisus karštis, o ji aprengta žieminiu palutuku, su vilnone kepure, su megztuku, su žieminiais batais. Sakau, nusirenk, perkaisi, susirgsi. O ji stovi ir tyli, neklauso raginimų. Anksčiau tokia linksma buvo, kartu žaisdavom. Kitą dieną atėjo ginkluoti vyrai ir išsivedė visą jų šeimą. Visi buvo pasiruošę, nesipriešino,ėjo ramiai. Tada supratau, kodėl mergaitė taip aprengta – kad sutaupyti vietos lagaminuose. Vienas iš atėjusiųjų, užsimetęs ant peties karabiną, stovėjo, atsirėmęs į namo sieną, abejingai žiūrėjo, kaip žydų šeima iš savo namų išvaroma visiems laikams.

Kartąėjau Pylimo gatve ir netoli Jogailos gatvės pamačiau žmones, varomus ne šaligatviu, o gatve. Moterys, vaikai, seni barzdoti vyrai nešėsi lagaminėlius, kuprines. Juos supo mirtina tyla, tik batai stukseno į grindinį.

Kol gyva neužmiršiu to vaizdo – mama vedasi už rankos mažą mergaitę, o ši eina atbulomis, atsisukusi į minią, nešdamasi skudurinę lėlę, kurią irgi laiko už rankos.

Žinojome, kad juos veda į Panerius.

Visus žydus varydavo į Panerius.

Ar jie neįtarė, kas bus? Kodėlėjo su lagaminėliais? Vėliau labai daug skaičiau apie tai... Jiems sakydavo, neva veš į Kauną, bet juk ten irgi tik į IX fortą. Svarsčiau, kodėl jie nebėgdavo? Daug žūtų, bet kas nors gal būtų ir išsigelbėjęs...

Tos tylios eisenos... Trečiajam Reichui pralaimint karą, iš Kosciuškos gatvės, iš kalėjimo Slušų rūmuose varė į darbą vokiečių belaisvius, sulysusius, išblyškusius, jų milinės tabalavo į visas puses. Bet prieš tai

vokiečiai dar baisiau varė rusų belaisvius iš tų pačių rūmų. Žiemą basnirčia apsiavusius klumpėmis, iš tolo girdėjosi kraupus bildesys. Belaisviams žmonės mesdavo duonos – tiesiai į minią.

Esu girdėjusi, kad nušovė ir metusį, ir pagavusį.

Babcia turėjo laukelį miške, ten augino bulves. Jas dažniau išknisdavo šernai, negu mes išsikasdavome. Ten vešlūs krūmokšniai, juose žaisdavome, nuo saulės slėpdavomės. Kartą atbėgę pamatėme palapinę, apkaišytą šakomis. Žydų slėptuvė. Nuo to laiko kasdien nunešdavome maisto. Palikdavome dubenėlius ir išeidavome. Vieną dieną radom lauknešėlius nepaliestus. Palapinėje žmonių nebebuvo.

Aleksandras. Elchananas. Davidas. Imanuelis. Saulas

Rūsy gyvenusių merginą aplankydavo motina. Kartą išsigandusi ji pasakė: sklinda gandai, kad gete bus valymas, Janina.

Ką tai reiškia? – nesuprato mama.

Girdėjau, žudys vaikus ir senukus. Gete mano dvynukai, mergaitė ir berniukas. Ar galėtumėt juos paslėpti?..

Mama sutiko, tik paklausė, ar judrūs vaikai išsėdės, uždaryti tarp keturių sienų?

Jie paklusnūs, tylūs, Janina, net nepastebėsite, kad yra čia.

Po trijų dienų, kai prie geto vartų budėjo mažiau priekabus sargybinis, labai anksti ryte iš aptvertos teritorijos išėjo moteris ir mergaitė su prisiūtomis Dovydo žvaigždėmis. Mamos ranka virpa mergaitės rankoje, mergaitės ranka virpa mamos rankoje. Aš nenoriu išeiti, mama, noriu būti su tavim ir broliuku, noriu miegoti, apsikabinusi močiutę, ryte su broliu žaisti pagalvių mūšį, nenoriu pas tą nepažįstamą ponį. Aleksandrai, Elchananai, Dovydai, nenoriu tavęs palikti! Nenusimink, prabėgs trys dienos, ir brolis ateis pas tave ten, kur jau laukia vyresnioji sesė. Po trejų metų, vėl gyvensime visi kartu mūsų namuose ilgo prospekto vidury, ne, verčiau kaimė prie upės, klausysimės ramaus vandens čiurlenimo, po langais žydės narcizai, kieme raudonuos šermukšniai – laimės medžiai, džiovinsime putinų

uogas ir mėlynės, močiutė priskins pilną pintinę, juk visada džiovindavo uogas žiemai, senelis gros armonika, sėdėdamas ant slenksčio, o tavo vyresnioji sesė šoks, apsigaubusi skara, ji mėgsta šokti. Judu su broliu vysitės vėją, bėgiosite basi, maudysitės upėje, meškeriosite, bet paleisite žuvis atgal į upę, nes ir jos nori gyventi, visi turi gyventi, negalima nieko žudyti. Tos žuvys šokinės saulės spinduliuose. Dar trys dienos ir brolis bus su tavim.

Po trijų dienų atvesiu jos broliuką, Janina, kai vėl bus to gerojo sargybinio pamaina. Galėjau sukelti įtarimą išsivesdama abu vaikus.

Greičiau pralėktų tos trys dienos! Tada Aleksandras Elchananas Dovydas Imanuelis Saulas bus saugus, priklaustas su abiem savo sesėmis, greičiau pralėktų trys ilgos dienos, Janina.

Po trijų dienų ji neatėjo. Po šešių irgi ne. Neatėjo nei po devynių dienų, nei po dvylikos.

Mama nespėjo jo išvesti, sušnabždėjo Janinai į ausį mergina, laikydama glėbyje savo sesutę, delnais uždengusi jai ausis.

Praėjo daug dienų.

Aleksandro Elchanano Dovydo Imanuelio Saulo mama pabeldė į mūsų namų duris vėlai vakare. Mama atidarė.

Tą dieną, kai budėjo gerasis sargybinis, o dukrą palikau pas jus, grįžusi į getą radau bute nušautą savo tėvą su motina ir vaiką sutraiškytą galva.

Moteris pražilo iš skausmo. Būčiau išvedusi abu, gal ir sūnus būtų likęs gyvas. Ji atėjo tik po trijų savaičių. Tada nusileido į rūsį, kad pasakytų tą baisią tiesą.

Karo kvapas

Karbidas. Kai dar neturėjome žibalo, pagal korteles gaudavome karbido. Jo reikėdavo įdėti į spingsules, įpilti vandens ir užsukti. Taip pasišviesdami su broliu ruošdavom pamokas. Mane dusino tas baisus kvapas. Paskui sužinojau, kad vokiečiai Varšuvoje į kanalizacijos angas įmesdavo karbido, kad žydai, kurie ten slapstėsi, išlįstų į viršų, o ten jų jau laukė ir nušaudavo. Nuo tada karbidas man primena karo siaubą. ■

Su Mykole Ganusauskaite (g. 1987), savo paveikslus pasirašančia tiesiog vardu, susipažinau per Inos Budrytės parodos atidarymą Martyno Mažvydo bibliotekoje. Kai sužinojau, kad Mykolė studijavo tapybą Paryžiaus aukštojoje nacionalinėje dailės mokykloje, pasidarė smalsu, kuo tenykštis dėstymas skiriasi nuo mūsų šios Vilniaus dailės akademijos, tad mielai priėmiau kvietimą užsukti į jos namus. Pasirodo, mudvi esame kaimynės – ji gyvena Saulės, o aš Pavasario gatvėje, vos kelis šimtus metrų nutolusiose viena nuo kitos.

Erdviame ir šviesiame kambaryje pamačiau daug drobių su peizažų vaizdais. Mykolė ant stalų išdėliojo šūsnis atvirukų dydžio piešinių su tais pačiais motyvais – gatvelėse, vingiuojančiose nuo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios iki Belmonto miško, dešimtmečius egzistavo nuostabi darna tarp gamtos ir miesto, deja, šiandien ji vis labiau drumsčiama. Į kiekvieną šios žalios salos lopinėlių stengiamasi įsprausti kuo daugiau namų, ypač daugiabučių. Čia be paliovos nukasinėjamos kalvos, ardomi šlaitai, kertami seni klevai ir pušys, naikinami sodai. Matyt, neatsitiktinai Mykolė pagrindine tapybos tema pasirinko urbanizacijos santykį su gamta.

Į Vilnių Mykolė sugrįžo, beveik dešimtmetį praleidusi svetur. Paryžiuje sėkmingai įgijo tapybos bakalauro ir magistro laipsnius. Po to dvejus metus gyveno Kopenhagoje. Menininkė subrendo metroliuose. Įtaką darė ne tik dėstytojai, bet ir gali-

SIJA RAISTE

Mykolės Ganusauskaitės tapyba

mybė lankytis muziejuose, galerijose, intensyvus meninis gyvenimas. Galiausiai nugalėjo ramybės ilgesys ir susikaupimo poreikis, paskatinęs grįžti į Lietuvą.

Šiuolaikiška peizažo interpretacija Mykolė susidomėjo jau studijų metais. Gerai įvertintas jos peizažų ciklas jojimo mokyklos Bulonės miške motyvais. Rezidencijoje Andoroje ji tapė kalnų masyvus, o persikėlusį į Kopenhagą domėjosi šiaurietiško peizažo ypatumais. Nuosekliausiai savąjį peizažo koncepciją tapytoja išplėtojo, grįžusi į Vilnių, kai tarsį kito mis akimis pažvelgė į išsiilgtą, pažįstamą gamtovaizdį.

Mykolė smalsiai ir atidžiai tyrinėja konkrečių vietovių peizažus, pasitelkdama stebėjimą, atranką, fiksavimą, archyvavimą, analizę, perdirbimą. Rūpestingai dokumentuoja ir rekonstruoja kiekvieną pasirinktą kraštovaizdį, racionalų metodą derindama su emocijų ir nuotaikų perteikimu.

Peizažo tyrinėjimas – ilgas procesas. Tapytoja panašiai kaip piešinių bloknotę naudoja fotoaparata, analizuodama motyvus, fotoobjektyve tiksliai sufokusuoja pasirinktą vaizdo fragmentą. Tiesa, fotografija jai – tik pagalbinė priemonė, o piešiniai svarbūs ir kaip savarankiškas raiškos būdas, juos



Mykolė GANUSAUSKAITĖ. *Atspindys 1*. 2012. Drobė, aliejus; 100 x 100

dažnai eksponuoja greta paveikslų. Piešdama atidžiai stebi gamtos procesus, tarsį „sukoncentruoja“, „susintetina“ regimuosius išpūdžius. Piešiniuose galima atsekti net kompozicinį konkrečių paveikslų sprendimą, spalvų santykius. Vis dėlto jie yra daugiau negu eskizai – mažyčiam formate perteikia-



Mykolė GANUSAUSKAITĖ. Pavasaris 7. 2020. Drobė, akrilas; 90 x 120

mas panoraminio vaizdo įspūdis, grafiškos linijos derinamos su veržlia dinamika.

Mykolės piešimo technikos spektras itin platus – tapo tušu, tiek švelniai susiliejančiais, tiek ryžtingais potėpiais, drąsiai braukia pastelės kreidelėmis, preciziškai tiksliai brėžia linijas nusmailintu pieštuku. Neretai vienam piešiniui taikomi net keli piešimo būdai. Šiuos piešinius sugrupavus į serijas, sudėliojus į mažesnes ar didesnes kompozicijas, atsiskleidžia subtilūs išraiškos niuansai, spalvų deriniai.

Panašiai kaip tapytojas Tomaszas Ciecierskis ji dėlioja peizažą iš keliolikos ir daugiau etiudų, skaičius priklauso nuo sienos ir erdvės dydžio.

Šiuolaikiniai tapytojai peizažo žanru vėl ėmė domėtis 10-ojo dešimtmečio pabaigoje. Kritikas Robertas Fleckas tvirtina: „Peizažas šiandien įsivaizduojamas vien dirbtinis. Europoje industrija, agrarinis ūkininkavimas ir erdvinis planavimas seniai ir smarkiai suvaržė gamtą iki pat tolimiausių regionų. Tapybai tai privalumas – peizažas nebekečia nostalgijos.“

Mykolei peizažas irgi yra kultūrinių, ekonominių santykių atspindys – ji vaizduoja kraštovaizdžius, pertvarkytus pagal žmogaus poreikius, vietas, prie kurių galima privažiuoti, priartėti. Tačiau tai nenu-slopina nei gamtos ilgesio, nei noro grožėtis natūra-

Mykolė
GANUSAUSKAITĖ
„Pavasaris 8“
2020
Drobė, akrilas;
90 x 120



Mykolė
GANUSAUSKAITĖ
„Sniego ruožai 11“
2019
Drobė, akrilas;
114 x 162





Mykolė GANUSAUSKAITĖ, „Sniego ruožai 2“. 2019. Drobė, akrilas; 120 x 90

liais peizažais. Akiratyje atsiduria gamtovaizdžiai, užspausti miestų prieigose, į kurias nesustabdomai skverbiasi urbanizacija. Keliai asfaltuojami, takai grindžiami plytelėmis, vandens telkiniai apjuosiami betono plokštėmis. Medžiams, krūmams, pievelėms lieka vis mažiau vietos. Prarandamas balansas tarp natūralios ir dirbtinės aplinkos. Ieškodama mažiau nuskriaustos gamtos, menininkė vyksta prie ežerų, į upių slėnius, miškus, raistus. Visi šie peizažai tušti, be žmonių, tačiau ir čia matomi „invazinės“ jų veiklos pėdsakai – pamiškėje numestos senos automobilio padangos, apirusios statybinės konstrukcijos. Mykolė tokių radinių neretušuoja iš romantiškų gamtovaizdžių. Štai žydinčiame nuostabaus grožio raiste klimpstą gelžbetonio sija – ne iškart pastebimas svetimkūnis. Tačiau toks reginys ilgam sutrikdo – primena, kad žmonių sudarkyti gamtovaizdžiai savo ruožtu ne į gera keičia ir žmonių būdą, jų gyvenimą.

Kita vertus, Mykolės peizažuose nėra nieko nei grėsmingo, nei pavojingo, nei paslaptingo. Ji negąsdina ekologinėmis katastrofomis, tiesiog reflektuoja peizažą, atskleisdama, kaip nostalgiją nustelbia konsumerizmas.

Mykolės išeities taškas – ne vaizduotė ir ne atmintis. Piešimas iš natūros suteikia jos peizažams tikroviškumo, autentiškumo. Svarbu ir tai, kad iš mažų eskizų ant drobės nutapytas paveikslas išsaugo kūrybos spontaniškumą.

Didžiausią įspūdį menininkei daro tapytojai, novatoriškai keičiantys peizažo žanrą. Davido Hockny'o vėlyvieji peizažai jai įdomūs siekimu perteikti kraštovaizdžius, didžiulių greičiu lekiančius pro automobilio langą, spalvų ryškumu. Paslaptingi fantastiniai Peterio Doigo peizažai jai lyg ir svetimi, tačiau ją žavi nevaržoma šio tapytojo technikos laisvė. Mykolė irgi tepa labai plonus dažų sluoksnius, palikdama nutekėjimo žymes, kuria savitą simbiozę iš tapybiškos plastinės kalbos ir iš kompiuterinės landšafto projektų vizualizacijos. Įspūdį dar labiau sustiprina linijinė perspektyva, tokiems brėžiniams būdinga polichromija, neuždažyti balto fenoplastiko ploteliai.

Mykolę domina savitos topografinės gamtovaizdžių ypatybės. Jos nutapyti peizažai primena žemėlapius su kelių juostomis, pažymėtais vandens telkiniais, laukais, pievomis, kalvomis, miškų masyvais. Ne mažiau stropiai perteikiama ir erdvės giluma: „*Peizažo erdvę konstruoju tarsi uždarą patalpą su sienomis, lubomis, grindimis. Erdvė yra tai, kas sustabdo žvilgsnį. Tam tikra optinė iliuzija.*“

Žvilgsnis į kraštovaizdžio gilumą įtraukiamas, pasitelkiant žiūrėjimo tašką, ypač šoninį rakursą, išryškinant įstrižas kryptis. Dažnai peizažuose dominuoja veržli plačios kelio juostos įstrižainė. Abstrahuodama matomą vaizdą, tapytoja stengiasi atskleisti nematomą jo struktūrą.

Mykolė rašo: „*Peizažą suvokiu kaip vertikalių elementų masę, kuri suformuoja horizontalias formas: žolės stiebas – pieva, medis – miškas. Visa augmenija stiebiasi vertikaliai į viršų, tačiau kirsdama horizontalią smingą gilyn į žemę. Vanduo šį pojūtį dar labiau sustiprina, atspindėdamas ir pratęsdamas linijas.*“

Įtampą, o kartu paveikslų poveikį padidina ir kitos dichotomijos. Kontrastas geometrinėms kampuotoms, laužytoms formoms, plokštumoms yra organiškoms suapvalintoms, lyg tekančioms ir banguojančioms linijoms. Apibendrinimas ir abstrahavimas derinamas su smulkiais realistinėmis detalėmis, su dirvožemio, smėlio, žievės ar betono tekstūra. Greta kraštovaizdžio struktūros dailininkė atskleidžia nuolatinę gamtos kaitą, momentines būsenas.

Mykolės peizažuose spalvų deriniai visada susiję su metų laikais. Žiemos peizažuose sniege boluoja juodi medžių siluetai. Ankstyvą pavasarį, vėlyvą rudenį skambų baltos su juodos kontrastą keičia susiliejančios skirtingo sodrumo pilki atspalviai. Vasaros peizažuose miškų, pievų žaluma derinama su ežerų mėliu, upių žydruma. Rudens vaizduose mėgaujamasi gelsvos ir rusvos deriniais. Sniegas, dangus, vanduo, augmenija skirtingu paros metu blykčioja šviesos atspindžiais.

Mykolei pavyksta tradicinius fenomenus – tapybą ir peizažo žanrą – interpretuoti savitai, šiuolaikiškai. ■



LIETUVIŠKI RAŠMENYS – TARP ISTORIJOS IR MITOLOGIJOS

*Su dailės istorijos edukologu, dailės terapeutu, dizaineriu
Artūru JAZAVITA kalbasi Mindaugas PELECKIS*

Mindaugas Peleckis. *Esate ne pirmas, bandęs iššifruoti paslaptinguosius Vaidevučio vėliavos ženklus. Kada ir kaip radote tinkamą raktą?*

Artūras Jazavita. Vaidevučio vėliavos ženklais domėjosi daugelis senovės raštų tyrinėtojų. Per tris dešimtmečius esu matęs dešimtis versijų, dauguma buvo mėgėjiškos. Vienas radau knygoje, kitas straipsniuose, su kai kuriais tyrinėtojais bendravau gyvai. Kuo iš esmės skiriasi mano vertimas? Visi kiti norėjo „nušlifuoti“ kurią nors vieną versiją. Tai labai gerai studentams ar tiesiog skaitytojams, tačiau kertasi su vientisa protėvių pasaulėžiūra, įtraukiančia ir transcendentines idėjas. Daug metų grįždavau prie to įrašo ir derindavau su kitais dailės istorijos faktais, ypač atsiradus naujoms galimybėms susipažinti su istoriniais šaltiniais.

Sunkiausia buvo perprasti, kaip rašmenys atitinka garsus. Gera, kad įrašė sudėti taškai tarp žodžių. Tai reikėtų, kad yra pagrindinė devizo idėja su keliomis papildomomis reikšmėmis, o gal su paslėptais kodais ar šifrais. Rašmenys ant vėliavos kartu

turėtų būti ir šūkis, skambantis kaip aiškus, prasmingas padaršinimas. Tai, kad išlikę keletas šiek tiek besiskiriančių devizo įrašų, buvo tarsi nuoroda į prasminius sluoksnius. Dėl „daugiaprasmiškumo“, norint pasakyti kažką daugiau, įdedama arba išimama kuri nors raidė, vartojamas mažiau įprastas žodis. Skaitant skiemenimis ar dedant skyrybos ženklus, atsirastų dar daugiau prasmų. Įžvelgti palindromą ar skaityti iš kito galo lengviausia tada, kai gerai žinomos raidės ir kelios viena kitą papildančios reikšmės.

Į šiuos aspektus kiti tyrinėtojai nesigilino, skubėjimas rasti vieną reikšmingą perskaitymo versiją atšaldė nuo susikaupimo, įrašą šifruojant ilgesnį laiką. Jei populiarinsime šią temą, galbūt pavieniai tyrinėtojai ištrauks iš stalčių savo variantus. Reikėtų paminėti ir akademikų suręstą sieną, į kurią atsimušusios neprofesionalų spėlionės nugrimzdo į Letą. Beje, priminsiu, kad šią Homero aprašytą užmaršties upę perėmė liaudies tikėjimai, pagal kuriuos į ją įbridę viską pamirštame, tačiau viską vėl

51

„Prvtenia“ ar Baltijos jūros – „Mare Prutenorum“. Užrašyme „Prvssia“ aš matau kitą prūsų dalį. Tačiau žinant, kad tuo metu senieji prūsai traukėsi, o Lietuvos teritorija buvo laisvesnė, mažiau civilizuota, galima sakyti: „...išsiplėtusiems iki Utenos.“ Pridėjus žmogiškumo faktorių, išeitų, kad kunigaikščiai Utenis, Vytenis buvo kilę iš Brutenio dinastijos. Čia kalbame apie tą patį tikėjimo pagrindą, nes už Utenos apskrities latviai rusus vadina „krievais“, taigi tikėtina, kad tai buvo prūsų kriviai, o ne prutėnai.

Remdamiesi tuo, kas čia pasakyta, šį įrašą galėtume traktuoti kaip Brutenio šventikų devizą. Religinio požiūriu buvo įprasta prašyti dievų, kad išsaugotų vardus, pavadinimus, ypač tautų kraustymosi laikais. Praradus vardus, žodžius, prarandama dieviškoji kilmė. Šiuo atžvilgiu Brutenio žmonės atliko savo pareigą. Galbūt tai seniausias prašymas, kad dievai išsaugotų kalbą, žodžius ir vardus.

„Žmonėms išprususiems“ išsaugoti kalbą ir vardus reiškia išsilavinimą (išprusimą), nes kalba, vardai, pavadinimai yra neatsiejami. Čia išsilavinimas tapatinamas su lietuvių kalba. Už vardų slypi dievybės, kitaip tariant, pasaulėžiūrinė samprata. Prūsai klajonėse turėjo runas, „išprusimui“ taikė savo religinį-filosofinį modelį.

Kitas netikėtumas, kad prūsai – tai tiesiog išprusę žmonės, kalbantys lietuviškai. Čia prieiname prie politinės temos, o tai keičia tam tikrus aspektus. Galbūt dėl tos priežasties akademikai nesiimdavo tyrinėti šių rašmenų. Prūsai ir prutėnai turėtų būti atskirti bent koncepcijos arba religijos lygmeniu. Nors prūsai yra Vaidevučio pusėje, o prutėnai – Brutenio, šventikai kriviai yra arčiau prūsų ir pan. Žinoma, šios temos labiau filosofinės. Juk Karaliaučiaus sritis dabar priklauso Rusijos Federacijai.

Nustatant laiką, pirmiausia reikėtų paminėti, kad įrašas skirtas veikiausiai religiniams tikslams, jo funkcionavimo laikas galėtų būti panašus kaip glagolicos, kurią vėliau išstūmė kirilica. Pagal rašto grafiką teigčiau, kad tuos ženklus surinko ar sukūrė Brutenis, įtvirtindamas prutėnų ir prūsų klajonių patirtį bei minėtą mokymo koncepciją.

Palyginti su kitomis indoarijų rašto sistemomis, šių rašmenų svarba senųjų laikų tyrinėjimams kol kas nėra tinkamai įvertinta, šis įrašas išstumtas į valstybei reikšmingų tyrimų užribį. Panašiai indų mokslininkai neigia aramėjų ar finikiečių rašmenų įtaką brahmi kalbai, iš kurios išsivystė daugybė Indijos kalbų, tad gilesnio sluoksniu atskleidimas ne tik dar labiau apsunkintų jų tyrimus, bet ir būtų politiškai neparankus.

Ar galima teigti, kad runos – tikroji mūsų abėcėlė? Ar yra likę daugiau liudijimų, ne tik pateiktasis Simonas Grunau knygoje?

Prieš tvirtinant, kad Brutenio rašmenys yra tikroji abėcėlė, reikėtų iš naujo įvertinti prūsų ir lietuvių kalbų ryšį, nes į Lietuvos teritoriją persikėlė būtent prutėnai, prūsai kūrėsi kaimyninėse teritorijose. Kalbų statuso tikslinimas – labai ilgas, sunkiai valdomas procesas, todėl besidomintiems užteks laiko ištyrinėti šiuos rašmenis, jei neuždraus akademikai, įpratę prie lotyniškų rašmenų, ironiškai klausdami, kam apskritai to reikia. Šiaip ar taip, mokslinė šios temos analizė, paremta didele bibliografine paieška, daug ką sukonkretintų.

Jei šio įrašo vartojimą apibrėšime 500–1000 mūsų eros metų, tai „išprusę“ žmonės tikrai turėjo žinoti runas, nes jas vartojo aplinkui gyvenančios tautos. Reikėtų paminėti iliustraciją, kurią savo knygoje pateikė Karlas von Šmitas, vadindamas ją Krivio Krivaičio vėliava. Joje matome tuos pačius 3 dievus ir 10 runų. Kiek pamenu, runose „įskaitomas“ ciklas, kurį galima prilyginti dvasiniam keliui. Bėgant metams, žmogaus gyvybinė erdvė siaurėja, bet, artinantis mirčiai, jis taip transformuoja save, kad viskas vėl pradeda taisyti, vystyti, taigi ciklas baigiasi Saulės runa. Jei vadinsime tai „antruoju gimimu“ ar dvasine savirealizacija, tada runų įrašą tikrai galėsime priskirti šventikui. Panašiai nutinka ir dabar – kai žmogų užgula finansinės, tarpusavio santykių ar sveikatos problemos, jis atsisuka į religiją. Galima daryti prielaidą, kad, sulaukus senatvės, pasineriama į religinę praktiką.

Norint geriau suprasti runas, tikėtų toks įvaizdis: viskas, ką žinome, kokias knygas turime, suskirstoma į 24 sritis ir išdėliojama taip, kad nieko neliktų nepaskirstyto. Po to kiekvienai sekcijai sugalvojama po ženklą ir atsiranda runos. Kartu tai bus 24 pasaulėžiūros.

Atsižvelgdamas į tai, siūlau runų filosofijos ieškoti lietuvių kalboje, kaip ir senovės lietuviai skaitykime runas lietuviškai. Vienas kelias – atskleisti simbolinius ryšius. „Saulės“ runa skamba lietuviškai, nes germaniškai būtų *sun*. Kodėl jos simbolis – ne apskritimas, o laužyta „S“ raidė? Mes turime žodį „siela“ su tokia pačia šaknim kaip ir skandinavai, susijęs žodis būtų „siūlas“. Čia ta sąsaja reikėtų, kad siela keliauja kaip žaibas – siūlu. Kita runa – skylančiantis ledas, „ižas“. Toks žodis išlikęs ir rusų kalboje, tačiau mes dar turime žodį „tęžta“, čia runos vibracija būtų „-ęž“. Tai lyg transcendentinis skambesys, kurį sukelia gamtos procesas. Rusų kalboje yra žodis *струна* – styga, o latvių – *runat* (kalbėti).

Kitoks simbolinis perėjimas būtų runa „algiz“, lietuviškai tariama „algys“, panašiau į „ilgis“, nes apversta ji reiškia „šventą vietą“, o lietuviams tai būtų „alkas“. Čia toks reikšmių tranzitas, nuo „apsaugos“ (briedžio ragai) pereinama prie alkų – tai šventų vietų apsaugos sistema. Svarbūs ir sąskambiai: *algiz* – alcis (briedis) – alkas.

Dar vienas pavyzdys, kaip runos išreiškia pavadinimus ir kalbos konstrukcijas. Skandinavai turi runą „ing“, o mes ir „-ing-“, ir „ang-“. Piešiama kaip langelis – anga, per kurią pereinant transformuojamasi. Susijusi grupė – „anga, langas, palangė“. Tai gi, palangė – Palanga, šis pavadinimas sugalvotas, aiškiai remiantis runų pasaulėžiūra. Pereinant iš Palangos į jūrą, atsiduriama laive, plačioje erdvėje, o atplaukus į Palangą, iš vandens persikeliamas į sausumą. Runos „-ing-“ veikimas lietuvių kalbos žodžiuose pasireiškia kaip būdo transformacija, įgyjant tam tikrų savybių. Pavyzdžiui, yra žodis „galia“ – tik perėjus „-ing-“ tampama galingu arba galinga. Pas mus ši dievybė būtų dviejų lyčių, gal todėl ir neapsisunkino lietuviai tokiomis kon-

cepcijomis, dievybes pamiršo. Tokia yra Lietuvos, esančios susilieimo zonoje, specifika. Dabar orientuojamasi į modernią Lietuvos kultūrą ir istoriją, pagoniška praeitis ignoruojama. Runos, paremtos transcendentine paradigma, neatitinka dabartinės paradigmos „čia ir dabar“, susijusios su modernumu, krikščionyste, postsovietine patirtimi. Maudymasis senovėje atrodo per didelė prabanga. Be to, norint suvokti runų „lietuviškumą“, reikia turėti vidinį polinkį – gerai mokėti lietuvių kalbą, turėti muzikinę klausą. Šiuo metu Lietuvoje runų tyrinėjimai nefinansuojami, bet atsiranda šiokios tokios galimybės pasireikšti entuziastams, nes visiems prieinama informacija apie runų kultūrą kitose šalyse.

Ar mūsų muziejuje esantys runų kalendoriai yra vietiniai, ar atvežtiniai?

Tiksliausiai į šį klausimą atsako lietuviškas žodis „trūnyti“. Mediniai kalendoriai, įrašai sunyko, atėjus krikščionybei. Rusų kalboje išlikęs panašaus žodžio kitas aspektas, galbūt nukreiptas į runų propaguotojus, – „*podtrunivatj*“ (*подтрунивать*), reiškiantis pašiepti, šaipytis. Nelengva perduoti mokymą, kuris remiasi transcendentiniu požiūriu, ypač kai įsitvirtina materialiai galingesnė kultūra su paprastesniu laiko skaičiavimu. Išlikę runų kalendoriai labai sudėtingi, tai rodo, kad jie įstengė aprėpti daugybę informacijos. Kelčiau hipotezę, kad lietuvių liaudies orų spėjimai, prietarai yra runose koduotos informacijos liekanos šnekamojoje kalboje. Galėjo būti taip, kad, esant nedideliame informacijos srautui, žmonės ją lengvai įsimindavo, tas žinias laikė atmintyje, priderindami prie krikščioniško kalendoriaus.

Ko reikėtų, kad ši informacija būtų patvirtinta? Jei turėtume gerus užsienio autorių runų kalendorių tyrimus, juose būtų galima ieškoti etnologinių žinių, susijusių su lietuvių tauta. Yra dar viena problema, – runų raižytojai dirbo, apimti tam tikros pusiau sąsąmoningos būsenos, kai ranka valdoma tiksliau, negu mato akis. Todėl atsiranda labai daug

visokių sąryšių, lemiančių kompoziciją ir tam tikras proporcijas. Tai būdinga ir kalendoriui, esančiam Lietuvoje.

Esu skaitęs, kad Vaidevutis buvo kilęs iš kimbrų. Labai panašiai skamba keltiškasis velsiečių savivardis (Cymru, Cymraeg ir pan.). Ar baltai ir keltai galėjo būti susiję? Juk ir finai (suomiai, samiai, estai), šiaurės germanai (vikingai: būsimieji švedai, norvegai, danai, islandai, fareriečiai), ir keltai (škotai, airiai, velsiečiai ir kt.) buvo palyginti netoli nuo mūsų. Skačiau apie velsiečių karalių, kurio vardas nusistebėtinais artimas Mindaugui, panašių vietovardžių esama Velse, o Kornvalio pavadinimas kornų kalba – Kernewek – primena Kernavę.

Tautų ryšius nuo Britanijos iki Baltijos patogiausia tyrinėti platesnių įvykių kontekste, ar tai būtų Romos imperijos griūtis, ar tautų kraustymasis, ar dar bendresnė indoeuropiečių plėtra. Kartais labai tinka modelis, atspindintis dinastijų likučių klajones ar giminiškų tautų suartėjimą pačių sukurta tinkle. Panašiai kaip dabar įmonės turi savo filialus. Vaidevučio nenorėčiau „pririšti“ prie populiariai suprantamų ir „įvietintų“ kimbrų ar gotų, beje, Prūsijos teritorijoje jis laikytas pusdieviu. Lietuviams kaip ir rusams nuolat kyla pagunda visur įžvelgti savo tautiečių pėdsakus. Pavyzdžiui, etruskai vadino save „rasena“, todėl rusai laiko juos rusais, o mes galėtume sakyti, kad jie turėjo centrą Raseiniuose.

Atsakyti į tokio pobūdžio klausimus labai padeda išlikę meno kūriniai su simbolinėmis užuominomis. Pavyzdžiui, mums įprasti žodžiai *kambarys* ar *kamara* pagal ezoterines technologijas turėjo visai kitas prasmes. Taigi patikimesnis šaltinis būtų simbolika, pavyzdžiui, artefaktai, atspindintys, jei koks nors kimbras kamaroje nuveikė kažką antgamtiško... Kitas dalykas – reti žodžiai, pavyzdžiui, vienas iš velsiečių kalbos sluoksnių turėjo žodį „loky“, skambantį labai lietuviškai, kitose kalbose tokio nėra. Nagrinėjant tos pačios šaknies žodžius, reikėtų atsižvelgti į reikšmių prasilenkimus.

Labai pravartu nepamiršti, kad arijų plėtros laikais žmonės kūrė saleles, t. y. šventų vietų, pilikalnių, alkų tinklą. Gotai ar kimbrai kaip ir keltai turėjo savo tinklus, gotai net vadino save dievais ir lankydavo vieni kitus. Ne tuščiu pagrindu tautos rengdavo ir didelio masto karines operacijas.

Situacija ypač keista tuo atžvilgiu, kad latvių istorikai pripažįsta keltų įtaką, o mūsiečiai – ne, nors turime žodžius *keltas*, *kelti*, *perkelti*, *kelias*. Keltai, susikūrę ypač didelį tinklą, laikė save „keltininkais“ net į anapusinį pasaulį.

Kernavės samprata mums yra politiška, bet esama ir mažiau politiškų pavyzdžių. Šiuo atveju pasakysiu tik tiek, kad senovės „kernavių“ tinkle mūsų Kernavė projektavimo požiūriu ir archeologiškai buvo stipresnė. „Kernavių“ turėjo būti ir rusakalbėje teritorijoje. Įdomiai čia pasireiškia simbolinės pavadinimų slinkty, vieniems *корень* – šaknis, kitiems *corn* – grūdas. Grūdas irgi yra potencialus augimo „tinklas“, o šaknis – augalo ryšys su žeme tinklas. Lietuviai, kalbėdami apie pynimo darbus, vartoja žodį „karna“ – tai tinklo įvaizdis. Reikėtų pasižiūrėti, ar velsiečių kalboje yra analogiškas žodis. Jei dar giliau leisimės į panašios simbolikos tyrinėjimus, atsidsursime jau minėtame dieviško žodžių „išnuomojimo“ lauke.

Dėl Mindaugo ar kitų vardų skirtingos lokalizacijos reikėtų atsižvelgti į senąjį tikėjimą, kad „tinkle“ esantys giminės užmezga stipresnius dvasinius ryšius. Iš čia kildinamos įvairios telepatinės savybės, kiti fenomenai, priskiriami „dieviškumui“. Tai reikštų, kad *à la* Mindaugo, mirštančio Velse, savybės pereina Mindaugui, gyvenančiam Lietuvoje. Istorijos ir likimai gali būti panašūs, nors anuomet žmonėms nebuvo lengva fiziškai nukeliauti vieniems pas kitus. Dėl panašių tikėjimų atsirado daug prietarų, pavyzdžiui, jei vieną kankinsi, kitam persiduos jo skausmas, ir pan. Aišku, mes esame gero kai mažiau determinuoti tokio „dieviškumo“.

Kodėl dabartinis mokslas skeptiškai žiūri į pačią idėją, kad lietuviai (ir kitos kaimyninės tautos)

galėjo turėti savo raštą? Nejau buvome laukiniai ir nemokėjome rašyti tuo metu, kai savo rašmenis jau turėjo airiai, škotai (Ogham), vengrai, tiurkai, skandinavai (runos), italikai, etruskai, Kaukazo Albanijos gyventojai ir daugelis kitų? Kodėl bandoma įteigti būtent tokį naratyvą? Kodėl iki šiol neturime nė vienos monografijos šia tematika? Gal ketinate užpildyti šią spragą? Ko trūksta, kad prasidėtų išsamūs tyrimai?

Senovėje raštas buvo siejamas su dievų priežiūra, tad visos rašto sistemos per dieviškumą buvo susijusios. Tiesioginį rašto siejimą su politika, valdymu arba religija daugelis lietuvių mokslo, kultūros, net religijos atstovų vertina skeptiškai dėl lietuviško rašto simbolių rekonstrukcijos. Jie jau savo pyragą valgo. Tai nereiškia, kad entuziastams neliko jokių galimybių. Lietuvių kalba turi sąryšius su keletu rašto sistemų. Runų rašte „As“ būtų savasties, ašies simbolis, kuris koreliuoja su mūsų „Aš“, o glagolica ir kirilica turi „Az“, bet ne „ja“ (я) kaip rusų kalba. Mums įprastos lotynų kalbos „ego“, kaip ir danų „jeg“ nuveda iki sanskrito „jogos“, reiškiančios kūno valdymą jutimais, siekiant dvasinio tobulėjimo. Lietuvių kalboje – tai jėga, sutelkta į proto vibracijas. Istoriskai susiklostė sudėtingos struktūrinės schemas. Be abejo, visas indoeuropiečių kalbas vienijo ryšiai, atsiradę senovės laikais, bet jie matomi, tik perpratus arijų pasaulėžiūrą, jų taikytas dvasines technologijas. Tai reiškia, kad yra vieninga simbolinė arijų kalba. Jei to nepastebime, ji vis tiek egzistuoja dieviškame lygmenyje, nuo kurio beveik visai esame atsiriboję kaip ir pamiršę rašto simbolius.

Šiais klausimais rašė nemažai mėgėjų, savo raštais sukeldami didelį akademikų susierzinimą. Jei mes galime lietuviškai perskaityti mums tolimų tautų žodžius, tai nereiškia teigti, kad visur gyveno lietuviai, gal jie vadinosi getais, trakais ir kt. Tai, kad lietuviškai kalbėję žmonės buvo galingi, mokėjo rašyti ir paliko nuostabių artefaktų, nereiškia, kad jų buvo daug. Su getais ar gotais susijęs lietuvių žodis „guotas“, kuris, kai taikomas žmonėms,

reiškia nedidelį jų būrį. Galbūt keletas būrių, puoselėjančių savo gyvenimo būdą ir kalbą, pasiekė tokį lygį, kad Žemaitija buvo vadinama Samogitia, Samogetia, Samogotia. O tai apytiksliai reikštų žemieji ar įžymieji, gal net „prispausti“ dievai. Tais laikais (kaip ir dabar) apie dieviškumą buvo geriausia neužsiminti, visiškai pamirštant ir savo praeitį. Tai tolygu išgyvendinimui. Ir krikščionybė remiasi, ir sovietų valdžia rėmėsi paradigma „čia ir dabar“, bet rašto, istorijos, praeities tyrimams taikytina visai kita paradigma. Tai turėtų būti aišku rašto tyrinėtojams.

Kalbant apie monografiją šiais klausimais, pirmiausia reikėtų klausti, iš kokių pozicijų ji bus rašoma. Tokia problema nekiltų, rašant magistro ar doktoranto darbą, nes būtų aiškūs šaltiniai ir numatomas rezultatas. Kitais atvejais istorija susikirs su mitologija, vadinasi, jokie logiški pagrindimai, įrodymai nebus galimi. Rašant iš arijų ar tam tikro Vienio pozicijų, būtų labai daug prieštaringų teiginių, neįrodytų faktų. Arijų klausimu tam tikrais įrodymais tampa ir pasakos, ir tautosaka.

Šiame interviu išdėščiau neįprastą poziciją, taikytiną rašmenų ikivalstybiniais laikais tyrimams. Šiuo metu knygos pateikiama informacija yra politiškai „nuraminta“, daugmaž suderinta su faktais, kuriuos pripažįsta įvairių šalių mokslininkai. Kitokios informacijos prikimšta *Wikipedia*, visa tai reikėtų analizuoti, derinti, o čia ne vieno žmogaus darbas. Tikėkimės, atsiras daugiau entuziastų. Netgi aptariant minėtą Brutenio įrašą, kad būtų suderinta informacija, tektų tyrinėti kelias temas, viena iš jų – prūsų plitimas į slavų kraštus ir pavienių Brutenio ženklų transformacijas.

Pabaigai galima pažymėti mūsų žodžių „raštas“ ir „rasti“ šaknų panašumą, kai „rasti“ prasiplečia, – at-rasti, pra-rasti. Taigi raštą galima dieviškai atrasti, po to prarasti ir, tikėkimės, vėl atrasti. Toks žodžių šaknų panašumas nėra atsitiktinis, nes turime dar ir žodį „kraštas“.

Dėkoju už pokalbį.

■

KETVIRTIS AMŽIAUS: LAIKĄ ĮVEIKIANTIS ŠOKIS

Prieš 25 metus Vilniuje buvo įkurtas Lietuvos šokio informacijos centras (LŠIC). Su jo įkūrėju Audroniu IMBRASU ir dabartine vadove Gintare MASTEIKAITĖ kalbasi Ugnė KAČKAUSKAITĖ.



Gintarė Masteikaitė ir Audronis Imbrasas

Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka

Audronis Imbrasas: šokio situacija lyg veidrodinis atspindi šalies būklę

Ugnė Kačkauskaitė. *Kokia Lietuvos šokio padėtis buvo prieš 25 metus?*

Audronis Imbrasas. Jei kalbėsime apie profesionalų šokį, tai prieš 25–30 metų iš esmės buvo tik baletas. Pagrindinė veikla virė LNOBT (Kauno ir Klaipėdos muzikiniai teatrai turėjo gerokai silpnesnes baletų trupas negu dabar), tačiau net ir Vilniuje pamenu sezoną, kai nebuvo sukurtas nė vienas naujas baletų spektaklis, esą dėl lėšų stokos. Maždaug kas antrą sezoną naują ar atnaujintą programą pateikdavo ansamblis „Lietuva“. Atsirado moderniojo / šiuolaikinio šokio užuomazgos – Kaune jau reiškėsi, savo festivalį rengė „Aura“, Vilniuje su pavieniais baletų solistais kartais ką nors sukurdamo Jurijus Smoriginas, kėlė galvą „Polėkio“ kolektyvas, išauginęs nemažai dabartinių šiuolaikinio

šokio asmenybių. Įžymių baletų šokėjų galakonzertus rengdavo Petro Skirmanto fondas. Vis dėlto pasitaikydavo sezonų, kai Vilniuje nepamatydavome nė vieno naujo šokio spektaklio, čia nesileisime diskutuoti, tarkime, apie meninę tuometinės nacionalinės baletų trupės kryptį. Kituose miestuose, išskyrus tris pagrindinius, nevykdavo beveik nieko, susijusio su šokiu.

Interneto tais laikais nebuvo, šokio videojuostomis ar užsienietiškais žurnalais niekas neprekiavo, nebent vienas kitas profesionalas kažką parsiveždavo iš gastrolių. Nors valstybės sienos jau buvo atviros, tačiau kelionės į užsienį reikėdavo ne tik varginančias procedūras, kad gautum vizą, bet ir brangius skrydžius, nelengvai rezervuojamus viešbučius. Taigi meninės informacijos atžvilgiu vis dar gyvenome atskirti už dangos, nors jau ne geležinės. Anuos laikus sudėtinga net lyginti su dabartine šokio įvairove ir informacijos apie ją srautu.

Kokiomis aplinkybėmis įsikūrė LŠIC? Kas lėmė šį sprendimą?

Tai buvo asmeninė mano iniciatyva, atsiradusi kaip reakcija į keblią šokio situaciją. Tuo metu nevartota net pati sąvoka „šokis“, ji vadindavo „choreografija“, kaip įprasta visoje buvusios SSRS teritorijoje, arba laikydavo teatro, net muzikos žanru. Teko nemažai pasistengti, kad „šokio“ sąvoka, didžiojoje pasaulio dalyje vartojama kaip bendrinis šios srities pavadinimas, išvis pasiektų mūsų visuomenę. Anuomet ėmiausi tokios „propagandos“, nes buvau aktyvus žurnalistas ir kritikas.

Be šių priežasčių sprendimą lėmė dar keletas aplinkybių. Šokio informacijos centras neseniai buvo įsikūręs Estijoje, ten remtasi suomių, savaip perėmusių prancūzų patirtį, pavyzdžiu. Lietuvoje atsirado ilgai laukti teisės aktai dėl ne pelno organizacijų – susidarė teisinės prielaidos kurti ne tik valstybines biudžetines įstaigas, bet ir kur kas lankstesnius darinius. Tai teikė vilčių, bet paskutinis lašas, perpildęs mano kantrybės taurę, buvo tai, kad ką tik įsikūręs Atviros Lietuvos fondas į visiškai naują Atlikėjų meno programą oficialiai įtraukė tik teatrą, muziką ir kiną. Kai pasiteiravau, kodėl ignoruojamas šokis, atsakė, esą jo Lietuvoje tiesiog nėra. Supratau, kad nelieka nieko kito, kaip įkurti įstaigą, kurios pavadinime būtų aiškiai įrašytas terminas „šokis“, ji spręstų būtent šio meno problemas, jį populiarins, atstovaus šios srities interesams.

Formaliai LŠIC įkūrė Kultūros ministerija Vyriausybės sprendimu. Po poros metų, kai teisės aktai buvo pakeisti, leidžiant ne pelno, vėliau viešąsias, įstaigas steigti jau ir fiziniams asmenims, bei po eilinio ministerijos vadovybės pasikeitimo buvo pranešta, kad centras uždaromas, tačiau, jei norime, galime jį perimti, persteigti jau kaip fiziniai asmenys. Taip LŠIC įgavo dabartinį juridinį statusą.

Kaip Jūs atradote šiuolaikinį šokį? Kas anuomet padėdavo užčiuopti jo pulsą?

Vieną kitą šiuolaikinės (su išlygomis) choreografijos kūrinį Lietuvos publika galėdavo pamatyti jau

sovietmečio pabaigoje – centralizuotai užsieniečių gastroles rengęs *Goskoncert* kas porą metų ką nors numesdavo ir mums. Pirmuosius tikrus šiuolaikinio šokio kūrinius pamačiau Kaune, „Auros“ festivalyje, pačioje devintojo dešimtmečio pabaigoje. Tačiau, būdamas kritikas, profesionaliai domėjausi pasauline šokio istorija, natūralu, kad žinojau pavardes, orientavausi, kokie yra šios srities žanrai ir kryptys. Labai pravertė pirmosios profesinės stažuotės, į kurias vykau įvairių šalių ambasadų Lietuvoje kvietimu. 1993 m. rudenį beveik du mėnesius viešėjau Paryžiuje pagal Prancūzijos kultūros ir frankofonijos ministerijos specialią programą Vidurio Rytų Europos kultūros profesionalams. 1994 m. vasarą viena kelionė į JAV aprėpė dvi programas – Valstybės departamentas pristatė pagrindines savo šalies šokio įstaigas, o Amerikos šokio festivalis (*American Dance Festival – ADF*) parengė edukacinę programą šokio kritikams. Per tas keliones pamačiau po dvi–tris dešimtis spektaklių, kokių iki tol Lietuvoje beveik nebūdavo įmanoma išvysti. Kasmet vykdavau ir į Šiuolaikinės choreografijos festivalį Vitebske (Baltarusija) – tas renginys buvo labai svarbus šiuolaikiniam šokiui mūsų geografiniame regione. Tokia buvo pradžia, paskui tęsiau ir plėtojau užmegztus kontaktus, stengiausi vyksti į šokio festivalius ar nacionalines vitrinas Vakarų valstybėse. *Zoom* tais laikais juk nebuvo.

Kas padėdavo generuoti idėjas, įgyvendinti didesnius projektus?

Per tuos du dešimtmečius talkino įvairūs žmonės, sunku būtų visus išvardyti. Paminėsiu tuos, kurie ilgai darbavosi LŠIC kartu su manim: Viktoras Karpušenkovas, Vita Mozūraitė, kuri laiką – Jolita Balandytė, vėliau Auksė Luišaitė, Ingrida Gerbutavičiūtė, Goda Dapšytė, Laima Zamžickė, Gintarė Masteikaitė, nemažai kitų kolegų. Dauguma pastaruoju metu matomiausių choreografų, šokėjų irgi buvo centro bendražygiai. LŠIC sėkmę lėmė daugelio žmonių energija ir darbai.

Labai padėjo ir užsienio – Prancūzijos, JK, JAV, Vokietijos, Šiaurės kraštų – ambasadų Lietuvoje

kultūros padaliniai. Festivalį *Naujasis Baltijos šokis* parėmė „Philip Morris Lietuva“ ir Aušra Balčiūnienė, mus palaikė „Clear Channel Lietuva“ ir vadovas Artūras Štaudė. Teigiamų impulsų davė centro ir festivalių leidinių dizaineriai, labai stiprūs kūrybininkai – Daiva Matulytė, Tomas Mrazauskas.

Įdomus niuansas, išryškėjęs LŠIC veiklos pradžioje, per pirmuosius festivalius *Naujasis Baltijos šokis*, – iš profesinių bendruomenių mus labai palaikė, netgi patys dalyvaudavo teatralai, dailininkai, tačiau šnairai žiūrėjo muzikos atstovai, sprendžiantys šalies baleto likimą, per jo prizmę vertinantys turbūt ir šiuolaikinį šokį.

Kokia Lietuvos šokio padėtis yra dabar?

Nelygu, iš kurio taško žvelgsime. Palyginti su 10-uoju dešimtmečiu, nueita toli į priekį, aktyvus šokio gyvenimas verda ne tik Kaune ar Vilniuje, bet ir Klaipėdoje, pasiekia kitus miestus. Tačiau, jei lyginsime su Prancūzija, Olandija, Belgija, Suomija ar Norvegija, atrodysim ganėtinai liūdnai. Kita vertus, garsus britų šiuolaikinio šokio guru Johnas Ashfordas nuolat kartoja, esą mažiau negu 5 milijonus gyventojų turinčios valstybės visavertiškai plėtoti šokio negali. Pusiau juokais keliu sau uždavinį šį dėsniį paneigti.

Atskirų šokio žanrų situacija irgi vertintina skirtingai. Baletas turi stiprią mokyklą, kuri formavosi beveik šimtą metų, gauna rimtą valstybės paramą. Nors meninę jo orientaciją pastaraisiais dešimtmečiais vertinu itin kritiškai, tačiau dabar daug stipresnės negu kadaise yra Kauno ir Klaipėdos muzikinių teatrų baleto trupės, ypač pastaroji. Šiuolaikinis šokis, palyginti su tuo, kokį dėmesį jam skiria valstybė, pasiekė neįtikėtinos įvairovės, tuo atžvilgiu mes gerokai lenkiame, tarkime, kitas dvi Baltijos šalis. Dabar tai tarptautiškai itin aktyvi bendruomenė, kurios kontaktai apėmė, pasirodymai jau pasklido kone po visus žemynus, aišku, iki COVID-19 pandemijos. Kita vertus, ryškėja labai liūdna tendencija – apie penkiasdešimt šiuolaikinio šokio kūrėjų iš Lietuvos gyvena ar didžiąją laiko dalį praleidžia užsienyje. Priežastis paprasta – skirtingai nuo teatro, muzikos

ar baleto, yra itin mažai galimybių, kad Lietuvoje pavyks išgyventi iš šokėjo profesijos, o verstis vien projektais ne visi gali, ne visi ir privalo norėti.

LŠIC vadovavimą 2017 m. perdavėte Gintarei Masteikaitei, tačiau esate aktyvus Lietuvos (ir ne tik) šokio raidos stebėtojas. Kokios problemos, Jūsų manymu, šiuo metu aktualiausios?

Jau minėjau masinį jaunosios kartos nutekėjimą į užsienį. Jei norime šios srities potencialą išlaikyti savo pačių šalyje, užuot tiekę „žaliavą“ pasauliui, būtini skubūs sprendimai. Reikia vieno labai paprasto dalyko – turi atsirasti nuolat veikianti valstybinė šiuolaikinio šokio institucija, kuri rūpintųsi šios srities infrastruktūra, strategija, skatintų kūrybinę veiklą. Dėl jos formato ir vietos šokio lauke galėtų būti diskutuojama, įvairios šalys taiko skirtingus modelius – yra ir nuolatinės trupės, ir vadinamieji šokio namai ar centrai. Tačiau ligšiolinė padėtis pas mus, kaip matome, visiškai nebeatitinka šokio bendruomenės jaunosios kartos lūkesčių ir galimybių. Tokia institucija galėtų duoti naują impulsą ir visai valstybinių įstaigų, puoselėjančių scenos meną, sistemai, lygiai kaip valstybinę kultūros sistemą teigiamai paveikė atsiradusios naujos infrastruktūrinės organizacijos – Kultūros taryba ir Nacionalinis kino centras.

Rimta problema, kaip užtikrinti, kad šokis būtų pasiekiamas visoje šalyje, ne tik didžiuosiuose miestuose. 2019 m. bendromis LŠIC ir Šiuolaikinio šokio asociacijos pastangomis apėmėme 56 kultūros centrus. Įsitikinome, kad mažesnius miestus šokis pasiekia labai retai, yra miestelių, kurie profesionaliojo šokio išvis niekada nematė.

Problema laikau ir disbalansą tarp šokio mokyklų. Šokio profesionalus rengia LMTA Vilniaus ir Klaipėdos fakultetai, M. K. Čiurlionio meno mokykla, žemesniu lygmeniu – Vilniaus kolegija, Kauno choreografijos mokykla, pridėję daug privačių studijų. Teoriškai yra iš ko rinktis, tačiau praktiškai jauniems žmonėms ar jų tėvams labai sunku susivokti šioje pasiūlos kakofonijoje, neaišku, kuo viena

studija skiriasi nuo kitos, vienas LMTA fakultetas – nuo kito, kur galima pasirengti profesionaliai šokio karjerai, o kur tik prasimankštinti trumpalaikiams, vienkartiniais televizijų ar komercinių arenų šou. Talentingiausi jauni šokėjai dažniausiai emigruoja, studijas renkasi užsienyje.

Pagrindinei baletu trupei pagaliau atėjo vadovauti žmogus, kuriam rūpi nacionalinio baletu ateitis. Tikėkimės, jis pamažu ištaisys tuos keistus nukrypimus, kai buvo labiau orientuojamasi ne į Lietuvą užaugusius šokėjus, bet į Rusijos choreografus, kažkodėl ir į Lenkijos, nors kažin, ar ji laikytina rimtesnių šokio pasiekimų šalimi.

Žvelgdamas kritiko akimis, kokias Lietuvos šiuolaikinio šokio bendruomenės ydas pastebite? O gal esama ir tam tikrų veiklos spragų?

Apmaudu dėl susiskaldymo, kai rūpi tik asmeninis kiemas. Įveikus tas varžančias ribas, būtų daug lengviau tiek visai bendruomenei, tiek daug kam asmeniškai. Kita vertus, karantinas parodė, kad ši bendruomenė turi labai stiprų stuburą, geba susitelkti, padeda vieni kitiems, net ir gretimoms meno sritims. Žinoma, ji nėra vienalytė, yra labai kūrybingų, dinamiškų asmenybių, sėkmingai veikiančių operatorių, bet yra ir pasyvių ar vaikščiojančių vis tais pačiais takais, netrūksta nusivylusių, beveik visiškai atsiribojusių...

Tačiau liūdniausia, kad valstybinės struktūros, susijusios su šokiu, seniai nebeatitinka laikmečio, ir man, kalbėsiu tiesiai, dėl to šiek tiek gėda už mūsų šalį. Žinoma, veikla, dažniausiai remiama Kultūros tarybos, vis tiek vyksta, nepaisant to, kokia nerangi, nelanksti valstybinė kultūros ar švietimo politika, kultūros procesai ją apeina ir palieka toli už nugaros. Šokio bendruomenės potencialas ir tarptautinis įdirbis dar pernelyg menkai išnaudojamas. O tai labai praverstų ir kultūrai, ir ekonomikai, ir socialinei sferai.

Ar šiais laikais dar apskritai verta kalbėti apie, pavyzdžiui, lietuviško šokio savitumą? O jei taip, tai koks jis?

Būsiu gal nepopuliarus, tačiau nelabai tikiu nacionaline šių laikų meno tapatybe, nesvarbu, ar tai dailė, muzika, kinas ar šokis. Tik tie menai, kurių išraiškos forma yra kalba, tiesiogiai sietini su nacionaliniu savitumu, nes kiekviena šalis paprastai turi savo vyraujančią kalbą. Vis dėlto kokybiškiausi, iškiliausio meno reiškiniai nepaiso nei sienų, nei geografijos, nei kalbos ribų.

Tačiau pasikartosiu: pagal srities, kurią geriausiai išmanau, – šokio – situaciją ir kontekstą galima vertinti tos ar kitos visuomenės kūrybiškumą, kritinio mąstymo, net demokratijos toje šalyje lygmenį. Šiuolaikiniam šokiui tradiciškai labai sudėtinga autoritarinėse ir / arba technologiškai atsilikusiose valstybėse, kur kas lengviau demokratiškose, pažangiausias technologijas ir vadybos metodus taikančiose visuomenėse. Kuo uždaresnė šalis, tuo mažiau joje šokio, kai kuriose net profesionalus baletas draudžiamas arba nepriskiriamas valstybės finansuojamoms, viešąsias paslaugas galinčioms teikti sritims.

Lietuvos šokio situacija lyg veidrodis atspindi šalies situaciją – visuomenė vis dar vaduojasi iš planinės ekonomikos, sovietmečiu suformuotų struktūrų, mitų, įpročių bei tarpusavio santykių. Labai lėtai, po truputėlį, kiek leidžia tie papročiai ir santykiai, judame į priekį, kad atsидurtume ten, kur norime būti, – tarp pažangių, atvirų, laisvų visuomenių...

Gintarė Masteikaitė: šiuolaikinio šokio bendruomenei būdingas tarptautiškumas

Ugnė Kačkauskaitė. *Kokiomis aplinkybėmis pradėjai vadovauti Lietuvos šokio informacijos centrui?*

Gintarė Masteikaitė. Šitą poziciją man pasiūlė LŠIC įkūrėjas ir ilgametis vadovas Audronis Imbrasas, puikus strategas, gebantis įvertinti žmonių ir organizacijų potencialą. Apsvarsčiusi visus plusus ir minusus, sutikau, nors tuo metu tikrai neketinau vadovauti jokiai organizacijai, buvau nepriklausoma kultūros vadybininkė, prodiuserė, rengiau turus užsienyje, tai-

kiau naujus darbo metodus, kūriau visokiausius projektus... Ir kaip tik tada gavau tą pasiūlymą. Sutikau, nes buvo aišku, kad labai reikia, o jeigu siūlo man, vadinasi, pasitiki. Pokalbis vyko 2016 m. pabaigoje. Nuo kitų metų sausio pradėjau dirbti.

Kokia Lietuvos šokio padėtis buvo tuomet, kai ėmeisi šio centro vadovės pareigų?

Atrodytų, nelabai skyrėsi nuo dabartinės, bet, kai geriau pagalvoji, situacija vis dėlto kitokia. Šiuolaikinio šokio bendruomenė buvo mažesnė, per keletą pastarųjų metų įvyko tikras „sprogimas“, tvirtas šokėjų ir choreografų pozicijas jau pradeda užimti mažiau žinomi arba dar visai negirdėti vardai. Sparčiai daugėja studijuojančių arba mokslus tarptautinėse šokio mokyklose baigusių, su užsienio kūrėjais dirbančių šokėjų – Dovydas Strimaitis (*Ballet National de Marseille*) ar Lukas Karvelis (*Anouk Van Dijk, Royal Danish theater*).

LŠIC neturėjo strateginio finansavimo, tad nuo pat pirmos darbo dienos teko tvarkytis su dešimtimis skirtingų projektų. Reikėjo labai greitai sudėlioti festivalio *Naujas Baltijos šokis* programą. Pamenu, kokį nežmonišką spaudimą tada jaučiau. Pirmais darbo metais į centro akiratį pakliuvo šiuolaikinis cirkas, pradėjome kaupti duomenų bazę, rinkti statistinę informaciją. Nusprendėme, kad pats laikas padėti pagrindus pirmai Baltijos šokio platformai. Tais pačiais metais įkurtas šokio teatras „Okarukas“, įsteigta Scenos meno kritikų asociacija. Atsirado vienas iš populiariausių šokio spektaklių „Contemporary?“

Kokius pokyčius laikytum svarbiausiais?

Lietuvos šiuolaikinis šokis labai sustiprėjo, pastaraisiais metais įkurtos bent trys naujos šokio trupės, labai aktyviai reiškiasi nepriklausomi šiuolaikinio šokio profesionalai, ypač jaunieji. Kūrėjai daug aktyviau dalyvauja rezidencijose tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Ypač atviri bendradarbiavimui yra menininkai, ką tik baigę mokslus. Vis daugiau lietuvių vardų skamba tarptautiniame kontekste, tai labai

džiugina. Prieš užklumpant pandemijai, šokio kūrėjai aktyviai pristatinėjo savo darbus užsienyje (Kinijoje tikriausiai pabuvojo visos Lietuvos šokio trupės ir ne po vieną kartą). Labai daug darbų padaryta ir su Lietuvos kultūros institutu. Nepamirškime jungtinių šalies kultūros pristatymų. Naujovė – aukšto lygio šokio filmų ir videodarbo transliacijos, sukėlusios didžiulį žiūrovų susidomėjimą – festivalio *Naujas Baltijos šokis* filmų programa sulaukė daugiau kaip 50 000 peržiūrų, pelnė gerą kritikų, kitų sričių profesionalų įvertinimą. Antrus metus vykdomas projektas „Šokis plius miestas“, Kauno šokio teatras „Aura“ intensyviai kuria videodarus. Vis daugiau kūrėjų plečia savo kūrybines erdves, dirbdami ne tik su skirtingomis kūrybinėmis komandomis, bet ir su žmonėmis, turinčiais negalią. Įvertinus visas darbo Lietuvoje sąlygas, šokio lygis yra tikrai neblogas.

Būdama šio centro vadovė, tikriausiai turi tam tikrą ateities viziją. Kokia ji?

LŠIC vykdo veiklą jau ketvirtį amžiaus, yra sukaupusi nemažai patirties, žinių, archyvinės medžiagos. Centras nuo pat pradžių darė tai, ko tam tikru laikotarpiu labiausiai trūko arba kas išvis dar neegzistavo. Bėgant metams, šiuolaikinio šokio / cirko situacijai keičiantis iš esmės, veiklos kryptys natūraliai kinta, adaptuojasi. LŠIC matau, kaip šiuolaikišką, atvirą, dinamišką organizaciją, tiek gebančią išvelgti savo atstovaujamos srities poreikius, gerinti kūrybos sąlygas, kompetentingai prisidėti, kai formuojama Nacionalinė kultūros politika, tiek stiprinančią kultūros sritį ir jos prestižą, rengiančią ir įgyvendinančią tvarias, ilgalaikes nacionalines ir tarptautines strategijas.

Vienas iš šio centro uždavinių – reprezentuoti šokį užsienyje. Kaip sekasi plėtoti šią veiklą?

Tai kompleksinis uždavinys, kurį centras įgyvendina, vykdydamas skirtingas veiklas ir iniciatyvas. Pirmiausia, LŠIC apdoroja, sistemina, skleidžia, pateikia bendrąją informaciją. Keičiantis poreikiams, tobulėjant technologijoms, centras neatsilieka nuo

laiko. Pavyzdžiui, labai daug spausdintos medžiagos perkelta į skaitmeninį formatą. Anksčiau *Lithuanian Dance Scene* būdavo pristatoma DVD, po to USB, dabar visa informacija pasiekama *online* būdu, paspaudus nuorodą ar nuskenavus QR kodą. Sukūrėme *online* duomenų bazę, kuri nuolat atnaujinama, pateikiant kūrėjų ir trupių atsiųstą informaciją. Ši duomenų bazė puikiai veikia ne vien kaip paieškos platforma, bet ir kaip kūrėjų internetiniai puslapiai (dažnas neturi savo asmeninio puslapio internete, naudojasi tik socialinėmis medijomis, o tai ne visada patogu užsienio profesionalams). Žinoma, dalies kūrėjų ten nėra, ne visi mato prasmę, ne visi randa laiko surinkti savo duomenis, bet mes ta linkme sistemingai dirbame. Išaugus vaikams ir jaunimui kuriamų šokio spektaklių kiekiui, pradėjome daryti atskirą *online* leidinį, skirtą būtent šiai sričiai.

Kita labai svarbi sritis – bendradarbiavimas su Lietuvos kultūros institutu, su kultūros atašė, Užsienio ir Kultūros ministerijomis. Padedame įgyvendinti bendrus šalies kultūros pristatymo projektus įvairiuose kraštuose, konsultuojame kultūros atašė, primename, kokie lietuvių kūrėjai gyvena užsienio šalyse ir pan.

LŠIC nėra agentūra. Neturime tikslo atstovauti vienai trupei, organizuoti būtent jos pristatymus. To niekada nebuvo ir to labai vengiame. Mūsų tikslas – dirbti su jungtiniais projektais. Lietuvos šokių pristatyme festivalio arba didesnės kultūrinės programos kontekste. Pavyzdžiui, Izraelyje vykusiame Lietuvos kultūros pristatyme šiuolaikinio šokio akcentas buvo ypač svarbus. Pernai planavome šiuolaikinį šokių pristatyti Baltarusijoje, Italijoje (deja, dėl karantino nepavyko). Dabar su partneriais tariamės dėl naujo projekto Helsinkyje, kur visos trys Baltijos šalys galėtų parodyti jungtinę šokio programą. Taigi orientuojamės ne į atsitiktines rekomendacijas ar tiesiog pavienius pristatymus. Daugiausia laiko ir energijos skiriame projektams, kur pasirodo mažiausiai du trys menininkai. Tai turi labai didelę prasmę.

Vienas iš didžiausių tęstinių projektų yra *Baltijos šokio platforma*, 2019 m. pradėta rengti kartu

su Latvija ir Estija. Tai padeda lengviau prisikviesti užsienio ekspertus, kad atvažiuotų pasižiūrėti trijų šalių šokio, sudarome sąlygas susitikti estų, latvių ir lietuvių šokio kūrėjams.

Dalyvaudami įvairiausiuose tarptautiniuose projektuose, padedame lietuvių menininkams būti geriau matomiems. Šiuolaikinio šokio pristatymas nėra vien spektaklių rodymas. Daug dirbame, stengdamiesi, kad Lietuvos šokio kūrėjų vardai, teatrų pavadinimai kuo plačiau cirkuliuotų tarptautinėje arenoje. Pavyzdžiui, *Aerowaves* dalyvaujančių menininkų darbus peržiūri 40 partnerių iš visos Europos. Taigi atsiranda šansas, kad kūrėjo video pamatys 40 prodiuserių, kurie atstovauja 40 skirtingų festivalių, rezidencijų, centrų, erdvių. Kartais vienas–trys ar dešimt iš jų, kurie peržiūri šiuos pristatymus, nusprendžia konkretų menininką pakviesti į savo šalies rezidenciją. Nesvarbu, kad jis nėra išrinktas į finalinį dvidešimtuką, tačiau po dvejų–trejų metų to kūrėjo veikla jau daug kam bus kuo puikiausiai žinoma. Pavyzdžiui, Vilma Pitrinaitė ne kartą aplikavo į *Aerowaves*. Šią choreografę, šokėją visi atstovai ir partneriai jau puikiai atsimena, identifikuoja, žino. Atpažinti menininką yra labai svarbu. Kiekvienais metais LŠIC šio tinklo susitikime pristato naują vardą iš Lietuvos.

Aktyvi tarptautinė veikla, dalyvavimas tarptautiniuose scenos meno renginiuose, konferencijose, susitikimuose lėmė, kad LŠIC kartu su festivaliu *Naujasis Baltijos šokis* buvo pakviestas prisijungti prie EU projekto *Big Pulse Dance Alliance*. Europoje tai didžiausias šokiui skirtas projektas, kurio partneriai yra svarbiausi šokio festivaliai. Tai nereiškia, kad lietuviai būtinai pateks į programą, tačiau LŠIC dalyvavimas šiame projekte užtikrina Lietuvos kūrėjams galimybę dalyvauti skirtingose šio projekto veiklose, aplikuoti su idėjomis į atvirus kvietimus. Šis projektas garantuos, kad apie dalyvaujančius mūsų šalies šokio menininkus tikrai sužinos visų festivalio partnerių meno vadovai, iki kurių tikriausiai būtų nežmoniškai sunku „prisikasti“ kitu keliu. Tokie projektai visada duoda naudos, kartais

ji išryškėja gerokai vėliau, net pasibaigus projektui. Svarbiausia yra informacijos apykaita, žinių sklaida.

Sustiprėjus Lietuvos šokio sričiai, prasiplėtus mobilumo galimybėms, didžioji kūrėjų ir trupių dalis labai sėkmingai mezga tiesioginius tarptautinius ryšius, įsitraukia į įvairius tarptautinius projektus. Tikrai ne viskas priklauso nuo LŠIC, mes stengiames sukurti kuo palankesnes sąlygas, suteikiame galimybes, tačiau dažniausiai nuo pačių kūrėjų priklauso, ar tinkamai jomis pasinaudojama.

Dar viena iš LŠIC iniciatyvų – Naujasis Baltijos šokis. Kokią matytum šio festivalio ateitį?

Labai geras klausimas pandemijos akivaizdoje. Jeigu atvirai – nežinau. Galiu apie tai tik pasvajoti. Man šią akimirką svarbiausia, kuo galėtume pakeisti festivalio formatą, kuris artimiausiu metu, atrodo, tiesiog neveiks, taigi visiems kels daugiau streso negu džiaugsmo. Suprantu, kad klausimas apima ne tik veiklos formą, bet ir patį tikslą. Kad ir kaip viskas klostytųsi ateityje, *Naujasis Baltijos šokis* atliks savąją idėjų pristatymo, diskusijų katalizatoriaus funkciją. Šiuolaikinis šokis seniausiai peršoko per visus barjerus, vyksta nuolatinė formų, idėjų paieška, nenutrūkstamas atsinaujinimas. Tad vienos matomiausių LŠIC iniciatyvų tikslas – sudaryti sąlygas šiai sričiai toliau vystytis, žiūrovams suteikiant malonumą stebėti tuos pokyčius, kartais juose galbūt ir patiems dalyvaujant.

Be tų problemų, apie kurias jau užsiminei, kas šiuo metu aktualiausia Lietuvos šokiui?

Yra daug svarbių klausimų, kuriuos sprendžiame jau ne vienerius metus, pirmiausia – tai Nacionalinė šokio sklaidos regionuose programa, kad visur Lietuvoje profesionalų šokių būtų galima pamatyti ne tik po vieną kartą per metus. Ši programa neabejotinai padės ir patiems kūrėjams: dažnesnis spektaklių rodymas, didesnis užimtumas ir pan. Svarstome, kaip jauniems šokėjams užtikrinti galimybes ir sąlygas dirbti Lietuvoje. Tai kompleksinė problema, susijusi su klausimais, ar mūsų šalis jau pribrendo, ar

dar ne, kad atsirastų struktūrinė organizacija, skirta šiuolaikiniam šokiui, ar ši sritis turės savo nepriklausomą aikštelę, rezidencijų erdvę ir pan. Problemų yra daug, bandome jas spręsti.

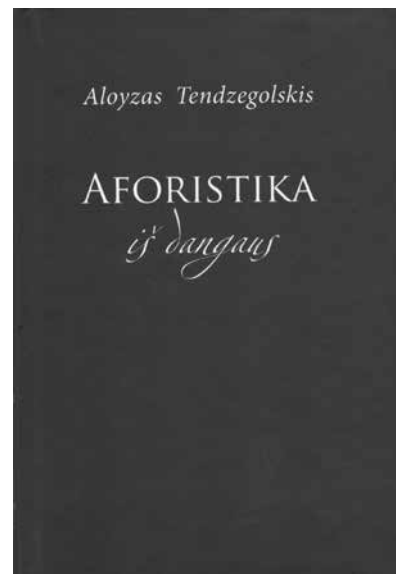
Kaip manai, ar dar galima šiuolaikinį šokį identifikuoti nacionaliniu atžvilgiu?

Yra keletas šalių, kurių šiuolaikinis šokis visada lengvai atpažįstamas, su niekuo nesupainiojamas. Pirmiausia čia reikėtų paminėti Izraelį, didžiąją dalį Amerikos šokio bendruomenės, kurios stilius dar stipriai skiriasi nuo europietiško braižo, tas būdinga ir daliai Azijos regiono. Šiuolaikinis Graikijos ar Portugalijos šokis turi daug savitų bruožų, bet jie gal ne tokie ryškūs kaip Izraelyje. Šokėjus lengviau identifikuoti pagal aukštąsias mokyklas, kurias yra baigę, pavyzdžiui, Tarptautinę šiuolaikinio šokio mokyklą Belgijoje (*P.A.R.T.S.*), arba pagal šokio trupes, kurioms jie priklauso. Šiuolaikinio šokio bendruomenei būdingas tarptautiškumas. Intensyvėja kūrybos mainai tarp šalių, regionų, labai dažnai šokėjai dirba ne su viena kūrybine komanda, perimdami skirtingas šokio technikas ir patirtį. Todėl taip sunku juos identifikuoti pagal kilmės šalį. Lietuvos šiuolaikinis šokis tikrai neišskrinta iš bendro Europos konteksto.

Lietuvos žiūrovams šiuolaikinis šokis ilgą laiką atrodė tarsi svetimkūnis. Ar situacija keičiasi?

Turime pasitikėti auditorija, mano galva, tai vienintelis kelias į susikalbėjimą. Auditorija, nesvarbu, koks jos santykis su šiuolaikiniu šokiu ar kita meno sritimi, turi teisę su viskuo susipažinti ir savaip reaguoti. Labai dažnai bijoma tos reakcijos arba laikomasi išankstinės nuomonės, kad kažkas kažko nesupras. Mane labai džiugina įvairios mūsų srities iniciatyvos, kai ieškoma kitokių bendravimo su publika formų (rezidencijos, meno sklaida regionuose, skaitmeninio formato projektai ir pan.). Šių iniciatyvų rezultatai nuteikia labai pozityviai. Tad į klausimą atsakysiu optimistiškai – situacija labai sparčiai gerėja. Šiuolaikinis šokis ir cirkas vis lengviau skinasi kelią į žiūrovų širdis. ■

ŽMONIJA GERIAUSIAI SUSIŽINO PER POSAKIUS



Naują Aloyzo Tendzegolskio knygą „Aforistika iš dangaus“ išleido leidykla *Homo liber*. Suklusti verčia jau pats viršelis – erdviame mažos knygelės plote švyti kaligrafiškai išrašytas lakoniškas frazeologizmas „iš dangaus“, bet ne mėlyname, o rausvai rudame fone. Nėra jokių gėlyčių ar į šviesią padangę skrendančių paukščių, kokiais įprasta iliustruoti miniatiūrų rinkinius. Priešingai – čia dvelkia netgi rūstis (dailininkas Rimantas Tumasonis). Aloyzas prasitarė, kad nėra parašęs nė vienos miniatiūros.

Knygelę sudaro dvi dalys – Tendzegolskio aforizmai ir jo esė apie aforistiką. Pradžioje pažymėta, kad aforizmus iš autoriaus kūrybos parinko Vytautė Žilinskaitė. Jiedu keletą metų susirašinėjo. Rašytoja dariusi didelę įtaką šiam aforistui, jį globojusi. Pats žanras buvo reikalingas globos. Žilinskaitės poveikį jautė visa naujoji lietuvių aforistika. Vienoje esė pažymėta: „Lietuvių aforizmai beveik ištisai satyriniai. Jie brendo šalia Vytautės Žilinskaitės satyrų, kuriomis ji nušluostė nosį visiems vyrams.“

Knygelė pasirodė pačiu laiku – Europoje ir Amerikoje šis žanras atgimė, o mūsų aforistai, deja, pamažu visai nutilo. Žodynuose vis dar nėra net paties žodžio „aforistika“ (tarsi pakaktų vien „aforizmo“).

Pirmoje dalyje sudėtos brandžiausios Tendzegolskio mintys iš ankstesnių jo rinkinių „Aistros“ ir „Aforizmai“. Pirmąjį 2014 m. išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, antrąjį – 2018 m. leidykla *Homo liber*, kuri ir dabar mums parūpino šią nedidelę, bet įstabią knygelę. Aforizmus redagavo jau keletas redaktorių, tarp jų ir reikioji žodžio meistrė Žilinskaitė.

Antroje dalyje aforistas rašo apie šio žanro būklę sovietmečiu, pažymėdamas, kad iš visų literatūros žanrų nemelavo gal tik aforizmai.

Viskas čia nauja ir negirdėta. Iškalbingame įžanginiame straipsnelyje „Aforizmas turi ateitį, nes turi praeitį“ (p. 55) Tendzegolskis retoriškai klausia: „Kaip praėjusio amžiaus antroje pusėje Lietuvoje staiga atsirado dešimt aforistų, niekam nežinant, kas yra aforizmas?“ Ir pats atsako: „Samprotaudamas apie aforistiką, neturiu kuo remtis, tik savo as-



Aloyzas Tenzegolskis

menine patirtimi. Keisčiausia, kad jokioje mokykloje niekas man neaiškino šio žanro paslapčių. Ir štai paradoksas: panūdau jas aiškinti kitiems!..“

Iš tikrųjų ir aforistika, ir patys aforizmai – tarsi nukritę iš dangaus. Šiomis temomis nei literatai, nei kritikai nekalba. Autorius pasakoja, kaip pradėjo rašyti aforizmus be jokių mokslų. Universitete niekas šio žanro nevertino. Iš Raseinių rajono atvažiavęs į Vilnių, suskubo domėtis sentencijų rinkiniais. Didžiausią įspūdį jam padarė Tacito mintis: „Reti laimingi laikai, kai gali jausti, ką nori, ir sakyti, ką jauti, – rašo Tenzegolskis. – Pirmą kartą perskaičius, ji užgniauzė man kvapą. Štai kaip galima rašyti!“ Laisva mintis Lietuvoje bandė veržtis pro visus plyšius. Nuo mokyklos laikų kūręs aforizmus, Tenzegolskis ilgainiui ėmė rašyti ir esė apie aforistiką.

Knygelėje lakoniškai aptartos su aforistika susijusios temos: jaunieji aforizmų kūrėjai, antikos posakių įtaka, moterų aforizmai, šio žanro leidybos aklavietė, aforistikos atgimimas pasaulyje ir net naujoji Jameso Geary'o knyga „Trumpa aforizmo istorija“. Šios esė spausdintos *Metuose*, *Kultūros baruose*, *Literatūroje ir mene*, *Nemune* ir kt.

Iš visų literatūros žanrų aforizmai labiausiai tinka cituoti. Tad kaip čia nepacituosi Tenzegolskio minčių, atrinktų Žilinskaitės?

Pažanga gerą sumanymą kala į gerą galvą.

Blogis gerinasi, kol laimi.

Vyriausiąjį labiname, kol paverčiame nelabuoju.

Akivaizdžiausi tie darbai, kurie padaromi dėl akių.

Pinigas riedėdamas nevirsta.

Pareigūnai žmones vertina tik pagal pareigas.

Gera, kai visi savo vietose, ir niekas negali užimti tavosios!

Gražiai skamba: „banko plėšikas kalėjime“, bet dar gražiau – „bankininkas kalėjime.“

Korumpuotieji skęsta nebent vandenyje.

Iš Juros periodo galiūnų vieninteliai išliko juristai.

Portrete nematyti, kur įmerкта uodega.

Jei neisi su šaukliais, būsi apšauktas.

Knygos gina vaikus nuo mokytojų.

Nepadarysi karjeros, kol jos neprireiks kito karjerai.

Vienintelis mokslinis komunizmo dėsni – atsirasti ir išnykti.

Žvejas apkibęs žvynais, stalius – drožlėmis, o politikas – makaronais.

Neįsibrausi ten, kur reikalingas debilas.

Lavinkis, laviruok.

Vaikas gina teisybę iki pirmos klasės.

Menas švenčiausias tam, kuris iš jo minta.

Pigiausias knygų platinimo būdas – sumesti į Nemuną.

Įtempk stygas ir grandines!

Mažai matai: esi per daug laisvas.

O pabaigoje tenka atsidusti knygelės mintimi: „Aforizmų nebrangina šalis, kurioje jų mažai.“ ■

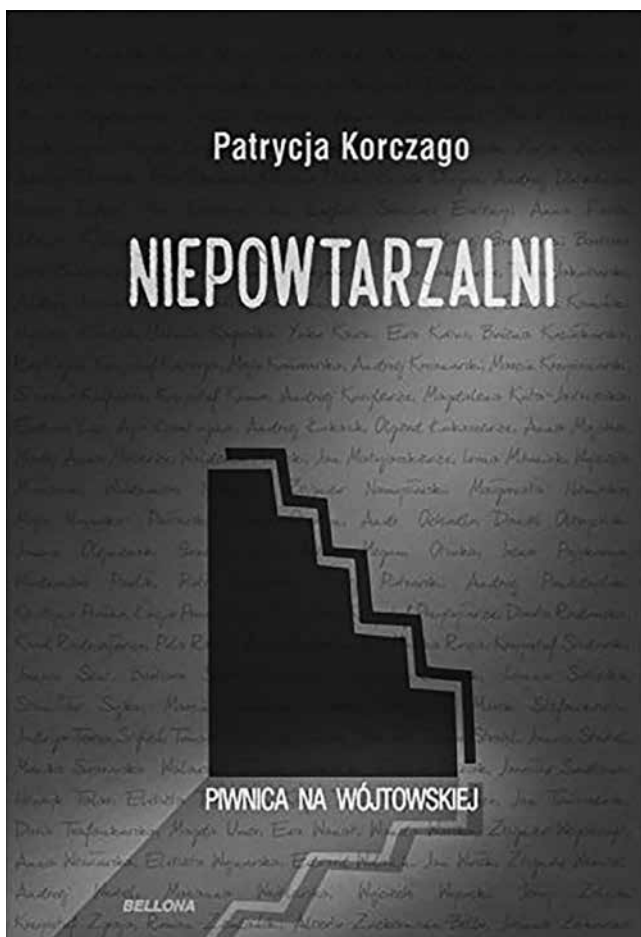
TAI, KAS NEPRILYGSTAMA IR NEPAKARTOJAMA

Varšuvos menininkų rūšys, kuriame viešėjo ir lietuviai



Lenkijos sostinės senamiestyje komunistiniais laikais įkurtas nedidukas teatrėlis, pavadintas „Rūšys Vojtovskos gatvėje“ (*Piwnica na Wójtowskiej*), iki šiol laikomas išskirtiniu fenomenu. Kultūrinei veiklai, regis, visiškai nepritaikytoje miniatūrinėje salėje, įrengtoje tikrų tikriausiame rūsyje, vykę koncertai, spektakliai nuo pat pirmųjų dienų ėmė traukti lyg magnetas. Patiems lenkams tai kėlė nemenką nuostabą, nes šalyje ir anuomet buvo gausu teatrų, įvairiausių koncertinių salių, klubų, kabaretų, varjetė scenų. Inteligentijos mėgstami vakarai – susitikimai su muzikos, teatro įžymybėmis – vykdavo restoranuose, studentai irgi turėjo savo kultūrinės erdvės – dar 1956 ar 1957 m. susibūrusius, daugiausia džiazą grojusius klubus *Stodola*, *Hybrydy*, į kuriuos atvažiuodavo net kitų socialistinio lagerio šalių jaunimas (beje, šie klubai gyvuoja iki šiol). Vis dėlto mažutė, itin kukli, net skurdoka *Piwnica na Wójtowskiej* iškart sugebėjo sukurti tokią ypatingą atmosferą, kad ten patekti verždavosi ne tik publika, bet ir atlikėjai.

Teatrėlis atsirado ir beregint išpopuliarėjo vieno žmogaus – Ryszardo Ostromęckio, keliolika metų dirbusio aktoriumi, pastangomis. Būdamas jau brandaus amžiaus, jis nutarė savo jėgomis ir asmeninėmis lėšomis įsteigti kultūros centrą, kur menininkai bendrautų su žiūrovais, kur vyktų koncertai, minispektakliai, poezijos ir diskusijų vakarai, o jauni menininkai galėtų tobulinti meistriškumą. Šio darbo ėmėsi su begaline aistra ir atkaklumu. Patalpų toli neieškojo – suremontavo daugiabučio, kuriame gyveno, seniai nebeveikiančią katilinę, kad bent minimaliai pritaiktų ją kultūrinei veiklai. Tai surijo beveik visas Ostromęckio santaupas, tačiau entuziazmo neatvėsino. Nėgana to, įrengti užkulisams ir administracijos kambariui jis atidavė dalį savo paties buto. Vietoj katilinės atsirado scena ir mažytė žiūrovų salė, kur tilpdavo vos 90 žmonių. Jie susėdavo ant paprasčiausių suolų ir taburečių. Toks kamerinis stilius leido atlikėjams užmegzti itin draugišką, intymų ryšį su publika. Lenkijos žiniasklaida, simpatizuodama *Piwnicos* įkūrėjui, va-



dino jį „šauniai užsisukusia, pozityviai pakvaišusia asmenybe“.

Gera prisimenu įspūdį, kai prieš daugelį metų pirmąkart patekau į tą lenkų spaudos ir televizijos nuolat giriamą teatrą. „Nejaugi čia ta garsioji *Piwnica*, apie kurią kalba visa Varšuva ir kuri laikoma kultine Lenkijos inteligentijos kultūrinio gyvenimo vieta?“ – stebėjausi, nes jau buvau mačiusi, kokie erdvūs, puošnūs sostinės teatrai. Tačiau netrukus suvokiau *Piwnicos* unikalumą. Teatrėlio vadovas tvirtai laikėsi principo – rodyti vien aukštos prabos meną, kviesiti neeilinio talento atlikėjus, kuriuos pažinti iš arčiau žiūrovai kitur neturėjo galimybių. Be to, į šią originalią vietą mielai atvykdavo ir Ostromėckio pakviesti garsūs užsieniečiai. Publika susirinkdavo dažniausiai irgi ypatinga – tikri teatro ir muzikos fanai.

Senutėliais girgždančiais laiptais nusileidus į rūšį, kukliame fojė svečius visada pasitikdavo šeimininkas, nepaprastai malonus, galantiškas, džiugiai besišypsantis. Svetingai ir iškilmingai, tarsi rengdamas prašmatnų priėmimą, kviesdavo pasivaišinti kava, arbata, pyragaičiais. Būtinai supažindindavo žiūrovus tiek tarpusavyje, tiek su atlikėjais. Po koncerto ar spektaklio pabendrauti su muzikantais, aktoriais kviesdavo publiką į šalia įrengtas kitas kuklias patalpas, kur smagiai traškėdavo židiny, o ant medinių stalų laukdavo paties šeimininko pagamintos paprastos, „naminės“, kaip sakydavo Ostromėckis, vaisės, pavyzdžiui, blynai, kiaušininė arba lenkų mėgstami juodos duonos sumuštiniai su „šmalcu“ – šaltais spirgučiais. Anot dalyvių, „atmosfera visada būdavo labai šilta, nestigo skoningo humoro, žavėdavo koncertavusių garsenybių atviri pasakojimai apie jų asmenines patirtis, darbą, šeimą“.

Lenkijos žurnale *Teatr* rašoma, kad *Piwnicos* vaidmuo tapo ypač svarbus, kai generolas Wojciechas Jeruzelskis įvedė karo padėtį, po kurios sekė niūriausias socializmo laikotarpis. Ostromėckio pastangomis *Piwnicoje*, tuomet dar tik pradėjusioje veikti, burdavosi nepriklausomi, antikomunistinių pažiūrų Varšuvos menininkai, kurie ne tik populiarino aukšto lygio kultūrą, bet ir diskutavo užgniaužtos laisvės temomis. Tai ir lėmė *Piwnicos* išskirtinumą.

Neseniai Lenkijoje pasirodė Patrycijos Korczago knyga „Nepakartojami“, pasakojanti, kaip *Piwnica na Wojtowskiej* tapo kūrybinių ieškojimų, eksperimentų, improvizacijų, naujų talentų atsiskleidimo vieta. Daugiau kaip tris dešimtmečius šiam Varšuvos kultūrinio gyvenimo traukos centrui vadovavęs Ostromėckis užsibrėžė tikslą, kad „publika norėtų ten ateiti ne vien dėl kino ar estrados „žvaigždžių“, bet ir dėl originalios, savitai rafinuotos jų atliekamų kūrinių programos. Tad, nepaisant patalpų paprastumo, net primityvumo, ten koncertuodavo Tarpautinio F. Chopino konkurso laureatai, skaitydavo eiles, monospektaklius pagal Fiodorą Dostojevskį, Adomą Mickevičių, Witoldą Gombrowiczių, Fede-

riko García Lorca, Czesławą Miłoszą vaidindavo iškiliausi aktoriai – Gustavas Holoubekas, Tadeusz Lomnickis, Janas Englertas, Beata Tyszkiewicz, Maja Komarowska ir daugybė kitų, nuostabius džiaz muzikos vakarus rengdavo plačiai žinomi saksofono meistrai Włodzimierz Nahorny's, Zbigniewas Namyslowski, grojo pasaulinio garso pianistai, violončelininkai, smuikininkai, rečitalius rengdavo mylimiausi lenkų dainininkai Irena Santor, Edyta Gępcert, Hanna Banaszek, Sława Przybylska, Marekas Grechuta, Jeremis Przybora... Subtiliai šmaikščias programas pristatydavo baladžių, dainuojamųjų feljetonų didžiu meistrų pripažintas kompozitorius ir atlikėjas Wojciechas Młynarskis... Iš viso ten įvyko daugiau kaip 750 renginių“, – rašoma knygoje.

Mažytėje Piwnicos scenoje fortepijonu skambino Meksikos ambasadorius, grojo garsusis fortepijoninių improvizacijų meistras vengras Szabolcsas Esztény's, kūrybinį kelią ten pradėjo Wlodekas Pawlikas, vėliau tapęs pirmuoju džiaz muzikos Grammy laureatu. Lenkų režisieriai, net iškilusi Andrzejus Wajda, rengdavo repeticijas su aktoriais, žinomi instrumentalistai tobulindavo savo meistriškumą, įrašinėjo plokšteles, nes tame „rūsyje“ puiki akustika. Beveik visas tas garsenybes iš Lenkijos radijo, televizijos laidų, iš lenkų kino filmų žino ir Lietuvos inteligentų vyresnioji karta.

Ostromėckis kviesdavo į *Piwnicą* žymius menininkus iš JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Austrijos, Japonijos... Dideles simpatijas jautė lietuviams, nors lietuviškų šaknų sakė neturintis, bet pabrėždavo, kad „*Lietuva lenkams – labai artima, miela šalis, o jos teatro, muzikos, dailės pasiekimai nepaprastai įspūdingi, pasaulinio lygio*“. Jo pastangomis, Lietuvos ambasada Varšuvoje tarpininkaujant, *Piwnicoje* koncertavo Gražina Ručytė-Landsbergienė, Judita Leitaitė, Asta Kriščiūnaitė, Audronė Kisieliūtė, Ingrida Armonaitė, Rimantas Armonas, Monika Bičiūnaitė ir kiti. Lietuvos kultūros atašė Lenkijoje Rasa Rimickaitė prisimena: „Tuomet dirbau Lenkijos radijo lietuviškoje redakcijoje. Ponas Ostromėckis labai norėjo surengti dar

vieną Lietuvai skirtą vakarą, kurio tema „Poezija, gamta, muzika“. Paprašė manęs, kad atrinkčiau ir išversčiau į lenkų kalbą mūsų poetų eilėraščius apie gamtą. Įdėję nemažai pastangų, džiaugėmės, kad renginys turėjo didžiulį pasisekimą, Monika Bičiūnaitė poeziją skaitė puikiai, skambėjo lietuviška muzika, salė buvo sausakimša.“

Lenkai pabrėžia: *Piwnica* fenomenali dar ir tuo, kad jos įkūrėjas ir vadovas ne tik siekė žodžio kultūros, sceninio meistriškumo, bet ir puoselėjo laisvojo teatro, kuriam svetimi oficialūs ideologizuoti renginiai, dvasią. Įdomiausia, kad visa tai Ostromėckis sugebėjo įgyvendinti, negaudamas jokių valstybės dotacijų. Pats viską organizuodamas ir atlikdamas daugelį darbų, veikė pasiaukojamai, altruistiškai. „*Mano Piwnica funkcionavo tik dėl teatro gerbėjų, bičiulių menininkų, tokių pat entuziastų kaip ir aš, paramos. Kai stigdavo lėšų, daugelis atsisakydavo honorarų, bet vis tiek mielai sutikdavo toliau koncertuoti pas mus*“, – neslėpė Ostromėckis. Pasak knygos „Nepakartojami“ autorės, ne veltui jis buvo laikomas tikru dvasios aristokratu – turėdamas puikią meninę intuiciją ir skonį, sugebėdavo ir kitus uždegti meile kultūrai.

Ryszardo Ostromėckio jau nebėra tarp gyvųjų. Savo išpuoselėtą teatriuką jis padovanojo miestui. *Piwnica* ilgą laiką stovėjo tuščia, bet, perėjusi Varšuvos Kultūros centro žinion, atgyja. Varšuviečiai iki šiol randa ten išskirtinę aplinką, įdomius renginius, gali užmegzti artimą ryšį su menininkais, tačiau vyresnioji intelektualų karta su nostalgija prisimena neprilygstamus Ostromėckio laikus.

Lenkijos kultūros internetinis portalas *culture.pl* kiek anksčiau rašė, kad *Piwnicos* įkūrėjas „nuveikė milžinišką darbą populiarindamas tikrąjį meną – rengė ne pigius šou, bet skleidė aukštos prabos kultūrą, užtikrino tiesioginį talentingų menininkų bendravimą su visuomene, darydamas tai novatoriškai, su didžiuliu įkvėpimu ir pasišventimu. Kiek daug prasmingų dalykų įstengia nuveikti vienas žmogus net ir kukliomis sąlygomis, turėdamas menkas lėšas, jeigu užsibrėžia kilnų tikslą ir atkakliai siekia jį įgyvendinti.“ ■

SUKILĖLIŲ GEOGRAFIJA

„Grižk, Dambraucki, į Lenkus,
palik Valakus menkus“, –

vis dar sukasi man galvoje ši mįslė. Nuo 1987-ųjų, kai rašiau narsiai užsimotą knygą apie XIX a. Lietuvos muziką. Man rimtai teberūpėjo Čiurlionis – buvo pavykę įsteigti M. K. Čiurlionio draugiją, dar Juozo Žilevičiaus lietuvių muzikologijos archyvas Čikagoje (galų gale valdžia leido nuvažiuoti), senoji Prūsų Lietuva... Knygelėj būtų tilpę skyriai apie dvarų orkestrus, apie Stanislovą Moniušką – Lietuvos muzikantą griežiką (*grajek Litewski*), apie pirmąją lietuvišką operą – Vydūno „Gilandą“, platesnė studija „Vargonininkų gadyne“ (išmesta iš knygos apie Česlovą Sasnauską), apybraiža „Senieji dainiai“ nuo Valiūno iki Baranausko ir Maironio; būtų buvęs ir skyrelis apie patriotiškas lenkiškas bei lietuviškas sukilėlių dainas. Tarp šių ir liudijančios apie seną lietuvių–lenkų ginklo brolystę. Bent nuo 1831 m. kovų dvasios, kai „Dombrovskio [mozūro] maršas“, pritaikytas Telšių pavieto sukilėlių karinėms bei romantinėms giesmėms.

„Vuonikė mun saka: tuočės
tiktai gausi muni,
kaip išvysi iš Žemaičių
neprietelį šunį.“

Na, berneli, čiupk savo ištiesintą dalgį ir pirmyn – už Onutę ir laisvę!
Amžinieji partizanai.

Tai kokia toji mįslė?

Ogi štai: ar lietuvių sukilėliai neskyrė Valakijos nuo Lenkijos?

Gal pagal skambesį net Valakijos ir gimstančios Italijos? Lenkų himne jų istorinis karvedys ligi šiol teberaginamas žygiuoti „*od ziemi Wloskiej do Polski*“. *Wloskiej* – Valakų? (O Valakijos kunigaikštystė tik 1861 m. tapo naujai sudaromos Rumunijos daliimi.) Išties gal atrodė netoli, bent jau telšiškių žemaičių partizanų vaizduotėj. Tik istorikai neturėtų manyti, kad ten dainuojama apie žemėtvarkos valakus.

„Jau ateina tikri lenkai po valdžia Gelgudo...“

Įdomu. Rašiau, rinkau dar sovietmečiu. Bet atėjo eilinis Lietuvos Sąjūdžio sukilimas, knyga liko nebaigta ir dulka archyve.

O sukilėlių dainose yra viskas – ir meilė, ir nemeilė.

„Ty, pane Potocki,
vojevudzki synu,
zaprodaveš Polšču,
Litvu, Ukrajinu...“

Žinoma, čia ne apie mūsų garbingus Patackus. Nebent netyčia apie Chopino simpatiją, spindėjusią Paryžiuje, – grafienei Delfiną Potocką. Esam seni europiečiai. ■

NAUJA SANKRYŽA, arba NE VIEN SKURDAS VEJA Į LAUKUS

XX a. pabaiga–XXI a. pradžia paženklinta didžiuoliais atradimais ir išradimais. Ne tik seneliams, bet ir tėvams jau sunku susigaudyti naujienų sraute. „Bakūžėje samanotoje“ žiūrimos laidos net tik iš Vilniaus, Klaipėdos ar savo rajono, bet ir iš JAV, Didžiosios Britanijos, dar 43 šalių. Pasikalbėti su bičiuliu, kuris dabar Australijoje, Aliaskoje ar važiuoja autobusu per Alpes, irgi nesunku. Girdėjau, spartūs pokyčiai ne visiems patinka. Viena senutė, Vilniuje pamačiusi visą gatvę daugiabučių namų, panosėje šnabždėjo: „Ir kam to reikia? Artų žemę, augintų duoną ir visi būtų ramūs.“ Aš tą senutę pažįstu. Ji užmiršo, kad iš mirties nasrų daktarai ją du kartus ištraukė antibiotikais. XX a. pradžioje amžiaus vidurkis buvo 34 metai. Mirdavo kūdikiai, vaikai, gimdyvės, epidemijos keitė viena kitą. Dabar statistiškai vyras Lietuvoje gyvena 71-erius, o moteris – 82-ejus metus. Atšventę 60-metį vyrai (moterys rečiau) dairosi, gal vertėtų antrąkart vesti / tekėti... Vos per metus atsirado skiepai net nuo koronaviruso.

Tik žemės ūkis nelabai išlipa iš XIX a. Plūgas, akėčios, trąšos iš savo tvarto ir truputis mineralinių. Paguoda – esi šeimnininkas. Viensėdžiai Lietuvoje atsirado tik XX a. Tiesa, Suvalkijoje, kur veikė Napoleono kodeksas, šiek tiek anksčiau. Panaikinus baudžiavą, didumoje Lietuvos žemė buvo dalijama rėžiais. Matininkų turėta mažai, geometriją suprantančių valstiečių buvo dar mažiau. Atsirado ilgieji kaimai, nutįsdavę nemažai kilometrų. Šeimnininkas ardamas stengdavosi neužgriebti svetimos žemės – kils barniai, net muštinės. Jei tėvas turi 3 arba 4 sūnus, kiekvienam reikės atpjauti išilgai rėžio. Kitaip nebus po lygiai.

Užnemunėje pagrindinis paveldėtojas išvis neturėjo teisės pjaustyti savo žemę gabalais. Privalėjo kiekvienam atiduoti „dalį“ – gyvuliais, kraičių skryniomis arba pinigais. Neturi, tai pasiskolink. Arba išleisk brolius į mokslus. Todėl Suvalkija davė Lietuvai tokį didelį nuosimtį inteligentų bei revoliucionierių.

Priverstinė kolektyvizacija viską vėl apvertė aukštyn kojomis.

Dabar – nauja sankryža.

Ką auginti, kai Lietuvoje apstu produktų iš Kinijos, Australijos, Argentinos ar JAV? Mėsa iš Naujosios Zelandijos ir Lenkijos. Braškės iš Ispanijos balandžio mėnesį... Beveik viskas, kas lietuviška, kainuoja brangiau. Nors mesk tą žemę ir kraustykis pas vaikus.

Kai kuriose gretimose šalyse kitaip.

– Nusprendžiame, kad laikas siųsti kombainus, kai iš satelitų žemėlapių išmanijame telefone pamatome, ar grūdai varpose pakankamai brandūs, išdžiūvę, – lenkų žurnalo *Polityka* korespondentui aiškina Žemės ūkio įmonės *Top Farm*, vienos didžiausių Lenkijoje, vicepirmininkas.

Už 300 kilometrų, Rucicoje, kitas didžiulis ūkis. Augina daržoves.

– Žiūrime, kur reikia svogūnus ir morkas palaistyti, kur trūksta trąšų, nes turime smulkius dirvos ir podirvio žemėlapius. Nereikia spėlioti. Jie ne ant popieriaus, o skaitmeniniai, įdiegti į agrarinius mechanizmus. Smarkiai atpigino savikainą. Vietoj 20 darbininkų dabar turime 4.

Įranga nėra per daug sudėtinga. Nusipirkęs tinkamą aplikaciją (išmaniojo telefono programėlę), matysi, kur ir kaip šią akimirką dirba mašinos be vairuotojų, kokia

derliaus kokybė, ar nereikia iškrauti kombaino, kiek jis turi kuro. Aplikacijoje gali būti tiek funkcijų, kiek reikia.

Tokių modernių žemės ūkio įmonių Vidurio Rytų Europoje dar nedaug – Čekijoje jų 5, Lenkijoje 3, kitos dar tik modernizuojasi.

Organizacija „Žalioji tvarka Europoje“ rengia tolesnę ES žemės ūkio raidos strategiją. Jos tikslas ambicingas: *„Sukurti teisingą, klestinčią visuomenę, konkurencijos sąlygomis taupančią išteklius, ir iki 2050-ųjų pasiekti, kad į atmosferą nebūtų išmetamos žalingos dujos, ūkis augtų be išteklių alinimo.“* Jau parengtas planas, kaip to pasiekti. Pagal jį Europa galės išmaitinti 90 proc. pasaulio gyventojų. Tai nereikia, kad šalys maitinsis iš europiečių sterblės. Iš ten vešimės tropikų vaisius, migdolus, kavą, arbatą, kakavą, kokoso palmių aliejų... Kas savo virtuvėje pamėgino, nesutinka kepti ant kiaulienos taukų. Šiltų salų ir žemynų pakrantėse jau dabar veikia tūkstančiai „jūros daržų“. Tai atitvertas jūros gabaliukas, kur veisiamos vertingos žuvis. Kaip manote, iš kur tiek lašišų atsirado parduotuvėse?

Smėlio paplūdimiai paliekami žmonėms.

Visą ES teritoriją dronai ir satelitai jau yra nufotografavę su visomis smulkmenomis, kad galėtume matyti, kur ką reikia daryti.

Kai buvau jaunas reporteris ir šioks toks rašytojas, sovietų spaudos agentūra *Novosti* pakvietė dirbti jos korespondentu Kanadoje. Apsidžiaugiau, nes gyvenimas čia atrodė nieko vertas. Tik nusprendžiau: rašysiu teisybę, kol mane ten laikys.

Kai apsiplunksnavau, paprašiau, kad Kanados URM Spaudos skyrius rekomenduotų man du ūkininkus, kurie pradėjo nuo nulio ir tapo milijonieriais. Surado tokių. Pirmasis buvo italas, atvykęs iš Sicilijos ir ėmęs ūkininkauti Ontarijo provincijoje, netoli Toronto. Parengė man svečių kambarį. Pasakiau, kad eisiu su juo į laukus ir darysiu, ką lieps. Algos man nereikia. Pasi-kalbėsime dirbdami.

Jis turėjo tik 34 ha žemės, tačiau visa po šiltadaržio stiklu. Taip, jis milijonierius, bet grynų pinigų turi nedaug. Būna dienų, kai kišenės visai tuščios. Pinigai išleisti, perkant žemę, statant šiltnamius, perkant įran-

gą, mokant palūkanas bankams. Turi 8 vaikus, vyresni dideli, kiekvienam moka algą, visus mokėjimus įtraukia į savo mokesčių deklaraciją. Du jauniausieji, sūnus ir dukrelė, prie plento pasistatę staliuką, pardavinėja braškes, vyšnias, slyvas.

Nuo ko viską pradėjo, iš kur gavo kapitalą pradžiai, neklausinėjau. Sicilija...

Per 30 metų atostogavo tik vieną kartą. Bet Italijoje ištverė vos 5 dienas, nerimavo: „Kaip ten mūsų šiltadaržiai?“

Apybraižą pavadinau „Tas vargšas milijonierius Kolosantis“. Pasiunčiau į Maskvą. Laukiu, sulaukęs kvapą, kaip agentūra reaguos į teigiamą milijonierių? Juk sovietų spauda vadino turtuolius priešais, keikė bjauriausiais žodžiais. Po mėnesio atėjo didžiulis paketas – 2 000 publikacijų. Tiek laikraščių ir žurnalų atspausdino tą apybraižą.

Matyt, įsikandęs cigarą, atkišęs storą pilvą milijonierius, koks iki tol vaizduotas Sovietų Sąjungoje, visiems įgriso iki gyvo kaulo.

Lietuvos dienraščiai – *Tiesa*, *Komjaunimo tiesa*, *Sovetskaja Litva*, net *Czerwony sztandar* lenkų kalba – apybraižą atspausdino tą pačią dieną. Taip nederėjo...

Lietuvoje, kai atgavome laisvę, kelius atgal žinojome. Bet supratome, kad eidami atgal, pirmyn nenueisime. „Bakūžė samanota“ turi tapti mūrinė, galbūt dviejų aukštų, su čerpių stogais, su vešliais sodais aplinkui, su garažais porai automobilių.

Arba taip, kaip Prancūzijoje – žemdirbiai dažniausiai gyvena miestelyje su diskoteka, koncertų sale, su gerais gydytojais, gera mokykla... Į savo laukus važiuoja kaip į kasdieninį darbą. Arti. Maždaug 40 kilometrų.

– O kur ponias? – klausiu vieno iš jų.

– Namie. Vaikus prižiūri, be to, dirba ligoninėje.

– Ar dažnai būnate Paryžiuje?

– Aš ten mokiausi. Man jo nereikia. Baisus oras, nėra kuo kvėpuoti, visi stumdomi, skuba, vienas kitu nepatenkinti.

Toli laukuose burzgia traktoriukas. Šeimininkas porą kartų žvilgteli į ekraną.

– Dirba dieną naktį, – sako man. – Be išeiginių. Nestreikuoja, neprašo pakelti algos.

Pora hektarų atitverta vištoms. Yra kelios automatinės lesyklos ir girdyklos. Kyburiuoja nušautas paukštvanagis, o gal varna.

– Kiti plėšrūnai užuominą suprato, – juokiasi šeimininkas.

– Bet vištoms nėra pašiūrės! – stebiuosi.

– Ir nereikia. Joms į sveikatą lietus, saulė, vėjas ir penki gaidžiai. Jie padaro tvarką. Todėl už mano paukštieną ir dedeklių kiaušinius pirkėjai moka trečdaliu daugiau. Tik duok.

Lietuvoje jau irgi yra gerovės taškų.

Molėtų rajone, Stirnių ežero pakrantėje, šeima augina braškes. Uogos kūdikio kumščio dydžio ir kvepia per du šimtus metrų. Ūglius atsivežė iš Austrijos, o dabar turi savų. Braškes veža į Vilniaus ir Kauno turgus. Išgirdę apie konkurenciją, jauni ūkininkai juokiasi:

– Ispanijoje, – sako, – braškes renka žalias ir kietas, antraip kelyje susimaigytų. Todėl jos be kvapo, šerdis kieta, žalia.

Vilnijos ir Dzūkijos sandūroje kelios buvusių studentų poros daro penkių rūšių fermentuotus sūrius. Irgi veža į turgus, turi savo vietas, bet pirkėjai ir patys pas sūrininkus atvažiuoja. Pieno turi lig valiai. Aplinkiniai ūkininkai pristato.

Modernizacija.

Tik nereikia verkšlenti, kad kaimas ištuštės. Gal truputį praretės. Tai vyksta visame pasaulyje. Jau 50 proc. žmonių gyvena miestuose.

Tačiau yra tokių, kurie iš miestų persikelia į paveldėtas sodybas arba visai iš naujo kuria modernų verslą. Juk sūris ne tik į sumuštinį tinka. Jis gerai prie visų kepsnių. Vokietijoje yra apie 50, Prancūzijoje – 853 sūrio rūšys. Vietos užtenka visiems.

Tel Avivo turguje maisto produktų kioskas ant ratų. Klausiu, ar turi gero sūrio?

– Turiu 10 rūšių, – truputį arogantiškai atsako pardavėja. Tel Avive taip priimta. Atseit ar tu ką nors supranti apie sūrius?

Paduoda. Etiketėje skaitau: „Džiugas.“

Lietuvoje grįžusių į kaimą ir nusitaikiusių į vieną objektą arba į porą verslo sričių dar nelabai daug. Yra tokių, kurie augina pluoštines kanapes. Kiti daržoves,

kurios neseniai buvo laikomos egzotiškomis, o dabar labai paklausios, pavyzdžiui, bulves, kurias sodina rudeni (tokia technologija), jos pavasarį nukasamos ir parduodamos už labai gerą kainą. Turbūt prancūzai irgi taip daro, kai atveža mums „kovo mėnesio bulvikes“. Kiti turi skilandžių. Vilniuje yra 20 turgų ir turgelių, o visoje Lietuvoje jų begalė.

Tie reemigrantai gyvena tarp miestų ir miestelių. Bet jų delnai sugrubę.

Vyrui tinka.

– Koks skaidrus pas mus oras! – džiaugiasi, kai įsikalki. – Ir Virvelytė teka tuoj pat už kiemo.

Nesako svarbiausio – ne skurdas atvijo į laukus. Pažiūrėkite, kiek prie tokios sodybos suvažiuoja mercedesų, volvo, toyotų, kai švenčiamas koks vardadienis ar gimtadienis.

Antra modernizacijos kryptis – stambūs ūkiai. Augina tai, kas auginta nuo amžių, – javus, bulves, runkelius cukraus fabrikams, galvijus, vištas „dedeklių kalėjimuose“. Nemaža jų dalis išsiplėtė taip, kaip senovėje net dvarininkai negalėjo svajoti. Kodėl žmonės parduoda jiems savo žemę? Juk turime net lietuvišką priežodį: „*Liūdi, kaip žemę pardavęs*.“ O parduoda todėl, kad turėdamas 10 ha traktoriaus nenusipirksi. Ir bankas tokiame mažame žemiui paskolins paskutinėje eilėje.

Tūkstantį hektarų turinčio kaimyno agrariniai mechanizmai beria sėklą tuo pat metu, kai žemę brėžia, ir ten, kur brėžia. Sėklos importinės, užkoduotos. Bus pasakiškas derlius. Bet vos vieną kartą. Pamėginsi vėl sėti, išdygs, tačiau stebuklą jau nebebus.

Pirmojoje Respublikoje, kaip neteisingai vadinamas Smetonos laikotarpis, vidutinis mišrių grūdų derlius 1938 m. buvo 1,32 tonos iš hektaro. Dabar jis vidutiniškai 4,2 tonos iš ha. Pirkėjai moka už grūdus irgi nepalyginamai daugiau. (Statistikos departamento duomenys.)

Mūsų žemė gera. Ją galima padaryti dar geresnę. Niekas mums netrukdo gyventi taip, kaip gyvena Kanados fermeriai arba Prancūzijos ūkininkai.

Visos kryptys, kokiomis žemės ūkis eina, gali būti pelningos, tačiau visur reikalingi ne tik darbštūs, bet ir išprusę, ir apsukrūs žmonės. ■

UŽDRAUSTOS KALBOS TYRĖJŲ TAKAIS (3)

Vasario 10 dieną suka 145 metai nuo Prano Vaičiaio (1876–1901) gimimo, šiemet minimos ir jo mirties 120-osios metinės. Vaičaitis paprastai prisimenamas kaip liūdnas, anksti miręs poetas. Jo elegijos „Gyvenimo mano saulutė jau leidžias“, „Norėjau aš deimanto grūdus pagriebti“ ir kt. įeina į lietuvių poezijos aukso fondą. Tačiau eilėms nestinga ir pilietinio skambesio. Sankt Peterburgo universitete studijuodamas teisę, Vaičaitis gyveno Vasiljevo saloje 11-oje linijoje, nr. 52, viename bute su Antanu Daniliausku. Per kratą 1897 m. rugpjūtį ten rasta lietuvių studentų slapta bibliotekėlė. Vaičaitis tuomet atostogavo tėviškoje Santakų kaime (Šakių raj.), Daniliauskas savo draugo neišdavė. Tačiau ir Vaičiaičių namuose žandarai rado lietuviškų rankraščių, todėl poetui teko visą mėnesį praleisti Kalvarijos kalėjime, metus kęsti ypatingą policijos priežiūrą. Vis dėlto 1900 m. jam leista grįžti, kad baigtų universitetą, deja, buvo paliktas be stipendijos. Eduardas Volteris surado Vaičiaiui darbą Mokslų akademijos bibliotekoje.

Šio poeto eilėraščius galima laikyti ir eiliuotais publicistikos arba žurnalistikos tektais. Tai labai konkreti vaizdinga medžiaga istorijos pamokoms. Atskleidžiama vargana kaimo žmonių buitis, svajonės išleisti vaikus į kunigus, jaunimo emigracija, masinis girtavimas... Pa-teikiami ir įspūdžiai iš lietuviško vakaro Sankt Peterburge („Žiūriu... žiūriu – inteligentai / Jau praded lenkiškai plepėti, / Vieni tik lietuviai studentai / Da bando mūsiškai kalbėti...“), piktinamasi spaudos draudimu („Nei knygų neduodat, atėmę liuosybę / Mus vejat iš tė-

viškės mūs prigimtos“), apgailestaujama dėl tarpusavio nesutarimų („Jei viens eis į dešinę, kitas į kairę, / Perniek mūsų darbas: tauta neatgis“), prisimenama sprangi kalėjimo duona („Kada kenčiu aš už tėvynę, / Kaip surakino man rankas“), keliamas rytdienos tikslas („Man darbą duokit – dirbti noriu, / O ne „man vis taip pat“ dainuot“). Marijampolės žandarų viršininkui Andrejui Vonsiackiui skirtos kandžios eilutės: „Laimingas tas, kurs neišvydo / nasrų begėdiškų tavų...“ Ši epigrama slapyvardžiu „Pr. Sekupasaką“ buvo išspausdinta laikraštyje *Vienybė lietuvininkų* 1898 m. rugsėjo 28 d. (nr. 39). Neaišku, apie kokį Vonsiackio pažeminimą čia kalbama, ko gero, tai buvo tik gandai: „Išgrūdo tave kaip baisybę / Ten, kur Siberija baisi, / O eik ten pas vilkus, bjaurybę, / Juk, maita, brolis jų esi.“

Jei Vonsiackis būtų perskaitęs tas eilutes, jų autorius tikrai būtų atsidūręs Sibire...

Tačiau vėl grįžkime į Taliną.

Jono Jablonskio tardymas

Jablonskis ir mokyklos, kurioje dirbo, direktoriui Piotru Pogodinui, ir Rygos švietimo apygardos kuratoriui Aleksandrui Švarcui atsisakė išvardyti „nusikal-tėlių“ pavardes. Švarcas 1900 m. lapkričio 27 (13) d. apie kratą Jablonskio bute Taline, apie įtarimus, kad mokytojas platina Rusijoje draudžiamus lietuviškus leidinius, apie kai kuriuos rastus dokumentus, informavo Liaudies švietimo ministrą, tačiau nurodė, kad

Jablonskis yra Imperatoriškosios geografų draugijos narys, Juškos žodyno, kurį rengia Mokslų akademija, redaktorius. Pabrėžė, kad laiško Kudirkai juodraštyje jis atsisakęs bendradarbiauti lietuvių išeivijos spaudoje. Jablonskio darbas mokykloje apibūdintas kaip „*pakankamai neblogas*“, jokių įspėjimų nesama.¹

Atrodytų, direktorius ir kuratorius Jablonskį palaikė, tačiau veikiausiai vien dėl savo pačių saugumo, kad jų neapkaltintų nepakankamu budrumu. Direktorius, matyt, bijojo net savo šešėlio, nes atsiklausdavo kuratoriaus ir dėl smulkmenų, antai 1900 m. gruodžio 18 (05) d. rašė: „*Mokytojas Jablonskis kreipiasi su prašymu išleisti jį trijų dienų atostogų į Peterburgą. Nesiryždamas pats jam to leisti, turiu garbės prašyti Jūsų Prakilnybės nurodymo.*“ Tą pačią dieną Švarcas atsakė: „*Mokytojui Jablonskiui leidžiu suteikti atostogas.*“² Tačiau jis šiomis atostogomis nepasinaudojo.³

1900 m. pabaigoje Jablonskis tardytas tris kartus – gruodžio 12 (lapkričio 29), gruodžio 28 (15), gruodžio 29 (16) d. Parašė keturis raportus mokyklos direktoriui, vieną – žandarų valdybai, nes ankstesnis Vonsiackio sprendimas gruodžio 28 (15) d. buvo sugriežtintas. Gruodžio 30 (17) d. Jablonskis informavo direktorių, kad yra patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, kaltinamas pagal baudžiamojo statuto 252 ir 318 straipsnius, pranešė sumokėjęs 500 rublių užstatą, žadėjo netrukus pateikti išsamų raportą.⁴ Pogodinas jį gavo gruodžio 31 (18) d.

Pats didžiausias įkaltis buvo jau minėtas raudonu rašalu parašytas raštelis apie lietuvių persekiojimą: „*Jame kalbama, kad valdžia (vyriausybė) kuo labiausiai persekiojanti lietuvius: sužinęs koks mokamas šnipelis, kad lietuvis turįs visišką niekutį (knygutę) lietuvių kalba, ir tas dingęs, nes jo laukias administracinis ištrėmimas, be to, tokiam žmogui, kaip tremtiniui, jau nepavykstą toli nuo tėvynės gauti pragyvenimo lėšų. Kažin kur užsienyje esąs Raudonasis Kryžius su geriausiais norais, bet praktinės reikšmės šiuo atveju neturįs. Štai kodėl lietuviams derėtų kurti pagalbos vieni kitiems nuo persekiojimų draugijas, arba bendrijas. Draugijos nariai galėtų materialiai padėti nelaimės ištiktam savo broliui. Be to, tos draugijos turėtų ir kitos reikšmės: lietuviai per tas bendrijas glaudžiau suartėtų, ir žmonės, dirbą*



Jonas Jablonskis apie 1900–1905 m.

Maironio lietuvių literatūros muziejus

liaudžiai, žinotų, kad nelaimės atveju juos paremsią savo krašto žmonės“, – 1901 m. vasario 16 (3) d. laiške Vladimirui Lamanskiui rašė Jablonskis.⁵ Tačiau, pasak Arnoldo Piročkino, žandarams buvo aišku, kad šio raštelio turinys nėra toks jau nekaltas: „*Tai draugijos įstatų projektas, atsiradęs veikiausiai kaip atgarsis į 1895 m. ir 1897 m. buvusias „Sietyno“ ir „Atgajos“ bylas. Tai buvo ir savotiškas nujautimas, kad ir jam pačiam ateityje gali praversti draugijos pašalpa.*“⁶

Vonsiackis tvirtino, kad šis raštelis skirtas spaudai, o filologiniai straipsniai, Obelaičio slapyvardžiu išspausdinti Varpe, yra „priešvyriausybinių“ turinio.

Įkalčiu tapo ir įrašas pieštuku užrašų knygutėje apie lietuviškų knygų bei laikraščių perdavimą į Luokę. Jablonskis buvo kaltinamas, kad priklauso slapta lietuvių organizacijai.

Varpe jis aktyviai bendradarbiavo 1890–1894 m., išspausdino daugiau kaip 20 straipsnių. Vėliau, galbūt dėl Jono Kriauciūno atsisakymo redaguoti *Varpą*, bendradarbiavimas kuriam laikui nutrūko. 1894 m. *Varpo* nr. 5 Jablonskis „K. Ob.“ slapyvardžiu straipsnyje „Rašybos klausimas (d-ro J. Basanavičiaus rašyba)“, pradėjo diskusiją su Jonu Basanavičiumi. 1900 m. *Varpo* nr. 7–8 „Kaz. Obelaičio“ slapyvardžiu išspausdintame straipsnyje „Peržvalga raštų“ vėl diskutavo apie Jono Basanavičiaus rašybą, cituodamas jau minėtą 1894 m. straipsnį: „*Kitą-kart esu kalbėjęs „Varpe“, kad rašyboje reikėtų atskirti q, ę...nuo a, e ir an, en...*“ Todėl buvo labai nesunku nustatyti, kad tai tas pats asmuo. Žandarams pavyko gauti ir tiesioginį patvirtinimą: „...*Areštuota Jablonskio žmonos giminaitė Elžbieta Jodinskaitė, jauna, nepatyrusi mergina, nežinodama, kaip per tardymą elgtis ir ką sakyti, išpasakojo tardytojui, be daugelio slaptų dalykų, ir tai, jog Jablonskis rašęs į Varpą slapyvardžiu „Obelaitis“. Tai ir reiškia, išvertus į rusų kalbą, Jablonskį.*“⁷

Jablonskio raportus Aleksandro gimnazijos direktoriui Piročkinas originalo kalba 1971 m. paskelbė žurnale *Kalbotyra* (t. XXIII (I), p. 113–124)). Jie nėra išversti iš rusų kalbos, o juos plačiau viešinti anuomet galėjo būti rizikinga. Šiaip ar taip, paskutinis Jablonskio raportas, rašytas 1900 m. gruodžio 31 (18) d., yra išskirtinis, vertas išsamesnės analizės. Kokių nors naujų duomenų jame nėra, tačiau iš turinio aišku, kad jis buvo skirtas ne direktoriui, nors formaliai adresuotas jam, o teismui. „*Po viso to, kas pasakyta, man belieka tikėtis, kad teisingas ir gailėstingas teismas kaip galima greičiau mano klausimu pasakys savo autoritetinę žodį*“, – toks paskutinis šio raporto sakinyss. Be abejo, Jablonskis konsultavosi su Andriumi Bulota, galbūt ir kitais teisininkais. Laiškuose Lamanskiui, žurnalo *Živaja starina* redaktoriui, kalbininkams Aleksejui Šachmatovui ir Fiodorui Koršui užsiminė, kad tikisi viešo proceso.

Mat pavyzdys jau buvo. Šoktelkim į šoną ir prisiminkim Kražių skerdynes. 1893 m. lapkričio 22 (10) d.

į Kražius nusiųsti kazokai brutaliai susidorojo su žmonėmis, pasipriešinusiais bažnyčios uždarymui. Vyrai buvo plakami rimbais, moterys prievartaujamos, namai plėšiami. Maža to, dėl visko apkaltinti patys miestelio gyventojai. Iš pradžių vietinė valdžia ketino suimtuosius nubausti administracine tvarka, tačiau, dėl valdžios tarpusavio intrigų susiklosčius specifinėms aplinkybėms, 1894 m. spalio 2 (rugsėjo 20) d. Vilniuje prasidėjo teismas, trukęs 10 dienų. Iš Peterburgo pakviesti advokatai įrodė, kad Kauno gubernatoriaus Nikolajaus Klengenbergo veiksmai neteisėti: net dujus metus jis nevykdė caro įsako uždaryti bažnyčią, nepaskelbė jo gubernijos spaudoje, su juo nesupažindino Kražių miestelio žmonių, o pats neturėjo teisės šio įsako skelbti žodžiu. Kaltinamasis aktas priimtas ne suimtųjų, o tų, kurie organizavo ir vykdė skerdynes, atžvilgiu. Iš teismui perduoto 71 asmens tik keturi buvo nuteisti, kitiems bausmės panaikintos.⁸ Šis įvykis plačiai nuskambėjo ne tik Rusijoje, bet ir Europoje.

Jablonskis puikiai žinojo, kad spaudos lietuviškais rašmenimis draudimas irgi nebuvo įformintas raštišku caro įsaku, todėl teisiškai aukščiausiosios galios neturėjo. Tačiau šikart situacija buvo kitokia ir valdžia nedelsė. Žinojo, kad per teismą Jablonskį palaikys Rusijos Mokslų akademija, vadinasi, ir Europa, nes rusų mokslininkai glaudžiai bendravo su kolegomis užsienyje. „*Jablonskio pasiaiškinimai būtų buvę svarūs viešame teisme, kur neužtenka užuominų, šnipų parodymų, spėliojimų, aliuzijų, bet reikia turėti ir konkrečių faktų. Kiekvienas nešališkas teismas Jablonskiui metamų kaltinimų nebūtų patvirtinęs, tačiau jis, deja, negalėjo tikėtis normalaus, viešo teismo: carinė Rusija savo politinius priešus pasmerkdamo be teismo, nesismulkindama dėl visokių procedūrinių dalykų ir teismui privalomų juridinių principų.*“⁹

Vis dėlto Jablonskio raportas, 1900 m. gruodžio 31 (18) d. parašytas gimnazijos direktoriui, labiau primena ne pasiaiškinimą, o aukščiausiai instancijai – teismui – skirtą dokumentą, kuris lietuvių kalbos draudimo klausimą perkelia į politinį lygmenį. (Datos šiame rašte nurodytos senuoju stiliumi, palikti visi Jablonskio pabraukimai ir paaiškinimai.¹⁰)

Jono Jablonskio raportas

Jo Kilnybei Ponui Revelio Aleksandro
gimnazijos direktoriui

Papildydamas savo gruodžio 17 d. raportą turiu garbės Jūsų Šviesybei pranešti štai ką: šių metų gruodžio 15 d. man buvo perskaitytas rotmistro Vonsiackio sprendimas, kuriame nurodytos priežastys, paskatinusios pritaikyti man 252 ir 318 baudžiamojo statuto straipsnius.

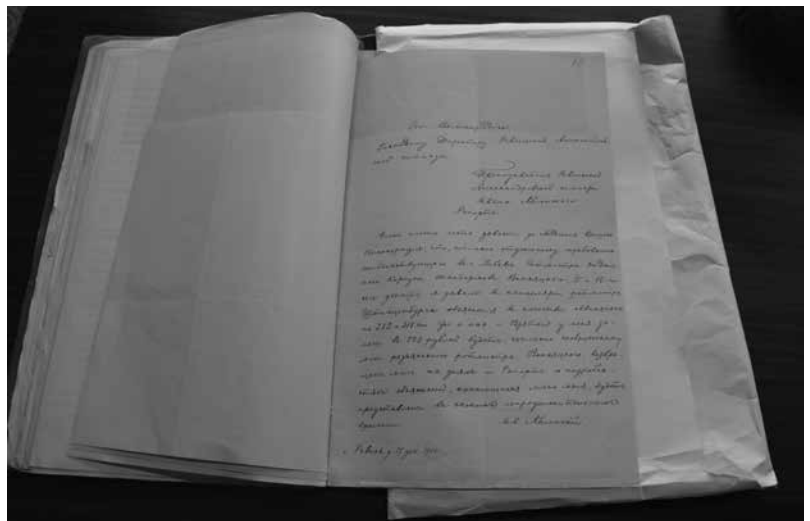
Visas nutarimas, kiek dabar galiu prisiminti, sukoncentruotas į tai: Liepojoje negalima nustatyti, ar iš Jablonskio paimtas straipsnis buvo kur nors atspausdintas, nes čia nėra visų periodinių leidinių lietuvių kalba; tačiau šis straipsnis, sprendžiant iš pavadinimo ir jo pateikimo, bet kokių atveju skirtas spaudai. Iš Jablonskio paimtas laiško [Vincui Kudirkai – V. G.] juodraštis negali būti koks nors jo paties parašyto dokumento įrodymas, todėl laikytinas fiktyviu. Kvotos metu nustatyta, kad neutralus straipsnis apie lietuvių filologiją, „Obelaičio“ pavarde atspausdintas laikraštyje „Varpas“ (tačiau juk minėtame laikraštyje, kaip man pranešė per mano, kaip liudytojo, apklausą, pasirašyta „Kazim. Obelaitis“) priklauso jam, Jablonskiui, ir tokiu būdu nustatomas Jablonskio bendradarbiavimo priešvyniausybiniam leidinyje faktas. Jablonskio parašytas straipsnis, atsižvelgiant į tai, kad jis yra Tilžėje leidžiamo priešvyniausybinių laikraščio („Varpas“) bendradarbis, įgauna politinės reikšmės. Jablonskis tvirtina, kad užrašų knygutė (t. y. užrašų knygutės pavidalo sąsiuvinis su filologinėmis pastabomis), kur rašoma apie didelio kiekio uždraustų leidinių perdavimą į Luokę, yra ne jo, bet kadangi atsisako nurodyti, kieno, tai šis daiktinis įrodymas jį visiškai demaskuoja. Tokios rūšies nusikaltimams taikomas baudžiamojo statuto 252 paragrafas. Jablonskio straipsnis liudija jo glaudžius ryšius su Rusijoje veikiančia nusikalstama lietuvių organizacija, o taip elgtis gali tik

žmogus, pasišventęs konspiracinei veiklai, t. y. šios bendrijos narys; jo priklausymas šiai bendrijai nustatytas, remiantis tiek aukščiau išdėstytais duomenimis, tiek ir artima pažintimi su žinomu politiniu veikėju Kudirka ir su aukščiau nurodytos bendrijos nariais, kaltinamais šioje byloje. Šios rūšies nusikaltimams taikomas baudžiamojo statuto 318 paragrafas.

Po to man pateikė daug klausimų apie mano gyvenimą ir veiklą. Į pateiktus klausimus aš atsakiau. Gruodžio 16 d. parašiau paaiškinimą dėl aukščiau pateikto sprendimo. Šiandien pateikiau oficialų raštą, papildydamas tai, ką žandarų rotmistru sakiau gruodžio 15 ir 16 dienomis.

Jame rašiau apytikriai štai ką:

1. Apie jokią nusikalstamą lietuvių „organizaciją“, kurios nariai yra Vaineikis, Šliūpas, Požėla, Čepas, Mongirdas, Landsbergis, Janulaitis, Kairiūkštis ir kt., aš nežinau, ir net netikiu, kad tokia organizacija egzistuoja: visi išvardyti asmenys, kiek man žinoma, yra išsisklaidę po visą Rusijos teritoriją, vieni jau senyvi, kiti ką tik sulaukę brandaus amžiaus, todėl vargu ar galėtų susiburti į vieną bendriją. Jei šie asmenys, nors aš taip nemanau, ir sudaro kokią nors bendriją, bet kuriuo atveju aš nesu šios bendrijos narys. Juos pažįstu, bet ryšių su jais nepalaikiau. [„Apie „bendraviną“ arba apie



Jono Jablonskio raportas Revelio Aleksandro gimnazijos direktoriui, kad yra patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal baudžiamojo statuto 252 ir 318 straipsnius ir sumokėjęs 500 rublių užstatą. Estijos istorijos archyvas, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 78.

„nuolatinį bendravimą“ su išvardytais asmenimis nekalbama ir šiame gruodžio 10 dienos nutarime“, – Jablonskio pastaba puslapio apačioje.] Su Kairiūkščiu gal prieš dvylika metų susitikau Maskvoje, ir tiek; jį labai menkai prisimenu; su Janulaičiu praėjusią vasarą atsitiktinai susipažinau per vakarienę pas grafą Vlad. Zubovą (Kauno gub.); Vaineikis, kai aš gyvenau Mintaujoje, atsiuntė man iš Maskvos lietuvių pasakų rinkinio rankraštį, daugiau su juo nesusitikinėjau ir nesusirašinėjau; Čepas yra vedęs mano seserį, bet bus praėję jau penkeri ar šešeri metai nuo to laiko, kai aš grynai dėl asmeninių priežasčių nutraukiau su juo pažintį; Mongirdą net laikiau lenku; pas Šliūpą prieš dvejus metus dešimt dienų viešėjau, bet laikiau jį tik geru gydytoju (bei damų kavalieriumi), ir t. t. Nė su vienu iš jų nesusirašinėjau mažiausiai penkerius metus.

2. Niekas niekada man nesiuntė lietuviškų leidinių, niekada nesiėmiau jų platinimo. Niekam ir niekada nedaviau lietuviškų knygų, kad jas platintų liaudžiai.

3. Neprisipažįstu kaltas rašęs straipsnius (kalbama apie mano užrašus) nusikalstamo pobūdžio lietuvių laikraščiu. Mano raštelis, sprendime vadinamas straipsniu, niekada nebuvo skirtas spaudai ir niekur nėra išspausdintas. Jokiomis pastangomis neįmanoma įrodyti, kad šis raštelis kur nors paskelbtas. Toks, koks parašytas, jis niekam nebuvo išsiųstas. Parašiau jį, paveiktas sergančio draugo Kudirkos laiškų turinio, tiksliau tariant, mintys, perteiktos laiške Kudirkai, reiškia tik norą nuraminti ir paguosti sunkiai džiova sergantį žmogų. Sutinku, kad pagrindinė šio raštelio mintis netinka asmeniui, visada besistengiančiam veikti pagal įstatymą. Norėčiau, kad šiuo atveju lengvinanti aplinkybė būtų šio raštelio parašymas, siekiant nors ir ne visai teisėto, bet labdaringo tikslo.

4. Negaliu pripažinti, kad laikraštyje „Varpas“ atspausdintų nekenksmingų filologinio turinio straipsnių autoriaus „pseudonimas Obelaitis“ priklauso man. [„Rotmistras Vonsiackis nekaltina manęs už filologinius straipsnius „Varpe“, atspausdintus kitais pseudonimais“, – Jablonskio pastaba puslapio apačioje.] Aš seniai nagrinėjau lietuvių kalbos klausimus, turiu daugybę užrašų apie šią kalbą (ypač medžiagos

lietuvių žodynui); mano rankraščiai prieinami visiems ir kiekvienam; daugelis kreipiasi į mane įvairiais klausimais, susijusiais su lietuvių kalba, aš mielai į šiuos klausimus atsakau, kartais išsamiais laiškais, nes jie, šie lietuviai, man taip pat pateikia įvairių tiek kalbos, tiek ir lietuvių etnografijos medžiagą. Iš mano laiško Kudirkai juodraščio matyti, kad kai kuriuos mano paaiškinimus jis, dėl savo nekuklumo, netgi paskelbė (iš to paties juodraščio matyti, kad man tai buvo žinoma ir mane šokiravo); galimas daiktas, kad taip pat be ceremonijų su mano pastabomis ir aiškinimais kai kada elgėsi ir kai kurie kiti asmenys. Bet aš pats niekada laikraščiu „Varpas“ straipsnių nesiunčiau ir nieko neprašiau, kad „Varpui“ juos perduotų arba persiųstų. Gali būti, kad kai kurie asmenys, rašydami straipsnį mano medžiagos pagrindu arba ją ištisai spausdindami, pasirašė po straipsniu „Obelaitis“, tuo parodydami, kad šis straipsnis iš esmės priklauso ne jiems, bet „Obelaičiui“, pavardei, primenančiai manąją, išvertus ją į rusų kalbą. Kad „Obelaitis“, išverstas į rusų kalbą, gali reikšti „Jablonskis“, – visai nieko neįrodo. Pirma, mano juodraščio vertėjas iš Liepojos rašo, kad laikraštyje „Varpas“ yra pseudonimas arba pavardė „Kazim. Obelaitis“, o ne tiesiog „Obelaitis“, todėl visiškai negaliu suprasti, kodėl gruodžio 10 dienos nutarime vietoj „Kazim. Obelaitis“ parašyta tiesiog „Obelaitis“. Antra, jei lietuviškus pseudonimus ar pavardes, pasi-taikančias „Varpo“ ar kitų periodinių leidinių straipsniuose, prireiktų išversti į rusų kalbą, tai šių leidinių bendradarbiu galėtų tapti bet kuris rusas, neturintis jokio supratimo apie tuos leidinius. Trečia, draugai gimnazijoje ir vėliau universitete kartais vadindavo mane „Obolaičiu“ (bet ne „Obelaičiu“). Jei man būtų pateikti straipsniai su parašu „Kazim. Obelaitis“ arba tiesiog „Obelaitis“, aš neįsivaizduočiau pasakyčiau, kas juose pateikta, remiantis mano medžiaga, ir ko negaliu pripažinti kaip savo.

Apie Obelaitį pasakysiu dar kelis žodžius. Kadaise viename lietuviškame laikraštyje skaičiau *Henr. Senkevičiaus „Eskizų anglimi“ (Szkiece węglem) vertimą į lietuvių kalbą, vertėjas buvo nurodytas I. I. (lotyniška transkripcija tai mano vardo ir pavardės inicialai), ir ką*

tas rodo? Visiškai nieko! Vertimas buvo ne mano. Maža to, man žinoma, kad net dvi lietuvių kalbos gramatikos (prof. Kazim. Jaunius ir vysk. Ant. Baranausko), kai kurie eilėraščiai (vysk. Ant. Baranausko) buvo atspausdinti užsienyje, dalis tiražo, be sudarytojų žinios ir noro, hektografuota Rusijoje. Prof. Kaz. Jaunius net viešai protestavo prieš tokį piktnaudžiavimą. Iš Kauno dvasinės seminarijos bibliotekos pavogtas seniai mirusio Daukanto lietuviškas rankraštis, kuris buvo išleistas Amerikoje, vėliau grąžintas į Kauną. Tačiau argi Kaz. Jaunius, Ant. Baranauską bei Kauno dvasinę akademiją galima už tai kaltinti? Esu tikras, kad vyskupas Ant. Baranauskas pats nežino, kad jo pastabos apie lietuvių gramatiką, kažkada užsirašytos kai kurių jo mokinių, neseniai buvo išleistos užsienyje (parengė tie mokiniai). Aš maždaug prieš dvejus metus išverčiau Lomonosovo biografiją ir pateikiau vertimą Sankt Peterburgo cenzūros komitetui (1898 m. sausio 7 d. rašte nr. 109 komitetas pranešė, kad mano rankraštį lotynišku šriftu spausdinti draudžia). Jei kas nors šį vertimą iš manęs pavogtų ir išspausdintų, tikrai neprisimčiau atsakomybės už jo išspausdinimą užsienyje ir platinimą liaudžiai, nepaisant to, kad rankraštyje parašyta: „išvertė J. J.“, t. y. „Jonas Jablonskis“. Kad ir kaip būtų, jei koks nors asmuo dėl kokių nors priežasčių tvirtina, esą „Kazim. Obelaitis“ arba „Obelaitis“ esu būtent aš, tai prašau rotmistrą Vonsiackį surengti man su tuo asmeniu akistatą, o paskui po priesaikos jį apklausti.

5. Aš nė karto nebuvau lietuviškuose spektakliuose ar lietuvių vakarėliuose. Man žinoma, kad vaidinimai lietuvių kalba (su vietos valdžios leidimu) vyko Liepojoje, Mintaujoje ir Palangoje. Pastaraisiais metais (taip buvo pateiktas klausimas) aš negirdėjau nė apie vieną lietuvių vakarėlį. Kokių tikslų vyko lietuviški spektakliai, kas juos organizavo, kam atiteko pinigai, gauti už parduotus bilietus, – aš visiškai nieko nežinau.

6. Iš Mintaujos į Revelį mane perkėlė prieš ketverius su puse metų, kai Mintaujos gimnazijoje buvo uždaryta keletas paralelinių klasių. Tuo pat metu perkėlė ir Švanbergą. Taip man tada apygardoje paaiškino šio perkėlimo priežastį. Į mūsų vietas nieko nepaskyrė, nes mums išėjus, laisvų vietų Mintaujos gimnazijoje neatsirado.

Kiti man pateikti klausimai, net rotmistro Vonsiackio, turėjo labai nedaug ką bendra su manimi asmeniškai, jų turinys nebuvo skirtas man (sprendžiu iš klausimų pateikimo). Todėl čia nelaikau reikalinga minėti šių savo parodymų. Šalia to, kas išdėstyta, aš pateikiau paaiškinimus ir į klausimą, kurį iškėlė rotmistras Vonsiackis, gruodžio 10 d. nutarime nurodydamas, kad Liepojoje neturint visų periodinių leidinių lietuvių kalba, negalima nustatyti fakto, ar mano parašytas raštelis, kurį ten vadina straipsniu, buvo atspausdintas kokiam nors nusikalstamame lietuviškame leidinyje. Galiu tik apgailestauti, kad šių leidinių Liepojoje nėra: turint visus pastaraisiais metais išleistus leidinius, būtų lengva nustatyti faktą, kad šis raštelis, kadangi nebuvo skirtas spaudai, niekur nėra atspausdintas. Apie šio raštelio parašymo aplinkybes aš kalbėjau, atsakydamas į man pateiktą klausimą, kai buvau apklausiamas kaip liudytojas.

Mane kaltina, kad esu kažkokių straipsnių apie lietuvių filologiją autorius, todėl ir laikraščio „Varpas“ bendradarbis. Jei Liepojoje neturima visų lietuviškų laikraščių, bet siekiama patikrinti mano žodžius, gal vertėtų pavartyti bent jau tą laikraštį, kurio vienu iš bendradarbių esu laikomas? Juk šis laikraštis, sprendžiant iš visko, Liepojoje gerai žinomas. Kodėl rotmistras Vonsiackis vienu atveju (kad įrodytų mano bendradarbiavimo faktą) tvirtina lietuviškus leidinius turintis, o kitu (kad nustatytų, ar mano „straipsnis“ buvo atspausdintas, ar ne) jų niekur neranda? Man sunku atsakyti į šį klausimą. Toliau – mano laiško, siųsto draugui Kudirkai, juodraštis, nelaikomas reikšmingu, vadinamas tiesiog fiktyviu todėl, kad tai mano paties rašyta. Rotmistras Vonsiackis jam neteikia reikšmės turbūt todėl, kad šis juodraštis manęs nedemaskuoja, nes mano santykiams su Vincu Kudirka ir mano raštelio turiniui (motyvams, kuriais aš galėjau vadovautis jį rašydamas) nesuteikia reikiamo svorio? Kodėl gi tokiu atveju taip sureikšminamas aukščiau minėtas raštelis, gerai žinant, kad ir jis mano rašytas, o paimtas iš manęs kartu su kitais daiktiniais įrodymais? Matyt, Liepojoje manoma, kad laiško juodraščiu aš ketinau paslėpti visus galus, tačiau tokiu atveju turėčiau būti visiškai bukagalvis, nesuvokiantis, kad dėl šio tikslo (galų paslėpimo) paprasčiausia būtų buvę sunaikinti savo nusikaltimo pėdsakus (tą pražūtingą

raštelį). Nesu bukalgalvis – mano galva dirba tvarkingai ir „visai patenkinamai“, tikiuosi, tai patvirtins ir mano draugai (Rev. Aleks. gimnazijos mokytojai).

Mano raštelį ir laiško juodraščių reikėtų perduoti ekspertams. Aš norėčiau, kad jie, atsižvelgdami į visus ten išdėstytus duomenis, pateiktų savo išvadas apie šių daiktinių įrodymų parašymo laiką. [...]

Nutarimo teiginys: „Jablonskio parašytas straipsnis (1 eil. mano raštelis), įgauna reikiamo svorio, sugretinus su tuo, kad jis yra priešvyriausybinių laikraščio „Varpas“ bendradarbis,“ man taip pat nesuprantamas – mane laiko kažkokio nekalto straipsnio apie lietuvių filologiją autoriumi, šiuo atžvilgiu, matyt, ir „Varpo“ bendradarbiu, o tuo remdamiesi tvirtina, neva aš turėjau pateikti spaudai arba atspausdinti kažką, kas neturi nieko bendro su filologija. Politika ir filologija, mano supratimu, nėra susijusios.

Sako, kad mano raštelis turi skambią antraštę, yra rūpestingai parengtas. Per kratą pas mane rasta labai daug visokios rašliavos, skambiai pavadintos ir rūpestingai parengtos, bet šie rankraščiai jau kelis metus guli pas mane ir niekada nebuvo išspausdinti. Jie jau sugrąžinti man į Revelį, bet aš galiu juos dar kartą, jei prireiks, nusiųsti į Liepoją, kaip įrodymą to, apie ką čia ką tik kalbėjau. Pavadinimas ir parengimas dar nieko nereikia.

Nutarime sakoma: „Jablonskis tvirtina, esą užrašų knygutė (=sąsiuvinis su filologinėmis pastabomis, panašus į užrašų knygelę), kurioje yra įrašyta (kito asmens ranka), kad į Luokę perduotas didelis kiekis nusikaltamo pobūdžio leidinių, yra ne jo, bet nenurodo kieno, todėl tai irgi lieka jį demaskuojančiu daiktiniu įrodymu.“ Mane mažiausiai reikėtų kaltinti už man atiduotas arba atsiųstas filologines pastabas, kurias pas mane rado, ir už tai, kad jose kažkas (asmuo, parašęs šias pastabas) pieštuku įrašė nuorodą apie kažkur perduotus lietuviškus leidinius, nors knygutės autoriaus nurodyti negaliu. Papildydamas tai, ką šiuo klausimu jau buvau sakęs, apklausiant mane kaip liudytoją, galiu pridurti tik tiek: žmogus, pas kurį daug visokios etnografinės ir lingvistinės medžiagos, kuris renka šią medžiagą iš kiekvieno, ką tik sutinka, kuriam kalbos medžiagą kartais atsiunčia visiškai nepažįstami žmonės, gali ir nežinoti, kas įrašė vieną ar kitą nelemtą įrašą. Jei paklaustumėte

kitų žmonių, užsiimančių tokios medžiagos rinkimu, tikiuosi, jie patvirtintų tai, ką aš dabar pasakiau.

Rotmistras Vonsiackis kaltina mane ir tuo, kaip jau buvo pasakyta, kad esu „Varpe“ atspausdintų straipsnių apie lietuvių filologiją autorius. Jeigu nepavyko net nustatyti, ar aš rašiau „Varpui“ aukščiau minėtus straipsnius, tai bus nesuprantamas ir kokio nors įstatymų paragrafo apie bausmes pritaikymas man už tuos straipsnius. Iš tiesų net jei, tarkime, sutiktume, kad aš esu filologinių straipsnių autorius, pasirašęs „Kazim. Obelaitis“, ką tas galėtų reikšti? Kad aš kaltas pagal kokį nors įstatymo paragrafą? Anaip tol! Filologinių straipsnių autorius visada liks tik filologinių straipsnių autoriumi ir jokios atsakomybės už juos negali būti, nesvarbu, kur jie atspausdinti [...]

Atsižvelgus į tai, kas čia pasakyta, rotmistro Vonsiackio sprendimas patraukti mane kaip kaltinamąjį pagal baudžiamojo statuto 252 paragrafą labai stebina, nors nesu juridinių klausimų specialistas. Pirmiausia, man inkriminuojamas raštelis, užimantis vos ketvirtį puslapio, jokia būdu negali būti laikomas vienu iš tų kūrinių, apie kuriuos užsimenama statuto 252-ame paragrafe. Be to, šio niekur neskelbto raštelio turinys toks, kad net jeigu aš jį ir pateikčiau spausdinti, neturėčiau už jį atsakyti pagal statuto 252 paragrafą, nes šis paragrafas baudžia autorius tokių kūrinių, kurie nukreipti arba prieš Aukščiausiosios valdžios teises, arba prieš valstybės įstatymais nustatytą valdymo formą (pas mus valdymo forma monarchinė, vadinasi, prieš patvaldystę), arba, galiausiai, prieš sosto paveldėjimo tvarką, – ir viskas. Ar galima rasti ką nors bendra tarp mano raštelio turinio ir tokio kūrinio, apie kurį kalbama 252-ajame paragrafe, tarp kitko, jis pateiktas statuto skyriuje „Apie maištą prieš aukščiausiąją valdžią“. Žodžio „praviteljstvo“, o išskirtinai Aukščiausioji valdžia, lietuviškai vadinama vyriausybe, kiek pamenu, rankraštyje nėra; lietuvių persekioja arčiausiai liaudies esanti vietinė valdžia, kai randa pas juos lietuviškų knygučių.

Gruodžio 10 dienos sprendime pasakyta maždaug taip: „Jablonskio straipsnis visiškai patvirtina autoriaus tiesioginę pažintį su Rusijoje veikiančia nusikalstama lietuvių organizacija, o tas būdinga tik žmogui, visiškai pasišven-

tusiam tokio pobūdžio konspiracinei veiklai, t. y. tokios bendrijos nariui; jo priklausymas šiai bendrijai nustatytas, remiantis aukščiau pateiktais faktais, taip pat artima jo pažintimi su žinomu politiniu veikėju Kudirka, ryšiais su šioje byloje kaltinamais, aukščiau išvardytais bendrijos nariais.“

Aš žinau gerokai daugiau apie tai, kas vyksta Lietuvoje, ne tik tai, apie ką užsiminta mano „straipsnyje“, bet visiškai nieko nežinau apie Rusijoje veikiančią nusikalstamą lietuvių organizaciją. Dažnai važiuoju į Lietuvą, susitinku su daugybe lietuvių, ir iš nepriviligijuoto luomo, ir iš inteligentijos, renku iš jų lietuvių filologijos ir etnografijos medžiagą, skaitau rusiškus laikraščius, kuriuose retkarčiais pasirodo įvairių straipsnių apie lietuvių gyvenimą ir poreikius. Kaipo toks, aš net privalau daug žinoti ir pažinti. Aš žinau, kad beveik pas kiekvieną lietuvių surasi maldaknygę, išleistą užsienyje; žinau, kad lietuviškos knygos ir kiti užsienyje išleisti leidiniai kontrabandos keliu atsiranda Rusijoje ir po to pasklinda tarp žmonių tik todėl, kad Rusijos teritorijoje nėra lietuviams (liaudžiai) lotynišku šriftu išleistų leidinių. Aš asmeniškai norėčiau, kad šis dvasiinio peno lietuviams gabenimas iš užsienio kuo greičiau pasibaigtų, bet, deja, esu giliai įsitikinęs, kad tai galės įvykti tik tada, kai lietuviams bus leista ir Rusijos teritorijoje spausdinti knygas bet kokių šriftu, o šių knygų ir leidinių spausdinimas bus cenzūruojamas. Nepaisant viso to, aš nelaikau savęs pasiaukojusiu lietuvių konspiracinei veiklai ir nepripažįstu esąs kokios nors lietuvių nusikalstamos draugijos narys. Kad aš buvau artimai pažįstamas su Kudirka arba esu pažįstamas su *kai kuriais* kaltinamaisiais šioje byloje [„beje, apie „bendravimą“ su kaltinamaisiais nekalba ir rotmistras Vonciaskis“, – Jablonskio pastaba puslapio apačioje], – tai visiškai nieko neįrodo. Jei aš kaltas dėl to, kad esu pažįstamas su šiais žmonėmis, tai dėl to kalti ir visi kiti juos pažinoję asmenys, tiek rusai, tiek ir lietuviai. Beje, mano laiško Kudirkai juodraštis vadinamas fiktyviu, nors jo pagrindu nustatyta „artima pažintis“ su tuo pačiu Kudirka laikoma bylą išaiškinančia aplinkybe?! Dar pridursiu, kad važinėdamas po Lietuvą – o aš ją beveik visą išvažinėjau, – dirbu tik savo darbą, tik tai, kas man rūpi, neprivalau lietuvių kamantinėti apie as-

meninio pobūdžio reikalus. Ir taip jau Lietuvoje labai nepatikliai žiūrima į bet kurį nepažįstamą žmogų arba atvykėlį, jei tas neapsivilkęs sermėga, visi linkę laikyti jį „negeru žmogumi“ (šnipu). Aš pats ne kartą tai patyriau – mane irgi laikė tokiu „negeru žmogumi“.

Jokiu būdu negaliu pripažinti savęs kaltu pagal baudžiamojo kodekso 318 straipsnį.

Po viso to, kas pasakyta, man belieka tikėtis, kad teisingas ir gailiaingas teismas kaip galima greičiau mano klausimu pasakys savo autoritetingą žodį.

Jonas Jablonskis, Revelis, 1900 m. gruodžio 18 d.“

Pasak Jono Bulotos, Peterburgo mokslų akademija ir net Revelio žandarai jį užjautė, stengėsi padėti: „Žandarų viršininkas, Jablonskiui nežinant, pasiuntė telegramą Vonsiackiui, siūlydamas vietoj arešto paimti iš Jablonskio 500 rublių kaucijos, garantavo, kad jisai nuo bausmės nesišalins. Gavęs Vonsiackio pritarimą, įkalbėjo Jablonskį pasirašyti atitinkamą prašymą.“ Beje, įdomus ir toks liudijimas: „Kai kurie vokiečių baronai staiga panoro mokytis graikų kalbos. Buvo aišku, kad jie mokosi tikrai norėdami mandagiu būdu sušelpiti Jablonskį. Tuo laiku iš privačių pamokų Jablonskis dargi daugiau pelno turėjo negu pirmiau gimnazijoje.“¹¹

¹ Estijos istorijos archyvas (toliau – EIA), f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 55–56.

² Ten pat, l. 65. V. Girininkienės vertimas.

³ Ten pat, l. 75.

⁴ Ten pat, l. 78.

⁵ Jono Jablonskio laišakai. Sudarė, įvadą, paaiškinimus parašė ir laiškus išvertė Arnoldas Piročkinas, Vilnius: *Mokslas*, 1985, p. 224. Arnoldo Piročkinio vertimas.

⁶ Arnoldas Piročkinas. Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m. Vilnius: *Mokslas*, 1977, p. 182.

⁷ Ten pat, p. 181. Arnoldo Piročkinio vertimas.

⁸ Apie tai plačiau: Kražių skerdynės. Sudarė ir medžiagą surinko Leonas Mulevičius, Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidykla*, 1993, p. 18–22.

⁹ Arnoldas Piročkinas. Prie bendrinės kalbos ištakų, p. 185.

¹⁰ EIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 67–74. Vidos Girininkienės vertimas.

¹¹ Lietuvos mokykla, 1921 m., sąs. nr. 12, p. 37 (546).



Juozas BRAZAUSKAS

JONO AISČIO EGZILIS

1936 m. spalio 15 d. į Kauno geležinkelio stotį atėjo draugų būrys išlydėti Jono Aleksandravičiaus (Aisčiu jis oficialiai pasivadino 1952 m.) į pirmą kelionę užsienin. Poetų autoritetas Kazys Binkis ramino susirūpinusį Joną: „*Pasidairyk po Europos didmiesčius, pauostyk Vakarų kvapo, tik nesismauk dėl mokslo, mažai naudingo laisvai poeto dvasiai.*“ Taip tas palydas prisiminė kitas poeto draugas Antanas Miškinis. Lietuvos valdžia siuntė jaunos menininkus į Europą pasisemti modernios dvasios.

Švietimo ministras Juozas Tonkūnas, įkalbėtas skirti stipendiją eilėraščių knygos *Imago mortis* autoriui, netikėjo, kad Aleksandravičius, vos septynis mėnesius ištėvęs Kauno universitete, sugrįš iš Prancūzijos su aukštojo mokslo diplomu.

Pats Aleksandravičius visai nesirengė ilgam išsiskyrimui su gimtuoju kraštu. 1935 m. žiemą nusipirkęs rąstų, ketino pasistatyti namą ir gyventi čia iki mirties. Poetui pasiūlyta stipendija buvo netikėta ir didelė valdžios malonė. 1936 m. rudenį, kai nuspręsta, kad pagrindinė užsienio kalba bus prancūzų, tokių stipendijų padaugėjo, nes Lietuvoje labai trūko mokančių kalbėti prancūziškai. Švietimo ministerija ieškojo kandidatų studijoms Grenoblyje ir Paryžiuje. Aleksandravičiui išduotas užsienio pasas ir nemokama viza kelionei į Grenoblį. Paskirta 275

litų mėnesinė stipendija, sumokėta 500 litų kelion pinigų vienam pusmečiui.

Lietuvos pasiuntinybei pavesta prižiūrėti, kaip studentai mokosi, neišleistas iš akių ir privatus gyvenimas, pavyzdžiui, jiems buvo draudžiama be švietimo ministro leidimo vesti ar tekėti, antraip liks be stipendijos. Kiekvienas įsipareigodavo, kad atidirbs valstybės tarnyboje 1,5 metų už kiekvienus stipendijos metus, grąžins 30 proc. gautos sumos. Jei mėnesinis atlyginimas būtų ne didesnis kaip 400 litų, visą stipendijos sumą numatyta grąžinti per 10 metų, o savo noru nutraukus mokslus – atsiskaityti per 6 metus. Antai 1940 m. balandžio 18 d. Finansų departamentas davė nurodymą policijos nuovadai, kad iš dailininko Bernardo Bučo išieškotų stipendiją, gautą prieš trejus metus.

Aleksandravičiui, perkirtusiam sieną ties Virbaliu, įspūdis darėsi vis slogesnis: Berlynas – „*ištisos kareivinės*“, Belgija – vienas nesibaigiantis miestas, Paryžius jam atrodė kosmopolitinis, be to, ten „*viskas perkama ir viskas parduodama*“. Grenoblis „*nešvarus, gatvės daugumoje siauros, šaligatviai tik vienam eiti ir tie apkrauti dviračiais ir kitokiu šlamštu*“. Gyventi pramoniniame mieste jam atrodė tikra kančia. Lietuva prisiminimuose atrodė idiliška, o Kaunas – puiki laikinoji sostinė.

Didžiausia bėda ta, kad sunkiai sekėsi susikalbėti prancūzų kalba, pramokta gimnazijoje ir iš saviruošos vadovėlių. Universitete turėjo stoti į „svetimšalių legioną“, kuriame už mėnesinį 560 frankų mokestį pralauždavo „kalbėti ir galvoti galicizmais“. Daug laiko sugaišo, kol įgijo teisę lankyti paskaitas, naudotis skaityklomis, parsinešti knygas į namus.

Grenoblio universitete tarpukario metais mokėsi daugiausia svetimšaliai. Po kelis mėnesius trukusių kalbos pratybų Aleksandravičius jau galėjo klausytis paskaitų ir jas užsirašinėti. Pradėjęs studijuoti Algirdą Julijų Greimą įtikinėjo: „*Nebūk durnas, nestudijuok literatūros, [...] literatūros universituose neišmokstama, jinai mylima arba nemylima. Studijuok kalbą, tai bent šio to išmoksi.*“

Pirmą kartą Aleksandravičius susitiko su Greimu 1936 m. Grenoblyje. Drovus, užsidaręs, greitai užsi- gaunantis Jonas tada prisiekė, kad visiems juo netikintiems „*parodysiąs*“, ko yra vertas, parveždamas daug pažymėjimų, diplomų ir doktoratų. Anot Greimo, „*šis žyginis arklys*“ pats save pasikinkė geriems septyneriems metams, nutaręs tapti mokslininku ir apvainikavęs šią karjerą keturių Evangelijos vertimų į senąją provansalų kalbą palyginimu.

Valstybinė 5000 litų premija, gauta 1937 m., greitai sutirpo giminių rankose... Po premijos įteikimo Joną sveikino mokslo draugai, Grenoblyje jis buvo pristatytas kaip „*garsus lietuvių poetas*“. Aleksandravičius, kaip ir dera oriam 34 metų studentui, dėvėdavo angliško bostono kostiumą, ryšėdavo kklaraistį, nešiodavo juodą skrybėlę. Nedalyvaudavo studentų pasilinksminimuose, labiau mėgo išvykas į kalnus, juk Grenoblis – Prancūzijos Alpių sostinė. Dažnai ten vykdavo su prof. Antoninu Duraffouru, kuris nuoširdžiai globojo lietuvių studentus.

Aleksandravičius mielai bendravo su Greimu, skvarbaus proto intelektualu. Jonas mokėjo kalbėti, o Algirdas Julius mėgo jo klausytis: „*Klausiausi ir mokiausi gyvenimo iš žmogaus, kuris pats nemokėjo gyventi, mokiausi Lietuvos iš žmogaus, kuris sirgo Lietuva, mokiausi suprasti lietuvišką kultūrinį gyvenimą, kaip jį suprato pirmoji Lietuvoje išaugusi karta.*“

Trejus metus jiedu gyveno tame pačiame bute, patys gaminosi valgį. Laukdavo literatūrinių naujienų ir žinių, kas dedasi Lietuvoje. Negaudavo lietuviškų laikraščių. Aleksandravičius Binkiui skundėsi: „*Gyvenu, gali sakyti, kaip varna, Viešpaties globojama ant didžiojo vieškelio.*“ Kiek atsigaudavo vasarą, kai sugrįžęs į Lietuvą pasinerdavo į lietuvišką aplinką ir literatūrą.

Paskutinė Aleksandravičiaus vasara Lietuvoje 1939-aisiais buvo persmelkta nežinios ir didžiulio nerimo. Politikos apžvalgininkai ne be reikalo pranašavo: „*Esame didelių tragedijų išvakarėse.*“ Kaip elgtis užsienyje studijuojantiems valstybės stipendininkams, vienu Europos pakraščiu jau praūžus karo gaisrui, bet jaučiant grėsmę, kad suliepsnos visas kontinentas? Lietuvos užsienio reikalų ministerija išsiuntinėjo telegramas atstovybėms: patarkite studentams grįžti, paskolinkite pinigų kelionei. Tačiau bebaigiantiems mokslus ir doktorantams leista pasilikti. Prancūzijoje lietuvių studentai neteko pragyvenimo šaltinio, nes įstaigos į darbą mieliau priimdavo prancūzus.

Aleksandravičius blaškėsi, neapsispręsdamas, ar tęsti mokslus Grenoblyje, kur tiek nedaug belikę iki išsvajoto diplomo, ar viską metus apsistoti gimtinėje. Tėvas, ūkiškai apsvarstęs reikalą (juk įdėta tiek pinigų ir pastangų!), patarė sūnui vis dėlto važiuoti į Grenoblį, kad grįžtų su diplomu.

Ties Girstupiu, veždamas iš Kauno sūnaus knygas ir daiktus į tėviškę, tėvas netikėtai sustabdė arklius ir „*jau atsisveikindamas pasakė, kad niekada daugiau gyvi nebepasimatysime*“. Jonas susigraudinęs norėjo suplėšyti užsienio pasą ir pasilikti. Atkalbėjo draugai – Kazys Binkis, Antanas Miškinis, Antanas Rymidis, iškėlę smagias išleistuves ir visu būriu dar kartą Vytauto prospektu palydėję iki geležinkelio stoties. Aleksandravičius buvo įsitikinęs, kad greitai grįš. Jam galvoje netilpo mintis, kad galėtų didesnę savo gyvenimo dalį praleisti svetur... Deja, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sujaukė planus. Teko rinktis egziliano dalia. Lietuvos Aistis daugiau nebeišvydo. ■



APIE „PENKIS STULPUS TURGAUS AIKŠTĖJE“, GYVENIMO ILGESĮ IR SMALSUMĄ ATEIČIAI

*Iš Algirdo LANDSBERGIO ir Artūro HERMANO
susirašinėjimo 1981–2002 m.*

Pirmą laišką rašytojui Algirdui Landsbergiui parašiau 1981 m. pavasarį, kviesdamas į Lietuvių literatūros būrelio suvažiavimą Annabergo rūmuose tų metų spalio mėnesį. Šiuos rūmus, pastatytus XIX a. pabaigoje, Pabaltiečių krikščionių studentų sąjunga (PKSS), iki šiol vienijanti estus, latvius ir lietuvius, įsigijo 1951 m. Šalia bendros veiklos, kiekviena tautinė grupė turi savo sekciją ir plėtoja veiklą gimtąja kalba. Mūsų sekcija 1976 m. įsteigė Lietuvių literatūros būrelį, gyvavusį iki 1993 m.¹ Literatūros mėgėjai suvažiavo kasmet po du kartus ir visą savaitgalį diskutavo apie kokį nors pasirinktą veikalą. Aptardavome tiek išeivių, tiek Lietuvos rašytojų kūrinius. Kviesdavome ir aptariamo veikalo autorių, bet rašytojai iš Lietuvos SSR negaudavo Maskvos leidimo. Tiesa, Vytautui Bubniui 1978 m. leista apsilankyti Annaberge, deja, praėjus porai savaitių po to, kai aptarėme jo romaną „Po vasaros dangum“.² Iš rašytojų išeivių atvyko tik Eduardas Cinzas, kuris gyveno nelabai toli – Belgijoje, ir Algirdas Landsbergis iš Jungtinių Amerikos Valstijų. Tų, kurie negalėdavo dalyvauti, prašydavome, kad atsakytų į mūsų pateiktus klausimus, kuriuos paskelbdavome mūsų leidžiamame *Annabergo lapelyje*.³

Kai vadovavau literatūros būreliui, užsisakydavau knygų iš Lietuvos, išeivijos leidinių iš Amerikos. Perskaitęs Landsbergio 1966 m. išleistą dramą „Penki stulpai turgaus aikštėje“, pasiūliau ją aptarti 1981 m. rudenį. Nemažai būrelio narių buvo repatriantai, iš Lietuvos atsikėlę į Vokietiją, dar patys patyrę partizanų laikus Lietuvoje, tad pasiūlymui pritarė. Gavęs Landsbergio adresą, jam parašiau ir pakviečiau. Mano nuostabai jis iškart sutiko, nors mes žadėjome apmokėti tik skrydį. Apie Landsbergio apsilankymą paskelbėme lietuviškoje spaudoje, tad atsirado gana daug susidomėjusių, užsiregistravusiems nusiuntėme dramos kopiją, kad pasirengtų susitikimui su autoriumi. Šis suvažiavimas vyko lietuvių kalba (vėliau surengėme tris vokiškus aptarimus, kur sulaukėme dar daugiau dalyvių) ir buvo pats įspūdingiausias, nes viskas atitiko: dramos įtampa, nuoširdus autorius ir neblogai pasirengę klausytojai. Visi liko patenkinti – autorius susitiko su žmonėmis, kurie apie partizanus kalbėjo iš asmeninės patirties, o klausytojus užkerėjo dramos subtilumas ir autoriaus iškalbingumas.

Mano ryšys su Landsbergiu nenutrūko, net kai literatūros būrelis nustojo gyvuoti, susirašinėjome iki pat rašytojo mirties. Deja, dalis elektroninių laiškų pražuvo, sugedus mano pirmajam kompiuteriui. Iš elektroninio pašto laikų išliko tik tie laiškai, kuriuos buvau nusikopijavęs.

Arthur HERMANN

1981 geg. 17

Mielas Artūrai Hermanai,

Jus gerai prisimenu – iš straipsnių *Akiračiuose* ir vėliau, gyvą, iš mūsų susitikimo Hiutenfelde. Žmones, kurie užduoda tokius protingus klausimus, sunku pamiršt.

Jūsų kvietimas labai mane vilioja. Susumuosiu savo padėtį:

1. Kai kalbėjau apie galimą apsilankymą Europoje šį rudenį, turėjau galvoje PEN klubo suvažiavimą Prancūzijoje rugsėjo mėnesį. Dabar paaiškėjo, kad tuo metu išvykti negalėsiu – dėstau universitete, kur bus pati darbymetė.

2. Jūsų numatytu laiku (spalio 23–24) tegalėsiu pabūti Vokietijoje keturias dienas. Tokios trumpos kelionės brangiau kainuoja. Ilgiau pabūti galėčiau semestru pasibaigus, tarp gruodžio 28 d. ir sausio 24 d. (1982). Ar galėtumėt taip toli mano apsilankymą nukelti? Jei ne, teirausiuos, kiek man reiktų pridėti prie 1000 DM už kelionę.

3. Savo dramų rinkinį mielai prisiųsčiau, bet jau išdalinau visus atliekamus egzempliorius. Dėl įsigijimo geriausiai rašyti M[arijai] Paškevičienei – jos adresas yra *Metmenų* redakciniame puslapyje. (Praėjusį savaitgalį persikėliau į naują vietą ir chaose nieko nebegaliu rasti.) Turiu ir visai naują dramą „Vaikai gintaro rūmuose“, kuri ką tik laimėjo Liet. B-nės premiją, bet kažin ar ji iki to laiko išeis iš spaudos. Beje, jums gal pažįstamas Alfred[as] Franzkeit[as] baigia versti mano pjesę „Penki stulpai turgaus aikštėje“. ⁴ Gal ir ja būtų galima pasinaudoti.

4. Kur Annabergas? Koks artimiausias miestas?

Lauksiu jūsų žodžio, tikėdamasis, kad mūsų susitikimas įvyks.

Su linkėjimais, Algirdas

Mielas kolega,

jaučiu, kad spalio mėnesį susitiksimė. O dabar pedantiškai sunumeruosiu mūsų problemas.

1. Laikas. Mėginsiu nuvot iš universiteto trečiądienį ir ketvirtądienį (spalio 21 ir 22), paskirdamas tom dienom egzaminus. Išskridęs spalio 21 vakare, atsidursiu Briuselyje spalio 22 ryte, o traukiniu Kólne apie 2 val.

2. Išlaidos. Mano sūnus, kuris dirba kelionių biure, surado labai pigią liniją CAPITOL, kuri į Briuselį nukraidina už \$499. Traukinys Briuselis–Kólnas–Briuselis \$35.00. Taigi pas jus galėčiau atsirast už maždaug \$550. Jūsų biudžete 1000 DM – apie \$400. Jei PLB prisidėtų \$150, mano išlaidos ir būtų padengtos. Parašykite jiems. Jie remia kultūrinius apsieitimus.

3. Dienotvarkė. Kokios būtų mūsų pokalbių valandos? Gal ketvirtądienį galėčiau žvilgtelt į Kólną, kuriame niekad nesu buvęs, ir pamatyt kokį teatro spektaklį. Grįžt reikės pirmądienį, spalio 26 d., nes antrądienį man jau paskaitų diena.

4. Tekstai. „Vaikai gintaro rūmuose“, nors ir laimėję premiją, man atrodo dar nepilni, nebaigti; prie jų tebedirbu. Bet pasiųsiu kad ir to „provizorinio“ teksto fotokopiją. Mėginsiu padaryt ir „5 stulpų“ fotokopiją (kai tik rasiu savo egzempliorių, besikrausiant kažkur nukištą). O „Tris dramas“ irgi pasiųsiu.

5. Gal mūsų susitikimo užbaigai tiktų mano rečitalis, kurio metu galėčiau paskaityt-suvaidint ištraukų iš įvairių savo raštų.

Tai tiek dabar. Lauksiu klausimų.

Daug linkėjimų! Algirdas Landsbergis

766 S. Long Beach
Freeport, N.Y. 11520
U.S.A.
1981 rugpj. 24

Mielas kolega,

ačiū už rugpjūčio 6 d. laišką, kurį gavau atostogaudamas lietuviškoje pranciškonų vasarvietėje, Baltijos pajūrį primenančiame Kennebunkporte, Maine.

Jūsų sudaryta dienotvarkė atrodo ir praktiška, ir žmoniška. Pasidalint vakarą po pusantros valandos su [Ričardu] Daunoru⁵ bus gerai. Kad tik publika tris valandas išturėtų.

Atsirado vienas pasikeitimas. *Capitol Airlines* panaiškino antradienio ir trečiadienio skrydžius į Briuselį. Tad teks išskristi ketvirtadienio vakarą, o į Boną traukiniu atvyksiu apie 14:30 penktadienį (tikslų laiką pranešiu vėliau). Bus pakankamai laiko nuvykti į Annabergą ir atgauti kvapą vakariniam pokalbiui. Sudiev planams pamandravoti Kölne ketvirtadienį. Kadangi pagal dienotvarkę paskutinysis aptarimas bus sekmadienį priešpiet, gal galėsiu Kōlnui atiduoti sekmadienio popietę ir vakarą. Didelis prašymas – ar būtų įmanoma gauti Kōlno teatrų planą „für Oktober“? Ačiū!

Gerai, kad gavot „Tris dramas“. O „5 stulpų“ savo popierių dėžėse vis negaliu rasti. Vis dar tebeįdomu, ore, tebeieškau namo, kur galėsim susitvarkyt. [Gintautas] Vėžys tikrai jums padės. O „Vaikus gintaro rūmuose“ siųskit man atgal, kad ir lėtučiu paštu.

Daug linkėjimų, Algirdas Landsbergis

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N.Y. 11520
U.S.A.
1981. X. 5

Mielas kolega,

ačiū už rugs. 30 d. laišką ir gerą žinią apie Cinzą. Jam šiandien parašiau – gal taip ir atvyksiu drauge.

Dėkoju, kad rūpinatės teatro programa, nors kažin ar man beteks to teatro pamatyti.

Iš PLB \$150 kelionpinigių dar negavau, bet jie tikrai prisiųs. O likusieji būtų parankiau doleriais – nereikės vėl keist.

Gražu, kad viskas taip gerai organizuojas. Nors darbų begalės ir laiko maža, jau pradedu nerimt – šaukia pilis!

Iki greito pasimatymo! Algirdas L.

P. S. Mano lėktuvas Briuselyje nutūps penkt., spalio 23 d., 9:15 ryte

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N.Y. 11520
1981. XI. 6

Mielas Artūrai,

pamažu grįžtu į „normalybę“ po savo nuotaikingo savaitgalio Annaberge. Kaip jau minėjau, važiauvau pas jus truputį nenoromis – nuovargis, gausybė darbų etc. Bet diskusijų nuotaika, žmogiška šiluma taip mane atgaivino, kad ir dabar, prisiminęs mūsų praleistas valandas, pradedu šypsotis. Už visa tai pirmiausia padėka tau, kaip pagrindiniam organizatoriui, projekto *spiritus movens* ir palaikytojui. Jaučiuos dėkingas ir visam jūsų būriui už tokį kruopštų mano dramų išstudijavimą ir aktyvų dalyvavimą.

Cinžai mane globojo kaip šeimos narį ir įsodino į lėktuvą. O sugrįžęs taip įklimpau į universitetinius ir žurnalistinius darbus, kad dar neteko prisėsti prie literatūros.

Linkėjimų kun. Urdzei! Sėkmės tavo visuose darbuose! Ir iki pasimatymo – New Yorke, Heidelberge ar Annaberge!

Tavo Algirdas

1981. 11. 24 d.

Mielas Algirdai,

jau visas mėnuo praėjo nuo Jūsų apsilankymo Annaberge. Aš vis dar gyvenu šio savaitgalio vaizdais ir žodžiais, ypač kad man pačiam teko ši Jūsų dramų aptarimą aprašyti *Pasaulio lietuviui*. Truputį komiška padėtis, kai organizatorius turi pats suvažiavimą aprašyti, bet Jums tai pažįstamas reiškinys, pasakojote,

kad prisieina ir savus kūrinius pakritikuoti. Šis suvažiavimas buvo tikras atsigavimas mano lietuviškai sielai, dažnai užmestai kažkur į užkampį.

Nors diskusijomis nesu visiškai patenkintas, bent šeštadienio priešpiečio pokalbis kažkoks sausas, sukilęs į argumentus už ir prieš. Literatūra buvo daugiau argumentuojama negu jaučiama. Man pritrūko to asmeninio susijaudinimo, to momento, kai pajunti, kad literatūra žmogų asmeniškai palietė, sukėlė nerimą. Kilo pavojus, kad diskusijos virs tipišku akademinių minčių pingpongu, kai konkuruojama tarpusavyje, neatsispiriant pagundai iškelti save. Tokie išvedžiojimai, kad čia dviejų savižudžių drama, man tik pasako, kad tokiam skaitytojui ši pjesė yra tik objektas, kad jis ją savaip išsiaiškins ir jau kitą dieną užmirš. Ypač esu nepatenkintas, kad man nepavyko perteikti jausminės kūrinio plotmės – beskaitant kažkoks kamuolys įstringa gerklėje ir pradeda dusinti. Bet didesnė auditorija suvaržė ir mane.

Gal šitoki literatūros vertinimą Jūs palaikysite šiek tiek religiniu ar panašiai, be abejo, mėgėjišku, kaip vokiečiai sako *laienhaft*, bet aš manau, kad ne mūsų pareiga literatūrą išnagrinėti, sudėti ją į vieną ar kitą puodynę, užmarinuoti ir užantspauduoti. Tegu tai daro kritikai, jie iš to gyvena, mūsų būreliui svarbiau pasidalyti mintimis ir jausmais, kurie perduotų ne tiek kūrinio vertinimą, kiek svarbą skaitytojams.

Buvo per mažai laiko, aš būčiau mielai atsisakęs koncerto, ne todėl, kad man nepatiko – Daunoru buvau sužavėtas – bet šįkart atvykau dėl literatūros. Tad ypač „Penki stulpai“ liko toli gražu ne visai aptarti – mes šį aptarimo būdą tarpusavyje kartais vadiname „pasikalbėjimu“. Vis dėlto manau, kad bent vietomis Jūs galėjote pajusti mūsų žmonių nuoširdumą, meilę literatūrai, didelį džiaugsmą, kurį suteikė pažintis su Jumis. Tokių prieinamų rašytojų kaip Jūs yra mažai.

[*Trūksta antro puslapio.*]

Artūras

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N.Y. 11520
U.S.A.
1982. V. 2

Mielas Artūrai,

ačiū už tavo atviruką, kuris pažadino daug gražių, kaip to parko stirnos, prisiminimų iš Annabergo. Kai susitiksi, perduok mano nuoširdžiausius linkėjimus pasirašiusiems atviruką.

Vėluojuosi tau su atsakymu, nes nepailsėjęs vėl trankausi po svietą. Buvau Londone, kur daviau porą rečitalių, ir Čikagoje, kur skaičiau-vaidinau ištrauką iš „Vaikų gintaro rūmuose“. Dabar reikia nusėst ir griebtis „rimto“ darbo. Noriu užbaigti „Vaikų“ lietuviškas ir angliškas versijas, pastumt į priekį romaną. Mėginsiu padauginti vokiško „5 stulpų“ varianto egz. ir pasiūsiu tau.

(Rašau klasėje. Studentai tragiškais veidais kovoja su egzaminų klausimais).

Sėkmingo Katiliškio aptarimo! Mano sutiktieji literabinai į Vokietiją važiuoti neplanuoja, bet gal kas atsisiras. Tebesitikiu ir aš ateinančiais metais į jūsų pusę pasukti.

Iki tol – kuo gražiausios vasaros tau ir visai tavo šeimai, Algirdas

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N.Y. 11520
1983. VIII. 9

Mielas Artūrai,

tavo laišką radau, grįžęs iš Maine'o, kur pranciškonų vasarvietėje vėl teko „slaugyti“ savo tėvus. Ta nenormali padėtis tebesitėsia ir dabar – nuolatinis nuovargis, nebėra laiko literatūrai, vėluojasi ir mano laiškai.

Tavąjį laišką [Antanui] Gustaičiui persiunčiau, pridėjęs raginimą jam būtinai jus aplankyti. Gal jis tau

bus ir atsakęs. Humoristinė poezija – gera tema. Ypač kad sprendžiant iš pasirinktųjų autorių, humoro sąvoka vartojama labai erdviai. Pvz., [Marcelijaus] Martinaičio „Kukučio baladės“ siejasi su mitu ir filosofija.

Linkiu tau sėkmingos kelionės į Lietuvą. Turėtų būti labai įdomu. Ir jie tokių šviesesnių svečių labai laukia. Parašyk savo įspūdžius. O svajot apie išeivijos ir Lietuvos kritikų suvedimą irgi nenustoki. Tik reikėtų abudu parinkti panašios amplitudės, kad nesusitiktų grynas formalistas-estetas su platesnių pažiūrų ir interesų žmogumi.

Proza iš Lietuvos pavasario diskusijoms? Yra toks labai įdomus, „nesovietiškas“ romanas – [Sauliaus Tomo] Kondroto „Žalčio žvilgsnis“. Ar teko skaityt [Jono] Mikelinsko „Kur lygūs laukai“? Jame vaizduojamas nepriklausomybės laikmetis ir aš pribijau, kad jis ten bus iškreiptas, nes apie jį atvirai pasisakyt dar neįmanoma.

Dėl leidinių tavo bibliotekėlei parašyk Liet. Bendruomenės Kultūros tarybai. Ji turėtų jus automatiškai naujais leidiniais aprūpinti.

„Penki stulpai“ ne tik išversti į vokiečių kalbą, bet jau perrašyti ir koreguojami. Sekantis žingsnis – multiplikacija. Noriu paruošt daug egzempliorių ir mėginti prasiskverbt į koki vokiečių teatrą ar leidyklą. Mano draugai Tarptautiniame PEN klube turi kontaktų su Šiaurės Vokietijos televizija ir mėgins reikalus ten stumti. Manau, kad rugsėjui baigiantis galėsiu tau išsiųsti vokišką variantą. Ir prašysiu tavo sugestijų.

Ačiū už *Annabergo lapelį*, kurį visad perskaitau ir vis prisimenu mūsų „simpoziumo“ ypatingą skonį ir kvapą.

Beje, „5 stulpus“ išeiviai angliškai pastatė Sidnėje, Australijoje. Atskiru voku pasiųsiu tau atsiliepimų.

Linkėjimų tavo šeimai ir būrelio nariams.

Tavo išvargęs, bet tebegyvas Algirdas

766 S. Long Beach Av.
Freeport, N.Y. 11520
1983. IX. 5

Mielas Artūrai,

šis laiškas gal tavęs nepavys prieš išvykstant į Lietuvą, rasi sugrįžęs. Tenoriu pranešt, kad netrukus išsiųsiu tau kopiją „Die Fünf Pfähle“. Norėčiau tą dramą pasiųst Vokietijos teatrams ir leidėjams. Ar turi kokių sugestijų? Kam ją siųst Heidelbergė? Gal tavo pažįstami vokiečiai galėtų patart. Ačiū iš anksto.

Vėl grįžtu prie dramos, kurios du variantai dar nepatenkina. Jie vadinasi „Šventas narvas“. Šią pavadinysiu „Kunigai“. Jos atmosfera ir skonis panašus į „5 stulpus“.

Su gražaus rudens linkėjimais, Algirdas

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N.Y. 11520, U.S.A.
1983 gruodžio 3

Mielas Artūrai,

iš karto rengiaus atsakyti į Tavo tokį įdomų laišką, bet stauga „sugriuvo dangus“ – motina susilaužė klubo kaulą, tėva sukrėtė antras širdies smūgis. Reikėjo bėgioti tarp darbovietės (New Jersey), ligoninės, kurioje tėvai kurį laiką abu gulėjo (Queens, N.Y.), ir savo buto (Long Island). Pirmą sykį taip aštriai pajutau kūno ir dūšios ištvermės ribas.

Tavo įspūdžiai iš Lietuvos nepaprastai įdomūs. Taip svarbu, nesilankant, užčiuopt, pajust tautos pulsą. (Beveik tuo pat metu Lietuvoje lankėsi grupė žurnalistų, kritikų ir šiaip žmonių, L[iūtas] Mockūnas sakė turįs daug ką papasakot „prie konjako bonkos Čikagoje“.) Beje, tavo įspūdžius patvirtina S. Sąjungoje vėlyvą vasarą lankęsis amerikiečių ekonomistas Leonard[as] Silk[as], kuris rašė *N. Y. Times*, kad jam sovietų ekonomistų seminare nuodugniai pakritikavus jų sistemą, niekas neprieštaravo.

Rašai apie savo „menkavertiškumo“ jausmą ir „ribotumą“. To „ribotumo“ aš nepastebėjau. Gal kreipi per daug dėmesio į dažnai paviršinį profesionalų kalbos blizgesį. Su tokia „menkavertiškumo“ problema ir aš daug metų kamavaus; ją dalinai įveikt ypač padėjo dėstymas universitete ir rečitaliai. Dažnai tokie

jausmai mumyse susiformuoja dar vaikystėje ir ne-
daug turi bendro su mūsų tikru pajėgumu. (Čia turiu
sustot, nes pradėsiu skambėti kaip pop-freudininkas.)

Lietuvių komentarai apie raketą irgi atrodo būdin-
gi vidurio-rytų europiečiams aplamai. Suprantu, kad
pas jus, V. Vokietijoje, labai konkreti atominio gaisro
baimė ir tikras taikos geismas. Gaila tiktai, kad taikos
sąjūdis vis labiau teisina Sovietiją, à la Petra Kelly, kuri
man primena amerikiečių 1960 m. dekadą paviršuti-
niškus rėksnius.

O dabar prie „Stulpų“. Siųsiu ir leidykloms, ir tea-
trams. Gal geriau, kad pats pabandytum susisiekti su
Städtische Bühne Heidelberge, nes į prisiųstus rankraš-
čius jie mažai dėmesio kreipia. Bematant siunčiu tau
tekstą su keliom ištraukom iš recenzijų. Taip pat pa-
siųsiu kopijas į *Verlag Langewiesche* ir *Fischer*. Iki šiol
esu išsiuntęs tik į *Bertelsmann* ir *Suhrkamp* leidyklas.
Draugai iš Europos taip pat pasiūlė siųst į *Westdeuts-
che Rundfunk* Kölnė.

Kaip praėjo Gustaičio veikalų aptarimas?

Daug linkėjimų ir nuoširdi padėka už tarpininkavi-
mą Heidelbergo scenoje, Algirdas

1984. 2. 2 d.

Mielas Algirdai,

kaip tik gavau „Fünf Pfähle...“, tad noriu nieko nelauk-
damas rašyti laišką. Vertimo dalį perskaičiau. Jis gerai
išverstas. Yra perrašymo klaidų. Bet aš jas pataisysiu
ir perduosiu Heidelbergo teatro intendantui. Nežinau,
kaip jis reaguos į tokį pasiūlymą, bet reikia bandyti.

Bet dar kitas pasiūlymas. Annabergas numato leisti
vokiečių kalba baltiečių žurnalą, ypač iš kultūrinio gy-
venimo. Norime talpinti ilgesnius straipsnius mokslo
populiarinimo pobūdžio, bet ir literatūros apžvalgas,
ir vertimus, kultūros žinias ir t. t. Jau dalis medžiagos
prisiųsta, kita prižadėta. Pirmas numeris išeis gegužės
mėnesio pabaigoje. Numerio apimtis bus (bent jau pla-
nuojame) daugiau kaip 100 puslapių. Norime išleisti

priderama išore, nes jį siuntinėsime žmonėms, besido-
mintiems Pabaltijui, ir bibliotekoms. Iš pradžių leisime
kaip metraštį, bet, jei sulauksime gero atgarsio, išeis
dukart kasmet. Tokio žurnalo trūksta, norime, kad jis
būtų panašus į *Lituanus*.

Taigi dabar man kilo mintis atsiklausti, ar mes ga-
lėtume pirmame numeryje kurią nors „5 stulpų“ ver-
timo dalį išspausdinti? Maždaug 10–15 puslapių. Būtų
mūsų numeriui pagarba, o gal ir tau išeis į naudą. Gal
susidomės vienas kitas. Juk siųsime leidinį mokslini-
kams, ypač kultūros srityje dirbantiems. Jei suteiktum
leidimą, patark man, kurią sceną imti.

Tai matai, apsiėmiau dar vieną pareigą. Pakol kas
ja degu, tik patyrimo nedaug. Aš renku straipsnius iš
lietuvių pusės, iš latvių renka jaunesnysis Urdze, so-
ciologijos asistentas Mainco universitete. Ieškome lei-
dyklos, kuri ne per brangiai perimtų techninį darbą.
Pirmą numerį žada apmokėti Annabergas, bet paskui
reikės tikriausiai patiems išsiversti.

Per šį darbą kiek nuskriaudžiu Literatūros būrelį.
Rudeninis suvažiavimas su Gustaičio eilėraščiais neį-
vyko, buvo labai maža paklausa, tenorėjo išvis tik ke-
turi atvykti. Tad buvome porai savaitių atidėję, naują
terminą siūlėme, raginame, bet ir tada nepadaugėjo.
Mūsų žmonės pernelyg rimti, jiems ne juokai galvoj. O
kai Urdzė dar priedo koją susilaužė ir ilgą laiką turėjo
ligoninėje gulėti, atšaukiau viską...

[*Trūksta antro puslapio.*]

Artūras

766 S. Long Beach Ave.
Freeport, N. Y. 11520, USA
1984. II. 20

Mielas Artūrai,

tai turėsime baltiečių žurnalą vokiečių kalba. Puiki idė-
ja! Ir įdomus sutapimas – vasarai baigiantis turėtų išeiti
pirmas numeris baltiečių žurnalo anglų kalba (vyr. re-

daktorius R[omas] Misiūnas).

Be abejo, spausdinkit ištrauką iš „5 Pfähle“. Būtų neblogai prie jos pridėti trumpą įvadėlį, atpasakojantį dramos turinį taip, kad ištrauka būtų kontekste. (Gal reiktų apie tai painformuoti vertėją, Alfredą Franzkeitą).

Kurią ištrauką? Jei 15 psl. – nuo 8 psl. („Ich habe heutnacht einen Traum geträumt“) iki 23 psl. („Lebwohl, Stadt-Mond“). Tai apimtų Antano – Genės, Antano – Jono, Tardytojo – Albino, Komentatoriaus (Elgetos) – Berniuko ir Antano – Pašiūrės scenas. Autorius dėkoja už dėmesį!

Ar kreipėtės į L. Bendruomenę? Tokiems projektams numatytos lėšos iš Kultūros fondo.

Keista, kad Gustaičio humoras nepatraukė žmonių. Tai ne paviršutinis juokavimas – po linksniu paviršium rimta ir liūdna poezija. [Violetos] Kelertienės ir [Alberto] Zalatoriaus kombinacija rudeniiui gerai parinkta. Susigėdęs turiu prisipažinti, kad su jaunaisiais lietuvių novelistais nesu gerai susipažinęs. Neseniai skaičiau įdomų a. a. prozininką [Bronių] Radzevičių.

Linkiu tau stiprybės motinos vėžio akivaizdoje. Vėžio šešėlis ir virš mūsų – po trijų dienų gausiu iš laboratorijos žmonos tyrimų rezultatus. Kartokim sau, kad vėžys vis dėlto pagydomas. Ir kad sergančiojo nusistatymas, pasiryžimas paveikia ligos eigą. Mano motiną perkėlėm į senelių namus Putname (Connecticut), kur ją labai gražiai prižiūri lietuvės vienuolės. Ji fiziškai stipri, bet jos „vėžys“ baigia naikinti jos atmintį. Ir mano tėvas pradeda gesti. Blogėja ir krizė mano universitete; kyla nemaloni galimybė, kad reikės ieškoti darbo, o to nebesitikėjau.

Sveikinu su ateisiančiais 40 metų. Savo laiške kalbi apie „gyvenimo ilgesį“ ir smalsumą ateičiai. Tai geri žodžiai, ypač dabar, tiek daugeliui dalykų aplinkui griūvant ir irstant, jaučiu, kokia nepaprasta dovana, koks stebuklas tas mūsų vargas gyvenimas. O tau dar tik 40!

Sėkmės su Heidelbergo „intendantu“. Tikėkimės, kad jis perduos „dramaturgui“. Gavau laišką iš draugų Anglijoje, jie turi ryšių su V. Berlyno televizija. Pasirodo, kad „5 Pfähle“ dabar yra „departamento vadovo p. Wolfgango Hammerschmidto“ (*des zuständigen Abteilungsleiters, Herrn Wolfgang Hammerschmidt*) ran-

kose. Pasak Hannso W. Schwarze's, jis „tikrai su palankumu peržiūrės“ (*sicher, dass er es mit Wohlwollen betrachten wird*). Kad šie žodžiai virstų tikrove!

Gal šie metai mums abiem bus geresni!

Tavo Algirdas

1984. XII. 19

Mielas Artūrai,

matai, koksai iš manęs korespondentas. Vėluojuosi visą pusmetį, per kurį neparašiau nė vieno laiško. Kalti šie patys nelemčiausieji metai nuo pat gimimo. Balandžio mėnesį mirė mano motina, šviesiausias ir brangiausias žmogus mano gyvenime. Tebenegaluoja tėvas, kuriuo reikia rūpintis. Lyg to būtų negana, mano universitetas įpuolė į krizę. (Tik prieš porą dienų pasirašyta sutartis su fakultetu, kad panaikina „tenure“ – profesorių „amžino“ įdarbinimo principą). Ironišku sutapimu, P. Maželis su Los Angeles vaidintojais lapkričio mėnesį pastatė mano komediją „Onos veidas“, kurios mūsų šviesieji kritikai, atrodo, visai nesuprato. Gal ateinantys metai bus šviesesni...

Dar sykių ačiū už pastangas Heidelbergo teatre. Iš poros televizijos stočių V. Vokietijoje gavau atsakymą, kad drama per sunkiai suprantama – neaišku, „kas ten kažkur dedasi“. Atrodo, vokiečių viduriniai kartai Rytų Europa yra kažkokia *terra incognita*. Šiomis dienomis išsiunčiau „5 Pfähle“ keliems žmonėms į Austriją ir Šveicariją. Mėginsiu pro „užpakalines duris“ į Vokietiją įlįsti! (Jei gausiu kokių komentarų apie ištrauką *Balt. Jahrbuch*, parašyk).

Sveikinu su pirmuoju *Baltisches Jahrbuch* numeriu!⁶ Kad jums visiems užtektų ištvermės. Žurnalą vartyti ir skaityti ypač miela, nes aš esu ten buvęs, su jumis bendravęs ir tebesijaučiu šeimos narys.

Tavo straipsnį *Gimtajame krašte* skaičiau. Pasijutau gavęs didelį komplimentą. Mano pavardė tokia baisi ir pavojinga, kad ją – kaip Trockio – reikia įkišti į Orwello *memory hole*!

Kaip praėjo suvažiavimas rudenį? Ar Baltušiui pavyko apsilankyti?

Beje, čia (ir Švedijoje) ką tik pasirodė pirmas numeris naujo rimto žurnalo *Baltic Forum*. Ar teko matyt? Parašiau redaktoriui (Romui Misiūnui), kad tau išsiųstų kopiją, kaip kolegai.

Daug linkėjimų. Algirdas

Atvirukas

Landsbergis, Hotel Titano Šeštadienis 1985 birželio 1 d.

Mielas Artūrai,

rašau tau iš seniausios, nepriklausomos (ir už Lietuvą 150 sykių mažesnės) San Marino respublikos, kur vakar baigėsi PEN klubo konferencija. Šiek tiek literatūros ir daug politikos. Teko pabendrauti ir su Vak. Vokietijos delegatais, kurie ateinantį birželį ruošia didelį kongresą Hamburge. Plačiau parašysiu sugrįžęs.

Daug linkėjimų. Algirdas

Algirdas Landsbergis

27 Oakfield Avenue, Freeport, N.Y. 11520-1913

1986. VI. 26

Mielas Artūrai,

buvau blogas korespondentas, nes padariau klaidą, laukdamas laikų „sunormalėjimo“, bet jie atsisako normalėti. O tavo laiškus visad skaitau su ypatingu dėmesiu.

Jaučiau, kaip labai pergyvenai senį. Urdzės mirtį (dar besilankydamas Annaberge mačiau, koks stiprus ryšys judu jungia) ir supratau, kodėl ji taip ištikimai gynei spaudoje nuo neužtarnautų priekaištų. Nuo mano motinos mirties jau praėjo dveji metai, bet žaizdą tebe-maudžia. Tėvelis (85 m.!) pagaliau pardavė savo namą ir persikėlė pas mus. Jo atmintis dar tebėra šviesi, jis daug geriau už mane nusimano apie gėles, krūmus ir medžius. Bet mama turėjo nepaprastą vaizduotę ir žodžio dovaną...

Mano „Onos veidas“ susilaukė prieštarinių vertinimų. Iš tikrųjų tai liūdna komedija, be pažįstamų

tipų, su liūdnei komiškais išeiviais ir tautiečiais krašte. Viskas per daug neįprasta. „Vaikų gintaro rūmuose“ kol kas dar niekas nepastatė, bet šį rudenį pjesė turėtų išeiti anglų kalba (išverčiau aš pats).

Baltisches Jahrbuch gaunu paskaityt – gerai, kad prisidedi prie Lietuvos liuteronų bažnyčios istorijos kūrimo. Ir *Akiračiuos* matau senųjų prūsų ir jų palikuonių istorijos fragmentus.

Kai paskutinį sykį tau rašiau, mano universitetas svirduliavo kaip sužeistas dramblys, bet dabar dalykai pagerėjo. Pavojus praėjo, atrodo, ten išsilaikysiu iki pensijos.

Gal Annaberge susilauksit rašytojų iš Lietuvos. Į Ameriką jie jau atvažiuoja ir ruošia savo rečitalius. Šį rugsėjį laukia net penkių. (Minėjai, kad diskutavot apie [Ramūną] Klimą – jis bene įdomiausias avangardinis prozininkas Lietuvoje).

Pagaliau paaiškėjo, kad tikrai būsiu Hamburge, kur PEN kongresas vyks birželio 20–26 d. Labai laukiau tavęs apsilankant. Pirmadienį, birželio 23 d., skaitysiu ištrauką iš savo „5 stulpų“ lietuviškai, o vokietis aktorius iš vertimo vokiškai. Gaila, kad negalėsiu Vokietijoje ilgiau pavierėti, nes 26 d. turiu skrist į Londoną. (Tikiuos, kad Hamburge apsilankys ir daugiau lietuvių.)

Su gausiais linkėjimais, iki pasimatymo, Algirdas

Kalėdinis atvirukas, be datos

Mielas Artūrai,

ir vėl Kalėdos! Mano universitete padėtis aprimo, bet dar neturime formalios sutarties. Tebegrimzti darbuos. Užbaigiau pjesę pagal Dostojevskio „Idiotą“, laukiau pasimatymo. Sausio mėnesį angliškai išeina „Children in the Amber Palace“. Bet apie „5 stulpus“ Vokietijoje – tylą (*das Schweigen*). Suvažiavimas Hamburge praėjo labai įdomiai (gal skaitei *Pasaulio lietuvių*), bet lietuvių nemačiau nė vieno, tik su Franzkeitu pasikalbėjau telefonu.

Kaip tavo darbai apie liuteronų Bažnyčią? Ar jau pradedi atsikvėpt? Ar literatūros būrelis susilaukė svečių iš Lietuvos? Aš prieš keletą dienų mačiausi su rugsėjo pradžioje V. Vokietijon pabėgusiu ir dabar jau

į Ameriką atvykusi Saulium T. Kondrotu.

Annabergo lapelio seniai negaunu. O vis dar jaučiuos kaip šeimos narys. Įtrauk į sąrašą.

1987 m. gegužės mėnesį vyktu į PEN kongresą Šveicarijoje. Gal pavyks ir į Vokietiją užsukt. Vis tebenoriu pamatyt Heidelbergą.

Daug linkėjimų Tau ir Tavo šeimai!

Algirdas

1988 m. sausio 20 d.

Mielas Algirdai,

iš *Radio Free Europe* iš New Yorko gavau „Daukanto dramą“, Tavo išverstos vokiškai, aptarimą. Noriu klausti, ar šis vertimas jau yra spausdintas arba bus kur nors Vokietijoje spausdinamas? Kur jis lietuviškai (arba angliškai) pasirodė? Mat jis gerai pritiktų mūsų *Baltisches Jahrbuch* sekančiam leidiniui, nes gauname nedaug straipsnių apie literatūrą. Tikriausiai būsi gavęs mūsų 1987 m. numerį. Tai ketvirtas numeris, dabar mūsų žurnalas jau turi tam tikrą vardą ir svorį. Atrodo, išbridome iš pradinių sunkumų, susidarė tvirtas abonentų ir rašančiųjų skaičius. Ypač svarbūs ryšiai su akademine publika. Šiuo žurnalu norėjome peržengti išeivijos rėmus, per jį užmegzti ryšį su Vokietijos akademiniu ir kultūriniu sluoksniu. Atrodo, pasisekė, bent iš dalies. Mūsų žurnalas pristatomas ir moksliniuose žurnaluose, pradėta mus kviesti į įvairius suvažiavimus.

Gavau ir Tavo laišką. Gerai, kad nori prisėsti prie literatūros, nes pats esi talentu apdovanotas rašytojas. Gaila, kad kūrybai Tau lieka visai nedaug laiko. Išeivio dalia. Kad Tave pakviest į Lietuvą, yra gudrus mostas, nes kas gi drįs Lietuvoje į tokius klausimus visai atvirai atsakyti. Dar ir šiandien ne, bent jau ne į mikrofoną. Tačiau kita pusė irgi turi šiek tiek tiesos. Ir, atvirai kalbant, nedaug kas pozityviai išsitaras apie partizanus. Palaužus žmonių pasipriešinimą kolektyvizacijai 1948–1949 m., nemažą ūkininkų dalį išvežus į Sibirą, žmonės norėjo tik ramybės, skandino sąžinės graužatį alkoholyje. O tuo metu dar veikiantys partizanai vis reikalavo priešintis tarybų

valdžiai, bet žmonės daugiau nebenorėjo, nes jau nematė tikslo, prarado viltį. Tada neužiom perimta tam tikra tarybinės propagandos dalis, esą partizanai – banditai, jiems žmonės nesvarbūs. Taip dariusieji norėjo savo sąžinę apraminti. O partizanai, jausdami, kad praranda ryšį su liaudimi, pradėjo daugiau bausti, vartoti jėgą, net žudyti. Galiausiai tas išėjo jų nenaudai. Žmonių atminty giliau išliko būtent šie paskutiniai desperacijos metai, taigi dabar iš tiesų nedaug kas garbina partizanų atminimą. Mes turime į šią psichologinę, gal net absurdišką laikyseną atsižvelgti. Nedaug kas iš Lietuvos gyventojų tvirtins, kad jie nenori priklausyti Tarybų Sąjungai, nes ši mintis daugumai atrodo tokia absurdiška, kad jie bijo apie tai net pagalvoti. Skaitant pagrindžio spaudą, dažnai susidaro kitoks įspūdis. Bet pagrindžio spauda daugiau atskleidžia daugumos svajones, o ne realius siekimus. Dauguma nori geriau gyventi, būtinai išlaikyti lietuviybę, bet politinių tikslų neturi, nes nemato tam galimybių.

Išėjau kiek į lankas, perteikdamas savo pojūčius.

Rudenį numatome aptarti vokiečių kalba [Juozo] Grušo dramą „Herkus Mantas“. Kviesime ypač senprusių palikuonis, norėdami sužadinti jų patriotiškumą. Šiuo laiku jie savo būryje rimtai ginčijasi, ar yra daugiau vokiečiai, ar daugiau prūsai. Ginčai eina iki būrio suskilimo. Mes, žinoma, stengsimės pristatyti pačią dramą, pabrėždami literatūrinę jos vertę. Būtų ne pirmas atvejis, kad literatūra pakeičia nuomones, bent jau paaštrina savijautą.

Per Velykas vyksta mūsų literatūros būrelis (tik dalis, 10 asmenų) į Lietuvą, norime savo akimis pamatyti, kiek pasikeitė gyvenimas Lietuvoje. Žinoma, norime užčiuopti ir šiek tiek gyvos literatūros, susitikti su rašytojais, pasidairyti Rašytojų sąjungoj. Apsilankysime literatūriniuose muziejuose, nueisime į teatrą. Bandysime tartis dėl geresnių kontaktų, lengvesnių apsilankymų čia ir ten. Tiesa, mes prašėme leisti mums apsilankyti Tauragėje pas liuteronų vyskupą Kalvaną ir dalyvauti velykinėse pamaldose. Sako, pasistengs tą norą patenkinti. Taigi pamatysime, kaip veikia *glasnost*! [Kelionė neįvyko, nes „Tėviškės“ draugija išbraukė keletą pavardžių iš dalyvių sąrašo, tad mes solidariai atsisakėme vykti į Lietuvą.]

Noriu palinkėti Tau kūrybingų metų ir gerų vaisių. Artūras

Mielas Artūrai,

maniau, kad šįmet tau parašysiu iš Madeiros ar iš Lietuvos, bet neatsidūriau nei vienur, nei kitur.

Madeiroje gegužės mėn. įvyko PEN klubo kongresas, kuriame pasitvirtino tavo žodžiai apie nepriklausomo lietuvių PEN centro įsteigimo svarbą. Man išvykt sukludė universiteto darbai, bet dalyvavo [Lietuvių PEN centro įkūrėjas Romualdas] Lankauskas (iš Vilniaus) ir [Stasys] Goštautas (iš JAV). Buvo priimtos net dvi rezoliucijos dėl Lietuvos, atsidūrusios dėmesio centre.

Buvau pasiruošęs pagaliau sugrįžti (mėnesiui) į gimtinę, dalyvauti Kultūros kongrese ir Rašytojų suvažiavime. Džiaugiaus galėsiąs pamatyti „5 stulpus“ Kauno dramos teatre ir „Sudie, mano karaliau“ Klaipėdoje. Buvo suplanuoti net trys rečitaliai, etc., etc. Bet paskutinę minutę man užtrenkė duris prieš nosį. Viza – *niet!*

Vis dėlto, kaip minėjau, daugeliu atžvilgių jau sugrįžau. Kaip ir tavo atveju, spausdinami mano straipsniai, novelės. Šįmet pjesių antologijoje turi pasirodyti „Meilės mokykla“, ateinančiais metais – prozos rinktinė. Tariusi ir dėl kitų pjesių pastatymo. Taip, prasidėjo nauja era. Pajaunėjau bent dešimčia metų.

Pakeliui į Lietuvą ir iš Lietuvos tebesitikiu aplankyti ir tave. Iki to laiko – kuo geriausių metų linkėjimai tau ir visai šeimai.

Bičiuliškai, Algirdas

Algirdas J. Landsbergis

27 Oakfield Avenue, Freeport, N.Y. 11520-1913

516/378-7025 Fax 516/378-0106

2002 / 10 / 18

Mielas Artūrai,

šis laiškas turėjo „išvykti“ tuoj po mūsų telefoninio pokalbio, bet tą pačią naktį vėl nugrimzdau į savo nuolatinę periodišką insomniją (skamba oriau, negu paprasta „nemiga“). Po tokių insomnijos miglų tampu

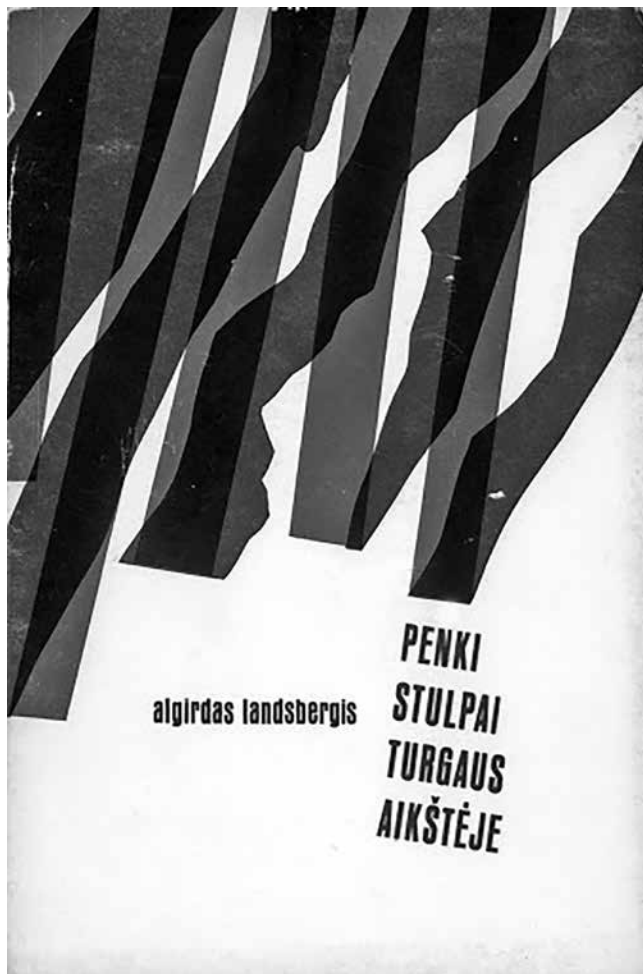
visiškai neproduktyviu „zombiu“.

Tebesidžiaugiu, kad mūsų ryšys vėl susimezgė. Tie dešimtmečiai mus, be abejo, smarkiai pakeitė, bet neabejoju, kad susitikę vienas kitą atpažintumėm. Ypač tuos vidinius Artūrą ir Algirdą.

Kiekvieną tavo straipsnį perskaitydavau. Labai papiktino Lietuvos valdininkų bukumas tavo pilietybės klausimu. Juk tu Lietuvai, jos kultūrai daugiau pasitarnavai, negu daugelis „grynų“ lietuvių.

Praėjusį dešimtmetį mudu su Joan perėjom visą medicinos enciklopediją. Jai – vėžys, etc., man infarktai, insultukai. Išėjom nugalėtojais, laikinai (*einmal, alles nur einmal*) [vieną kartą, viskas tik vieną kartą].

Šie metai, atrodo, bus „5 stulpų“ metai. Vertimas Annabergo metraštyje, spektaklis *off-Broadway*. Paty-



riau ir apie mano novelės vertimą į vokiečių k. Pridedu leidyklos laiško kopiją. Ar antologijos redaktorius tau žinomas?

Visokeriopi linkėjimai tau ir tavo šeimai.

Tavo – *wie in der Vergangenheit, so in der Zukunft* [kaip praeityje, taip ir ateityje] – Algirdas

P. S. Beieškant voko, laiškanešys įteikė ypatingą dovaną – tavo metraščio numerį apie lietuvių literatūrą su visais penkiais stulpais. Bematant perbėgau jį akimis. Įspūdingas, akademinio lygio leidinys! Kažin, gal jis pateks ir į kokio režisieriaus ar aktorius rankas...

Dėkoju ir sveikinu!

P. S. 2 O gal metraštis pateks ir į Frankfurto mugę? [*Annaberger Annalen* dešimtas numeris skirtas lietuvių literatūrai. Lietuva tais metais buvo Frankfurto knygų mugės viešnia.]

Arthur Hermann
C.M.v.Weber.Str. 14
D-69245 Bammental

Mr. Algirdas Landsbergis
26 Oakfield Ave.
Freeport, NY 11520-1913
USA
2002 lapkr. 11 d.

Mielas Algirdai,

Annaberger Annalen 10-ąjį numerį spėjome išleisti dar prieš knygų mugę. Ten jis pristatytas Lietuvos stende, buvo pardavinėjamas. Bet sąskaitos dar negavau, tad nežinau, kiek nupirko. Per lietuvių kultūros suvažiavimą spalio pradžioje, šeštadienio literatūros vakare, kuriame Cornelius Hell (ir kiti) skaitė trumpesnius išverstus veikalus į vokiečių kalbą, buvo skaitoma Tavo novelė „Duetas moters balsui...“. Laiške tau esu įdėjęs susitarimą dėl šios novelės vertimo. C. Hell yra labai geras vertėjas ir išvertė kuo geriausiai.

Vakar kaip tik grįžau iš Vilniaus, šiomet jau antrą kartą. Gyvenant čia, pašonėje, nesunku nušokti į Lietuvą. Palaikau gerus ryšius su istorikais, buvau Istorijos instituto svečias, padirbėjau šiek tiek archyve, nes renku medžiagą apie vokiečių kolonistus Lietuvoje 1942–1944 m. Gal kada parašysiu ką nors platesnio. Reikia išnaudoti laiką, nes nežinau, kaip ilgai dar sveikata tvers, noras dirbti išsilaikys. Juk jau irgi artėja pensija. Mano žmona ką tik atšventė 60-metį ir jau iš ligų neišlipa. O kas bus, jei sulauksime Tavo amžiaus? Nemiga baisiai kamuoja. Sykį ištikus krizei, teko tai patirti. Esi visiškai išvargęs, bet negali užmigti. Tiesa, man tai buvo tik laikinai. Užtai bent galiu Tave užjausti ir šiek tiek suprasti. Tikrai senatvė – ne medus.

Lietuvos pilietybę gavau per prezidento Adamkaus malonę. Bet įstatymo nepakeitė ir jį galiu laikyti tik rasistiniu. Juk nėra pasauly valstybės, kur buvusiems piliečiams pilietybė suteikiama pagal kilmę. Bet į politiką nesikišu, tai ne mano laukas.

Pas mus dabar kitas pašto kodas. Rašydamas atsižvelk į tai. Gal turi *e-mail*? Palengvintų susirašinėjimą. O dabar geriausių linkėjimų, daug sveikatos ir gerų dienų.

Tavo Artūras

■

¹ Arthur Hermann: Reikia leisti mirti tam, kam yra skirta mirti. Lietuvių literatūros būrelis Vokietijoje ir jo ryšiai su rašytojais. *Varpai*. 2001. p. 238–243; Arthur Hermann: Annaberger Litauischer Literaturkreis. *Annaberger Annalen*. 20, 2012. p. 134–144.

² Vytautas Bubnys: Jo gyvenimas – meilė. *Liuteronų Balsas*. 2002. Nr. 6. p. 10–11 (*čia autorius aprašo jo apsilankymą Annaberger ir santykius su kunigu Jazeps Urdze*).

³ PKSS lietuvių sekcija leido *Annabergero lapelį* nuo 1974 iki 1992 m. Išleisti 23 numeriai. Jo tąsa yra vokiškas metraštis *Annaberger Annalen*, pradėtas leisti 1993 m. ir leidžiamas iki šiol.

⁴ Algirdas Landsbergis: Fünf Pfähle auf dem Marktplatz. Aus dem Litauischen übersetzt von Alfred Franzkeit. *Annaberger Annalen*. 10, 2002. p. 121–206.

⁵ Ričardas Daunoras, tuo laiku gyvenęs Vokietijoje.

⁶ PKSS metraštį *Baltisches Jahrbuch* leido 1984–1989 m.

KAUKIŲ BALIUS MARO METU



Nėra astrologo, kuris nebūtų būrėjas, nėra būrėjo, „kuris neapsimestų astrologu!“ – įtūžęs tvirtino vienas į mano būrimo saloną *Dura necēssitas* užklydęs Avinas, kuriam buvo melagingai išpranašauta, kad pagal žvaigždžių išsidėstymą būtent jis laimės *Vikinglotto* Aukso puodą su daugiau kaip 13 milijonų eurų. Patikėjęs pardavė butą, užstatė žmoną su uošve ir prisipirko tiek bilietų, kad pralaimėjimas būtų neįmanomas net teoriškai. Bet kaip tyčia neužsuko į parduotuvę „Iki“ Buivydiškių g. 17, kur gulėjo laimingasis bilietas!

Jam niūriai pritarė kaukėtas tipas, įtartinau panašus į nuolat visų viskuo įtariamą Petrą Gr.: „Nusigyvenome: partijos veteranės – be veteranų, nuteistųjų teisių gynimo taryba – be nuteistųjų, atstovybės – be atstovų, Karbauskis – be Skvernelio, aš – be imuniteto!“

„Nieko nepadarysi – dauguma valdžios vyrų yra sezoniniai darbininkai, iš peties padirbėję, pavyzdžiui, apsidirbę sostinės savivaldybėje, vyksta pailsėti į Pravieniškes“, – konstatavo svajonių karikatūristas Jurkūnas, siūlydamas nukreipti diskusijas globalesne linkme: ar šešėlinė valstiečių vyriausybė, neturėdama Skvernelio, pajėgs tinkamai įsisavinti šešėlinius pini-

gus? Ir kaip šešėlinis premjeras, būdamas aršus pagonis, veiks Vilniaus krašte, kurį Valdemaras Tomaševskis politiniu testamentu užrašė Dievui? Dar užjautė ES vyriausiąją įgaliotinę užsienio reikalams Borrellį, kuris vargą vargsta, studijuodamas kirilicą ir politinių gestų kalbą, nes nori kuo tiksliau išsiaiškinti, ką Maskvoje norėjo pasakyti Putinas, parodęs jam trijų pirštų kombinaciją ir pasiuntęs šiam diplomatui visiškai nežinoma kryptimi.

„Lengvai galėčiau viską išversti“, – nesikuklino bedarbis poliglotas, užsisvajojęs, kad tuo kilniu tikslu ištrūks į Briuselį, nes dėl užsitęsusio karantininio namų arešto jau visai nebesiorientuoja, nei kur Šiaurė, nei kur Pietūs.

„Kas čia kam neaišku? – suniekino jį užkietėjęs namisėda. – Kur eglės ir pušys – ten Šiaurė, kur palmės ir baobabai – ten Pietūs.“

Nudžiuginti tokio sklandaus geografijos kryptių ir paslapčių išaiškinimo, klientai perėjo prie įprastų kasdieniškų temų. „Pornografijos karalius Larry's Flyntas mirė, – ašarojo sekso maniakas, – bet šventa vieta tuščia nebūna. Jau išleistas serialas „Bridžertonai“, kurio pagrindinė herojė iš pradžių neturi žalio supratimo

apie seksą, tačiau per visą pirmąją sezoną sparčiai tobulėja šiuo klausimu. Meilės scenoms parengti prodiuseris pasamdė net specialų koordinatorių...”

Neurastenikas savo ruožtu aimanavo, kad niekaip negali apsispręsti, ar verčiau būti alkanam ir teisingam, ar sočiam ir nuodėmingam. Dėl tokio fundamentalaus neapsisprendimo sakė įsivaręs net depresiją, o tai tokia būseną, kai įsijungi internetą ir nežinai, kur eiti. „Visi visada žino, kur ir ko eina, – griežtai paprieštaravo kaukėtas pareigūnas ir paporino tokią istoriją: pasirodo, vos kelis gyventojus turinčio Lazinkos kaimo Ignalinos rajone populiacija netikėtai išaugo net kelis kartus! Tiesa, neilgam, nes jis pats asmeniškai nustatė, kad iš Baltarusijos per pusnis atbrido 12 nelegalų – 3 moterys ir 9 vyrai irakiečiai. „Globalizacija jau pasiekė ir Lazinką!“ – suspigo užkietėjęs skeptikas ir iškėlė plakatą „Šalin rankas nuo Marine Le Pen!“ Mat Prancūzijos kraštutinių dešiniųjų lyderė kaltinama pažeidusi įstatymą, draudžiantį vartoti neapykantos kalbą, politikai gresia trejų metų įkalinimas ir stambi bauda, nes *Twitter* tinkle ji dalijosi nuotraukomis, dokumentuojančiomis vadinamosios Islamo valstybės nusikaltimus.

„Radote dėl ko protestuoti! – pasipiktino lig šiol nepaskiepytas hipochondriakas. – Ir dar maro metu, kai patys turime daugybę savų blondinių, kurias reikėtų apginti nuo persekiojimų, kaip antai Širvintų merę Živilę, išdrįsusių viename atskirai paimtame rajone įvesti statistiškai antikarantinę padėtį.“

„Maro metu pas mus keliamos net puotos – štai bankų prievaizdas Vitas V. už baisius kiekius biudžeto pinigų statydins naują pastatą Lietuvos bankui.“

„Maro metu kiti elgiasi dar bjauriau, skaičiau laikraštyje, kad laisvo elgesio politikė, ekonomiškai inovatyvi ministrė Aušrinė A. šoks striptizą užsienio korporacijoms!“

„Maro metu dar ne tokių iškrypimų pasitaiko. Internetu net keletą dienų virė ginčas, kas yra svarbiau, ar didelės krūtys bei sėdynės, ar gražiai sušukuoti plaukai ir išpešioti antakiai, nes premjerė Šimonytė plastikos chirurgams mosuoti skalpeliais, klientes pripumpuoti silikonais nedraudė net per pandemijos

piką, o kirpėjams čeksėti žirkklėmis, lakuoti nagus ir skusti barzdas ilgą laiką neleido.“

„Dievas mato, jei nėra teisybės šioje žemėje, – įsiterpė rusakalbis. – Visiems bus atseikėta pagal nuopelnus, kaip teisingai tvirtina Rusijos stačiatikių bažnyčios atstovas Vachtangas Kipšidzė.“

„Su tokia pavarde atstovaujant Bažnyčiai, patį Putiną galima laikyti alkanu varguoliu, narsiu svieto lygintoju, teisybės gynėju“, – išjuokė oponentas. Jiems perėjus prie gestų kalbos, klientai išsirikiavo skirtingose barikadų pusėse. Pasinaudodamas pauze, žvaliai prabilo kultūros ir meno entuziastas:

„Maro metu bent jau menininkai nesnaudžia. Lai kraščiuose skaičiau, kad Senamiestyje arba Naujininkuose netrukus atsiras senas sovietinis surūdijęs garažas. Vilniečiai raginami tuo nesipiktinti, nereikalauti, kad Šimašius jį nukeltų, nes tai skulptūra „Privatus laikas“, tikrų tikriausia Neries „Vamzdžio“ pusseserė. Danas (bet ne iš Danijos, toks skulptoriaus vardas) taip „suženys“ du garažus, kad jų forma primins deimantą ar kristalą, tuo būdu „per griuvėsius ves žmoniją pažangos kryptimi“, kaip šio kūrinio koncepciją *Sostinės* žurnalistui išaiškino „Privatų laiką“ pristatančios viešosios įstaigos atstovė. Simboliška, kad ta įstaiga vadinasi „Artišokai“ (arti šoko veikiausiai atsidurs visi to stambaus deimanto kaimynai), dar simboliškiau, kad privatumą simbolizuos, pažangos kryptį nurodys kultinis sovietmečio reliktas!“ – karštai rėžė kalbą užkietėjęs menotyrininkas.

Visokių keistenybių pasitaiko, net kuriozų, antai holivudinis George’as Clooney’s, pabėgęs iš viešumos, tapo namų šeimininke, Trumpas pripažintas nepakaltinamu, Gediminas Žiemelis, įsiklausęs į Vlado Garasto žodžius, kad dabar, kas bent kiek nori, tas ir žaidžia krepšinio rinktinėje, steigia savo skraidančią Vilniaus komandą, kad sumuštų Kauno „Žalgirį“, o Ratnyčios raganius Egidijus už padorią kainą telefonu gydo smegenis, suminkštėjusias nuo globalių iniciatyvų. ■

Tiesiai iš deimantinio garažo
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2021. 2 (673)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius, Lithuania

E-mail: info@kulturosbarai.lt

SUMMARIES

Almantas SAMALAVIČIUS. *Pandemic and Belief (3)*. In a third part of the cycle the author continues to reflect on society that is hit by pandemic. He analyzes how various Lithuanian commentators and observes trivialize social responses to current quarantine that is imposed in most parts of the globe. Some Lithuanian observers put the blame on uneducated masses and even go as far as to eschew praises to the Enlightenment at the same time condemning skepticism toward science. This type of mindset in fact creates a new mythology and contributes to the rising religion of science instead of informed and balanced understanding of limits to science. Moreover, important moral issues and previous scandals of Big Pharma surprisingly lack sufficient scrutiny in the local context (page 2).

Juozas LAKIS. *Life between sustainability and opposition in Lithuanian*. Continental fleet carried by globalization will overcome various storms but a modest ship of national state risks to get to on the shallows especially when there is no long-term course calculated in advance (page 7).

Stasys EIDRIGEVIČIUS. *Eight Thousand Steps*. The artist's essay on continuous debates about establishing his personal art center in Panevėžys (page 16).

Aušra Marija SLUCKAITĖ. *Self-portrait with a Beret*. An essay about time frozen by current pandemic. The author writes: "The eyes... I never thought of them so often as I think now when human faces are hidden behind masks" (page 18).

Books are Smarter Than Their Authors. A Conversation between Juan Gabriel VASQUEZ and Jasper VARVEAKE. In the present literary contexts Vasquez is a rarity – a good fullback in literature in the same way is in football. Western literature often lacks depth and especially political and social activism. The writer does not speak about football in present conversation but talks about himself and other writers, about his column published in Colombia's El Espectador and the role of intellectuals (page 22).

About Glory, Dream Roles and The Big Love. A conversation between tenor Edgaras MONTVIDAS and director Gintaras RINKEVIČIUS moderated by musical critic Rasa MURAUSKAITĖ (page 27).

Personality of Dialogue: From Social Bridges to Existential Depths. Krzysztof CZYZEWSKI is interviewed by Ramūnas ČIČELIS. Dialogue foundation and Pogranice Foundation was established in Krasnogruda, Poland. The activities of this foundation have been very successful. It is run by Krzysztof Czyżewski. A collection of his essays was recently translated into Lithuanian titled A Small Center of the World (page 34).

Aneta ANRA. *Hana*. An excerpt from a book Memory Has no Plot to be published soon (page 37).

Raminta JURĖNAITĖ. *Reinforced Concrete Beam in a Swamp*. Paintings of Mykolė GANUSAUSKAITĖ. This young artist has a capacity to interpret traditional phenomenon of painting and landscape in a contemporary way (page 46).

Lithuanian Script Between History and Mythology. Art history educator and designer Artūras JAZAVITA has deciphered the famous signs of Vaidevutis's flag. He is interviewed by Mindaugas PELECKIS (page 50).

A Quarter of a Century: Dance that Overcomes Time. Audronis IMBRASAS, the founder of Lithuanian Dance information center and its current director Gintarė MASTEIKAITĖ talk about previous achievements, present problems and future prospects. They are interviewed by Ugnė KAČKAUSKAITĖ (page 56).

Irena RATKIENĖ. *Mankind Communicated Perfectly Via Adages*. About the book of adages by Aloyzas Tendzegolskis titled Adages from the Sky (page 63).

Edita DEGUTIENĖ. *Artists' Cellar in Warsaw where Lithuanians Have Visited as Well*. A small theater titled Piwnica na Wojtowskiej established still in Communist period has played an important role in Warsaw's cultural life. A book by Patrycja Korczago discusses this important phenomenon (page 65).

Vytautas LANDSBERGIS. *The Geography of Rebels* (page 68).

Algimantas ČEKUOLIS. *New Intersection*. About the Future of Lithuanian Agriculture (page 69).

Vida GIRININKIENĖ. *Following Researchers of the Banned Language (3)*. An article about renowned linguist Jonas Jablonskis (page 72).

Jonas BRAZAUSKAS. *The exile of Jonas Aistis* (page 80).

About "Four Pillars in a Market", Longing for Life and Interest in the Future. From the correspondence between Algirdas LANDSBERGIS and Arthur HERMANN in 1981–2002 (page 82).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Masquerade Ball During a Plague*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).



**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Skaidra TRILUPAITYTĖ

Can we track what makes humans happy? (En) (Lt)

Lithuanian scientists are working on a formula for happiness. Their biometric measurements of feelings and emotional states propose to improve lives. But smart governance linking efficiency with happiness might have repercussions, says Skaidra Trilupaitytė. In a pandemic-tainted world, tracking and advanced lie detector tests could have questionable political uses.

Karl SCHLÖGEL

This mess of troubled times (En) (Lt)

The processes set in motion by the disintegration of the socialist economy in eastern Europe eluded all analytical frameworks. It was a time of 'wild thinking', in which received ideas were reconsidered and values re-assessed. We are still living through this troubled era, writes the historian of the Soviet Union Karl Schlögel.

Joshua FARLEY, Almantas SAMALAVIČIUS

Where now for economics? A conversation with ecological economist Professor Joshua Farley (En) (Lt)

Maths-based economics seems to be stuck in something of a rut. Almantas Samalavičius, editor of Eurozine partner journal 'Kultūros barai', spoke to Professor Joshua Farley, an ecological economist at the University of Vermont (UVM), about the failure of mainstream economic thinking to explain economic reality, and why the dominant discourse nevertheless remains so powerful in academia.

Diana GEORGESCU

The Romanians are coming'. Emerging divisions and enduring misperceptions in contemporary Europe (En) (Lt)

Following changes to UK immigration law in 2014, the documentary 'The Romanians are Coming' promised the truth behind the headlines. Diana Georgescu finds a more troubling picture of Romanians, tied up with longstanding prejudices applied to eastern Europeans generally and Romani people in particular.

Aleida ASSMANN

Go East! (En) (Lt)

Stephen Holmes and Ivan Krastev argue that illiberal politics in central and eastern Europe should be understood primarily as a reaction to the 'imperative to imitate' the West after 1989. But to downplay the ideological substance of the new authoritarianism is reckless in the current situation, responds Aleida Assmann. Recalling the contribution of eastern European dissidents to Europe's culture of human rights offers a corrective to the damaging myth of the 'victorious West'.

Håkan FORSELL

Cracks in the future. On 1989 and historical time (En) (Lt)

The anachronistic appearance of the post-communist world fascinated westerners visiting eastern Europe after '89. As Håkan Forsell puts it, the East offered the image of a 'future that would never happen'. Four decades of totalitarianism were rapidly forgotten by the seekers of 'true Europe'.

Samuel ABRAHÁM

Intellectual paths in central Europe. An idealistic Havel, a cynical Orbán, and a compassionate Walter (En) (Lt) (Cy)

How can intellectuals of central Europe maintain their moral principles and independence, yet support democracy, in an age when the region is again traversing a rocky road paved with nationalism and populism?

Richard SAKWA

Back to Cold War and beyond (En) (Lt)

Instead of overcoming the division of East and West after 1989, the West embarked on a programme of expansion and Russia began to create an alternative world order. Yet as economic power shifts from the Atlantic to the Pacific basin, this is just one aspect of the current clash of world orders.



SRTR fondas 2021 m. *Kultūros barų* projektui „Kultūros akistata su force majeure“ skyrė 31000 eurų, o projektui „Telkiamasis kultūros vaidmuo“ – 34500 eurų

SRTR fondas remia rubrikas: Problemos ir idėjos, Rūpesčiai ir lūkesčiai, Kūryba ir kūrėjai, Laikai ir žmonės

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliam bendravimui ir diskusijoms.



EUROZINE

Geriausi straipsniai iš visos Europos

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius
Tiražas 2050 egz.

Kaina – 1,45 Eur



Baileto „Žizel“ LRT stop kadras



„Didieji vaiduokliai“

© Organizatoriai



„Chotto Xenos“ Spektaklio scena

J. L. Fernandezo nuotr.



Nuostabus išnykimas.

© Mathieu Doyono nuotr.



Agnietė LISIČNIKAITĖ. „Rankas aukštyn“ 2020

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

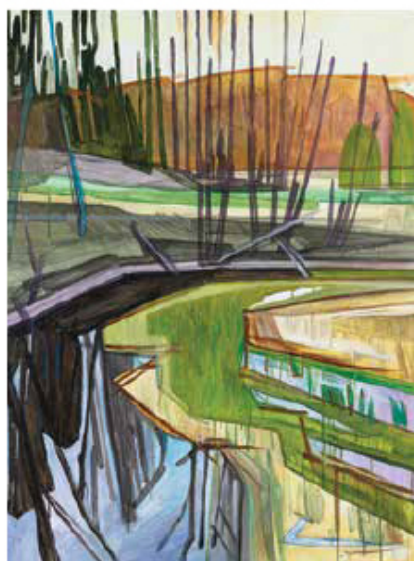


Viktor Černický. Performanso „PU“ scena. 2020

Gintarės Žaltauskaitės nuotr.

Festivalio Naujasis Baltijos šokis epizodai

Pokalbį su Lietuvos šokio informacijos centro vadovais skaitykite p. 56



Kaina – 1,45 Eur
KULTŪROS BARAI 2021. Nr. 2 (673), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106



9 770134 310009